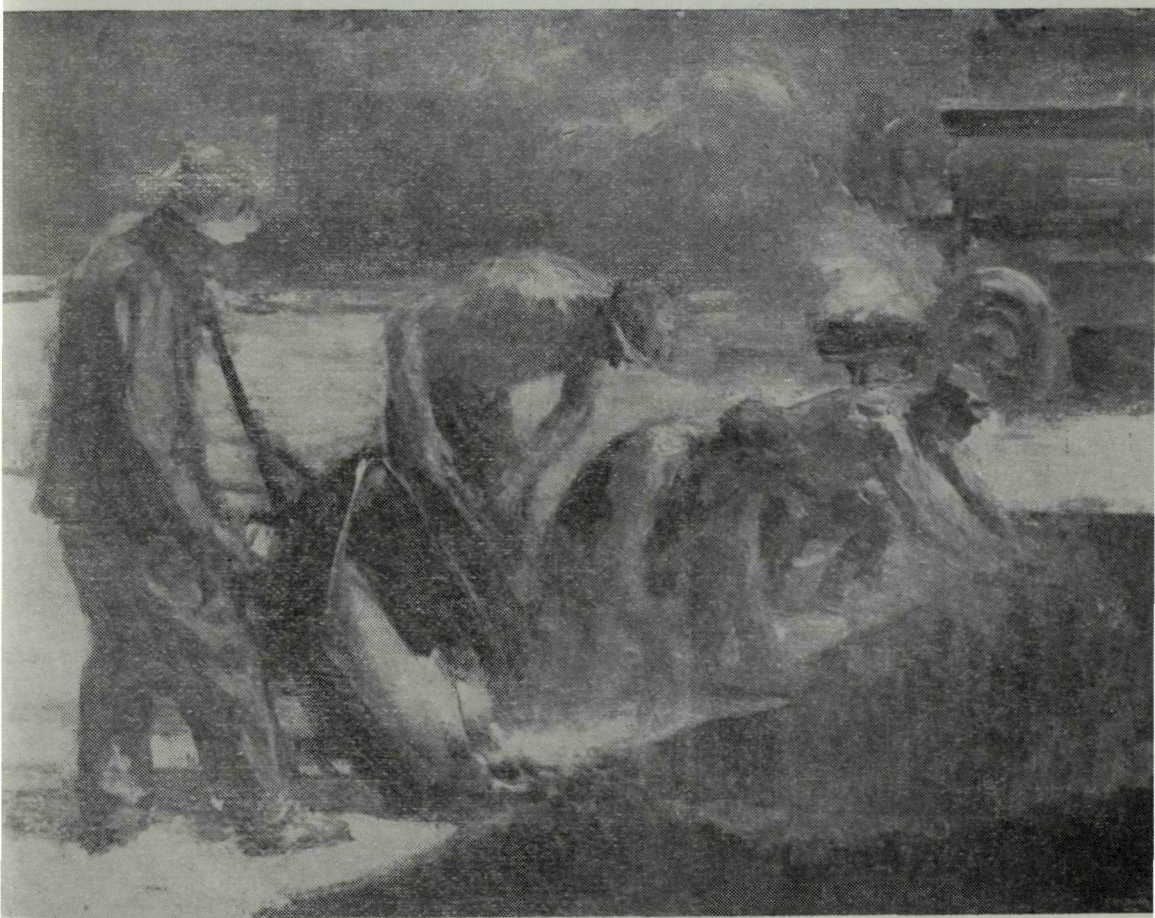

JÁSZKUNSAĞ

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT SZOLNOK MEGYEI SZERVEZETÉNEK FOLYÓIRATA

1961. SZEPT.—DEC.

VII. ÉVF. 3—4. SZ.

Az SZKP XXII. kongresszusa után

Bár két hónap múlt el a XXII. kongresszus bezárása óta, de a tömegek tudatában még nagyon is eleven erővel gyűrűznek azok a merész és szárnyaló gondolatok, amelyeket a kongresszus olyan nyíltsággal és határozottsággal vetett fel. Merész gondolatok, hiszen korunk legfőbb kérdéséről: a béke megóvásáról meglehetősen kiéleződött nemzetközi helyzetben szólnak. Mégis realisak e gondolatok, hiszen a békés egymásmellett élésnek, a béke megőrzésének lehetőségét is megrajzolják, vagy inkább újra meghatározzák, lényegében ugyanazokon az elvi alapokon, amelyeket már a XX. kongresszus lerakott, s amelyeket a moszkvai értekezletek erősítettek meg. A szó szoros értelmében szárnyalóak is ezek a gondolatok, hiszen húsztendőre előre röpitik képzeletünket a tudatosan megtervezett kommunista jövőbe, amely hivatva lesz megteremteni „kint és bent a harmóniát”.

Mi adja meg e merész és szárnyaló gondolatok valószínűségét? Az a helyzet, amelyet a kívülálló szemlélő — Szovjetunió iránti rokon- vagy ellenszenvétől függetlenül —, úgy kénytelen tudomásul venni, hogy az utóbbi években a Szovjetunió mindenütt ott van: az ENSZ-ben és bizottságaiban, a helyi háborúk békéltető szerveiben, a világ kulturális és sportrendezvényein, jégpáncélos tengereken, a sarkkörön túl és a világűrben. S hogy még hozzá nem is akárhogyan van jelen, azt az egyszerű, de nekünk nagyon megnyugtató tényállást bizonyítja, hogy a világ sorsának, fejlődésének alakulására ma már a szocializmus ereje a döntő tényező. Ez adja meg a XXII. kongresszus másik főgondolatának realitását is. Hiszen a kommunista társadalom felépítése, a legfejlettebb kapitalista ország gazdasági téren történő túlszárnyalása csak békés viszonyok között lehetséges. Mily szépen mutatják a kettő dialektikus egységét a beszámoló szavai: „Amikor majd a Szovjetunió a legelső ipari hatalom lesz, amikor a szocialista rendszer véglegesen a világfejlődés döntő tényezőjévé válik, amikor méginkább megsokszorozódnak a béke erői az egész világon, akkor a mérleg végérvényesen a béke erőinek javára billen, és a nemzetközi időjárás barométere ezt fogja mutatni: Derült idő. A világháború veszélye örökre megszűnt.

Ekét döntő fontosságú gondolat kibontásán kívül a tömegek érdeklődését határokon innen és túl legtöbbször foglalkoztatta a személyi kultusz minden válfajával történő bátor, megalkuvás nélküli leszámolás. Nem véletlen, hogy ezt a lépést összes konzekvenciáival együtt éppen a kommunizmus építőinek kongresszusa tette meg. Hiszen lehetne-e megnyugtató módon lerakni a kommunista társadalom grandiózus épületének alapjait olyan anyagból, amelyben fel nem tárt hibák, burkolt

repedések vannak? A józan előrelátás és a mély történelmi tapasztalat birtokában járt el a kongresszus, amikor ezt a nagyon szükséges „anyagvizsgálatot” végrehajtotta, és a meghibásodott alapköveket kiemelte helyéről. Csak olyan párt volt képes ezt így feltárni, amelyben teljes mértékben megvan az egyetértés, az akarat egysége, a vezető szervekbe vetett bizalom s a vezetők bizalma az emberekben.

S éppen ez az emberekbe vetett bizalom ragadja meg többek között a kongresszus gondolataiban böngésző szemét s szívét. Azt hiszem, nagyobb jelét az emberbe vetett bizalomnak nehezen lehetne találni, mint azt, hogy a kommunizmus felépítését várjuk tőle. De ez a követelés nem egyoldalú, nem a derékszijnak egy lukkal való beljebbcsatolásával kezdődik. Ellenkezőleg. Belátható, tapintható közelségbe hozza a több bért, a jobb ruhát, a munkaidő csökkentését, a magasabb kultúrát, a város és falu, a fizikai és szellemi munka közötti különbség felszámolását, egyszóval mindazt, amiért annyi ember áldozott vért s verítéket, s ami mégis hosszú-hosszú ideig távlati cél volt csupán. Szólamok helyett tervszámok és bázisadatok relációjával bizonyítja emberközpontúságát.

S lehet-e nekünk, a tudomány munkásainak lelkesedés nélkül olvasni azokat a sorokat, amelyek a kommunista nevelésről, a személyiség sokoldalú fejlődéséről, a tudomány, a művelődés, az irodalom és a művészet virágzásáról szólnak? Nézzük-e közömbösen annak a pártnak az erőfeszítéseit, amely az egész nép kulturális felemelkedésében látja a győzelmes kommunista építés zálogát? Úgy vélem, hogy a válasz csak „nem” lehet.

A XXII. kongresszus egyik fő jellemzőjének érezzük éppen ezt a vonását, hogy nemcsak elemez, tájékoztat, közöl és tervez, hanem ambíciót kelt, lelkesít és tette ösztönöz. S milyen jó, boldogító érzés, hogy a kommunizmus csúcsaihoz vezető úton a nagy szovjet néppel együtt menetelhet a mi népünk is!

A második ötéves terv Szolnok megyei feladatairól

A népgazdaság fejlesztéséről szóló 1961. évi II. törvény a terv során elérendő fő célkitűzést abban határozza meg, hogy „a második ötéves terv időszaka alatt be kell fejezni a szocializmus alapjainak lerakását és át kell térni a fejlett szocialista társadalom felépítésére”. Ezen alapvető feladat megvalósítása érdekében tovább folytatjuk a szocialista ipar, elsősorban a nehézipar fejlesztését és meg kell szilárdítanunk a mezőgazdasági termelősövetkezeteket, amit a tervről szóló törvény a legközelebbi évek kulcskérdéseként határoz meg.

Az előirányzat szerint 36%-kal növelni kell a nemzeti jövedelmet, legalább 22—23%-kal emelni a lakosság fogyasztási alapját és 16—17%-kal a reáljövedelmet. A nemzeti jövedelem és a lakosság anyagi jóléte növekedésének alapjául, ipari és mezőgazdasági téren egyaránt, a termelés növekedése szolgál. A törvény ezért az ipari termelés 48—50%-os növekedését írja elő, míg a mezőgazdasági termelés növekedésének mértékét 22—23%-ban állapítja meg.

A korábbi évek gyakorlatától némileg eltérően a megyék nem készítenek részleteiben kidolgozott ötéves tervet. Ehelyett célkitűzéseket állapítanak meg, amelyek körvonalazzák a fontosabb ágazatokban elérendő eredményeket, ötéves perspektívában irányozzák elő a fontosabb mutatókat. Ennek megfelelően Szolnok megyére vonatkoztatva sem készül olyan ötéves terv, amely évenkénti és ágazati bontásban tartalmazná a feladatokat. Ehelyett a megyei pártbizottság és a megyei tanács október 30-án tartott együttes ülésén olyan határozatot hozott, hogy miközben a népgazdaságfejlesztési tervről szóló törvényben meghatározott feladatok maradéktalan teljesítését magunkra nézve kötelezőnek tartjuk, egyúttal célul tűzzük ki azok túlteljesítését. Az együttes ülés elhatározta, hogy az ipari termelést 58—60%-kal, a mezőgazdasági termelést 27—30%-kal emeljük a második ötéves terv során az előző öt évhez viszonyítva. A megyei célkitűzések természetesen csak a termelésre vonatkoznak és a törvény által előírt egyéb feladatok — mint pl. a nemzeti jövedelem növekedése, a lakosság vásárló alapjának növekedése, a reáljövedelmek növekedése — természetesen megyei célkitűzéseket nem tartalmaznak.

Célkitűzések az ipar területén

Mint említettem, a megye ipari termelésének 58—60%-os növekedését irányoztuk elő, ami 10%-kal haladja meg a tervtörvényben meghatározott feladatokat. Első pillantásra a célkitűzés merésznek látszik. Alaposabb vizsgálat után azonban kiderül, hogy teljesíthető, bár kétségtelen, hogy gondos és lelkiismeretes szervezést, alapos szaktudást és hozzáértő vezetést tételez fel. A célkitűzéskor mindenekelőtt a hároméves terv során elért fejlődést vettük alapul. Bár a hároméves terv eredeti célkitű-

zése az ellenforradalom által okozott károk felszámolása volt, közzismert, hogy az ipar területén az eredeti célkitűzésnél lényegesen nagyobb lépést tettünk előre. A Statisztikai Hivatal jelentése szerint Szolnok megye ipara a hároméves terv időszakában évi átlagban 11,5%-kal, ezen belül a minisztériumi ipar 12,6%-kal és még ezen belül is a nehézipar 25,1%-kal növekedett. Olyan üzemünk, mint a Fémnyomó és Lemezárugyár, az Aprítógépgyár, a Tisza Cipőgyár, a Járóműjavító, Vegyiművek stb. jelentős mértékben bővültek, fejlődtek.

A cél kitűzésekor figyelembe vettük továbbá, hogy az ötéves terv időszakában a megye iparán belül éppen azok az iparágak és az iparágakon belül azok az üzemek fejlődnek legnagyobb mértékben, amelyek az ipari termelés volumenét elsősorban meghatározzák. Az ötéves tervben megyénk ipara az országos átlagnál némileg nagyobb mértékben fejlődik. A Tiszamenti Vegyiművekben bővül a szuperfoszfát üzem, és új szuperfoszfát üzem, valamint kénsavgyár is épül; jelentősen továbbfejlődik a Tisza Cipőgyár, számottevő beruházással bővül a Papírgyár cellulóz üze me, valamint a Tisza Bútorgyár és a Cukorgyár. tovább feilődik a Járóműjavító Vállalat. Szolnokon autódaru-javító vállalat és porfestékgyár létesül, ezenkívül megépül az újszászi tárház és a szajoli közraktár.

A munka termelékenysége emelésének mértéke megyénkben is az országos előirányzat szerint alakul, azaz a termelés emelkedésének legalább 70%-át kell a munka termelékenységének emeléséből elérni, ami a munka-termelékenységnek több mint 40%-os növekedését jelenti. Ennek elérése érdekében jelentősen tovább kell emelni az ipar műszaki színvonalát, meg kell gyorsítani és hatásosabbá kell tenni a belső tartalékok feltárását és kihasználását, tovább kell fejleszteni az újítómozgalmat, valamint a jó termelési tapasztalatok tervszerű terjesztését, meg kell teremteni a munkaidő teljes kihasználásának gazdasági és politikai feltételeit, meg kell gyorsítani a szakmunkások arányának növekedését és erőteljesen fejleszteni kell a szocialista brigádmozgalmat.

Az ipar fejlesztésében elsősorban a már megalapozott iparágak fejlesztését fogjuk erőteljesen fokozni. Az ötéves terv időszakában Szolnok nagy lépést tesz afelé, hogy az ország egyik vegyipari bázisává váljék. Ezt egyrészt a Tiszamenti Vegyiművek fejlesztésével érjük el, másrészt megyénk szénhidrogén-kincseinek gyorsabb ütemű feltárásával és hasznosításával. Az építőanyagiparban az üreges téglá, a téglablokk és falazó-blokk gyártására helyezük a súlyt. A gépiparban az élelmiszeripari és cementipari gépek gyártásának fokozása mellett erőteljes tempóban emeljük a mezőgazdasági gépek termelését, míg a könnyűiparban elsősorban a cellulóz- és papírgyártás, a cukorgyártás, a bútorgyártás, valamint a cipőgyártás növelésére törekszünk.

A minisztériumi ipar mellett tovább fejlődik az állami helyi ipar és a szövetkezeti ipar is. Ezek fejlődésének üteme azonban elmarad a minisztériumi ipar fejlődése mögött, ezért az ötéves terv végére a megye ipari termelésében az állami helyi ipar és a szövetkezeti ipar együttes részaránya kisebb lesz, mint a hároméves terv végén. Az állami helyi iparral és a szövetkezeti iparral szemben — azon belül, hogy meghatározott feladatokat kapnak a termelés bővítésében és a munka termelékenységének növelésében — elsősorban azt a követelményt támasztjuk, hogy fokozzuk a lakosság javítási és szolgáltatási igényeinek kielégítését. E célkitűzést tükrözi az állami helyi ipar 1962. évi terve is, amely előírja, hogy miközben a termelés összvolumene 2,6%-kal növekedik, a javításszolgáltatás növekedése közel 21%-os lesz.

Követelmény továbbá, hogy az ipari és kereskedelmi szervek szorosabb együttműködése, a lakosság igényeinek alaposabb felmérése alapján nagyobb mértékben állítson elő olyan kisebb közszükségleti cikkeket, amelyeknek gyártása a minisztériumi iparon belül nem folyik, de a lakosság számára szükségesek, hiányuk a dolgo-

zóknek sok bosszúságot okoz. Ezenfelül az állami helyi ipar vasipari vállalatainak fokozniuk kell a kisebb darabokból álló mezőgazdasági felszerelések — pl. öntöző szórófejek — gyártását, az építőipari vállalatnak a termelőszövetkezeti építkezések mellett kis lakóház-építkezéseket.

A feladatok összehangolása és eredményes megvalósítása érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy az eddiginél szorosabb kapcsolat alakuljon ki a minisztériumi és a tanácsi vállalatok között, hogy kialakuljon, illetve szorosabbá váljék a vállalatok együttműködése a termelés szervezésében, a vezetés megjavításában, a tapasztalatok kicserélésében, a gazdaságosság növelésében, stb.

Mezőgazdasági célkitűzések

Fentebb említettem, hogy a megyei pártbizottság és a megyei tanács együttes ülésén olyan célkitűzést határozott meg, hogy a mezőgazdasági termelést a tervtörvényben előírt 22—23%-kal szemben 27—30%-kal kell növelni. Itt is mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy reális-e a célkitűzés. Az együttes ülés e kérdésre egyértelmű, igenlő választ adott, figyelembe véve, hogy Szolnok megye mezőgazdasága rendelkezik az ennek eléréséhez szükséges feltételekkel. Ezek a következők: megyénkben a mezőgazdaság tömeges átszervezése 1959-ben történt meg, és ebből eredően a termelőszövetkezetek megszilárdításában — minden nehézség és hiba ellenére — előbbre állunk, mint azok a megyék, amelyek ez év tavaszán fejezték be az átszervezést; a szövetkezeteken belül az országos átlagnál nagyobb azoknak a szövetkezeteknek az aránya, amelyek több év — egyrésztük 10—13 év — óta működnek; termelőszövetkezeteink túlnyomó többségében kialakult olyan vezetés, amely képes a szövetkezeti gazdálkodás megfelelő szervezésére és irányítására; általánossá vált azoknak az agronómiai és agrotechnikai, illetve zoológiai és zootechnikai módszereknek az alkalmazása, amelyek nagyobb eredmények elérését teszik lehetővé.

A mezőgazdaság termelésében az együttes tanácskozás a következő tendenciákat határozta meg:

Elsősorban abból a célból, hogy a termőterületet növeljük, részben pedig azért, hogy a gépi munka hatékonyságát emeljük, művelés alá kell vonni a felesleges dűlőutakat, és a jelenleginél nagyobb táblákat kell kialakítani. Ezzel együtt végre kell hajtani a növényfélések területének koncentrálását, ami a gépek kihasználását és a munkák szervezését nagymértékben megkönnyíti.

A vetésterület szerkezetében alapvető változás nem következik be. Termelendő fő növényeink továbbra is a kenyérgabona, ősziárpa, kukorica, cukorrépa, rizs, olajos növények (főleg a napraforgó), valamint a szalastakarmányok, ezen felül pedig a zöldségfélék lesznek. Különös gondot fordítunk azonban arra, hogy még inkább megszűnjék a növényfélések területének szétaprózottsága s mindenekelőtt arra, hogy valamennyi növényt a számára legkedvezőbb helyen termeljük, vagyis ahol leginkább megfelel a talaj, és legjobban rendelkezésre áll a munkaerő.

A tervidőszakban lépést teszünk előre a termelőszövetkezetek termelésének szakosítása (specializálása), illetve a szakosítás feltételeinek megteremtése terén. Az együttes tanácskozás megállapítása szerint jelenleg még nem alakultak ki a feltételei annak, hogy hozzákezdjünk a megye egész területén a termelés szakosításához, mivel a szakosítás jelentős beruházást igényel, a vezetéssel szemben rendkívül nagy igényeket támaszt, aminek következtében csak fokozatosan, körületekintően és ésszerű határok között valószínű meg. Arra azonban már megvan a lehetőség, hogy bizonyos kezdeti lépéseket — mint pl. a tömbösítés, a termelt növények számának csökkentése — valamennyi termelőszövetkezetben megtegyünk, sőt a leg-

inkább megszilárdult, legerősebb anyagi alapokkal és legjobb vezetéssel rendelkező termelőszövetkezetekben a termelés egyes ágait határozottan kiemeljük, az átlagnál gyorsabban fejlesszük, a legfontosabb ággá tegyük. Néhány igen kedvezőtlen körülmények között gazdálkodó gyenge termelőszövetkezet esetében pedig a megszilárdítás egyik módszere a specializálás bizonyos mértékű megvalósítása.

A termelési célkitűzések megkövetelik, hogy határozott lépéseket tegyünk az agronómiai és agrotechnikai módszerek fejlesztése terén. Különösen az alábbiakra törekszünk: az aratási és cséplési munkákkal egyidőben kezdetét vegye és teljes erővel folyjék a nyári mélyszántás, amely a mi talaj- és éghajlati viszonyaink között a legegyszerűbb és legbiztosabb módja a megfelelő talajszerkezet kialakításának, a talaj vízgazdálkodása megjavításának; a növények sorrendjét akként állítják össze, hogy az őszi gabonafélék időbeni elvetése lehetővé váljék, egyrészt azért, mert hebizonyított tény, hogy megyénkben az őszi árpának szeptember végére, a búzának pedig október végére feltétlenül a földben kell lenni ahhoz, hogy kellően megerősödjék, megbokrosodjék, másrészt, hogy az őszi első felében viszonylag kedvezőbb körülmények között tudjuk a vetést végezni; teljes erővel tovább kell folytatnunk az öntözés fejlesztését, figyelembe véve, hogy tavasszal és nyáron a természetes úton lehullott csapadék a legtöbb évben legfeljebb a növények minimális víz-igényét képes kielégíteni; tovább kell növelni a magas terméshozamú növények vetésterületét, mint pl. búzában a szovjet és olasz búzafajták, kukoricában a hibridek alkalmazását; egyre nagyobb területen kell alkalmazni a vegyszeres gyomirtást, tekintettel a szövetkezeteink egy részében fennálló munkaerő-hiányra, másrészt pedig a termelőszövetkezeti tagok munkájának megkönnyítése céljából; a talajerő fokozására évről évre növelni kell az előállított szervesztrágya mennyiségét és a szervesztrágyázott területet, és ugyanebből a célból fokozottabb mértékben kell alkalmazni a zöldtrágyázást is: a mélyművelésre, az öntözésre és a talajerő fokozására támaszkodva erőteljesen fokoznunk kell az 1 kh-ra eső növények számát, búzából, kukoricából, cukorrépából egyaránt.

Az állatállomány létszámának növelését és azon belül az egyes állatfajok arányának kialakítását a népgazdaság igényeinek és a rendelkezésre álló takarmánymennyiségnek megfelelően kell kialakítani. Megyei szinten minden állatfaj létszámát növelni kell, a ló kivételével. Kiindulva megyénk hagyományaiból és adottságaiból, valamint a népgazdaság igényeiből, legerőteljesebben a sertésitenyésztést kell fejlesztenünk olyan formán, hogy a sertésitenyésztés a tervidőszak végére megyei összesítésben határozottan az első helyet foglalja el. Szükséges hangsúlyozni, hogy ezt megyei összesítésben értjük, és semmiképpen sem szabad arra törekedni, hogy minden termelőszövetkezetben így alakuljon ki. Ez nem volna hasznos. Ellenkezőleg, káros következménnyel járna, hiszen a termelőszövetkezetek egy részében az adottságok azt követelik, hogy a szarvasmarha legyen a vezető állattenyésztési ág, másokban talán a juhtenyésztés fogja az első helyet elfoglalni, és ismét másokban elképzelhető, hogy a baromfitenyésztésre fordítják a legnagyobb gondot. Azt is hangsúlyozni kell, hogy az állattenyésztés mértékének és az állattenyésztés vezető ágának megállapítása csak a takarmányhelyzet alapos felmérése alapján történhet.

A terv során az állatlétszám növelésével együtt határozottan törekszünk a minőség javítására. Miután valamennyi termelőszövetkezetünkben kialakult a törzsállomány, következetes, céltudatos tenyésztői munkával arra kell törekedni, hogy a legjobb egyedektől származó utódokból saját tenyésztés révén fejlesszük az állományt. A fejlesztés bázisának megállapításánál természetesen figyelembe veendő a termelőszövetkezeti tagok háztáji állománya is, mindenekelőtt a szarvasmarha tekintetében.

Az állattenyésztés gazdaságosságának fokozása, a hozamok növelése érdekében az eddiginél gondosabb és szakszerűbb takarmányozás szükséges. Általánossá kell

tennünk az érdem szerinti takarmányozást, és meg kell szüntetnünk a takarmányozás egyoldalúságát. Erre annál inkább is lehetőség nyílik, mert erőteljes ütemben növekszik a mesterséges úton előállított dúsított takarmánykeverék mennyisége. Ez évben 4 keverő üzemben 600 vagon takarmánykeveréket állítottunk elő, 1962-ben pedig 8-ra növeljük a keverőüzemek számát és 5600 vagonra az általuk előállítandó takarmánykeverék mennyiségét.

Különös figyelmet szükséges fordítanunk az állategészségügy követelményeinek betartására az állat-elhullások csökkentése végett. Különösen a tüdő-gümőkór, brucellózis és fertőző gyomor- és bélgyulladás, valamint a baromfi-betegségek leküzdésére kell a figyelmet összpontosítani.

A termelés fokozása természetesen nem lehet öncél, hanem azért történik, hogy minél teljesebben kielégíthessük az ország lakosságának szükségleteit, másrészt, hogy az árutermelés fokozása révén állandóan növeljük az 1 kh-ra eső jövedelmezőséget, és nem utolsósorban, hogy az ország ellátásán kívül a mezőgazdasági cikkek egyre nagyobb mennyiségét tudjuk exportálni. Az együttes ülés határozata értelmében erőteljesen kell növelnünk az 1 kh-ra eső termésátlagokat, valamint az állati termékhozamokat és ennek eredményeképpen a felvásárlásra kerülő termények, illetve termékek mennyiségét. Az ötéves terv során a felvásárlás — tehát az árutermelés — nagyobb mértékben fog emelkedni, mint a mezőgazdasági termelés egésze. A felvásárlásban az állati termékek terén a továbbiakban is jelentős szerepe lesz a háztáji gazdaságoknak.

A termelőszövetkezetek megszilárdításának, a termelőszövetkezeti gazdálkodás javításának alapvető feltétele a vezetés további erősítése. Az együttes ülés ezért határozottan hangsúlyozta, hogy tovább kell folytatni a termelőszövetkezeti vezetők szakmai és politikai oktatását, és egyre szélesebb mértékben kell bevonni az elengedhetetlenül szükséges minimális szakmai és politikai ismereteket nyújtó oktatásba a termelőszövetkezetek tagjait. Csak így nyílik lehetőség arra, hogy a növénytermelés és állattenyésztés legjobb, legeredményesebb módszerei közkinccsé váljanak, nemcsak a szakemberek intézkedéseiben, hanem a termelőszövetkezeti tagok mindennapi tevékenységében is helyt kapjanak, érvényesüljenek.

Az elmúlt télen a különböző szinteken mintegy 11 000 tsz-tag vett részt szakmai képzésben. Ez a szám e télen és a további években fokozatosan emelkedik. A vezetők képzése mellett a szükséges esetekben és mértékben továbbra is alkalmazni fogjuk a termelőszövetkezetekbe történő kádarátcsoportosítást.

A termelőszövetkezeti vezetéssel szemben a népgazdaság és a tagok érdekében egyaránt azt a követelményt támasztjuk, hogy a gazdálkodás szervezésében a legnagyobb körültekintéssel és megfelelő szakértelemmel járjanak el. Különösen fontos, hogy helyesen határozzák meg a gazdaság fejlődésének irányát, és jól alakítsák ki az üzemi arányokat. Számos termelőszövetkezetünket hozta már nehéz helyzetbe az, hogy az üzem fejlesztésének a vezetés által megállapított iránya nem felelt meg sem a talajadottságoknak, sem a tagság összetételének, sem egyéb fontos követelményeknek. Számos esetben alakítottak ki olyan arányokat, hogy az egyik termelési ág — pl. az állattenyésztés — felemészttette a másik termelési ág — pl. a növénytermelés — jövedelmét, és mérleghiányt okozott. Az arányoknál különösen hangsúlyozni kell az állattenyésztés és a takarmánytermelés közötti, a munkagényes növények területnagysága és a rendelkezésre álló munkaerő közötti, a tsz vagyoni megalapozottsága és a beruházás közötti arányokat.

A gazdálkodás eredményesebbé tétele érdekében a vezetők és a tagok szakmai és politikai képzése mellett változatlanul szükséges a termelőszövetkezeti tagok anyagi érdekeltiségének fokozása. 1960-ban és 1961-ben szövetkezeteinkben a legkülönbözőbb formáját alkalmazták az anyagi ösztönzésnek. Kétségtől bizonyosodott, hogy az anyagi érdekeltiség megfelelő rendszere nélkül, csak meggyőzéssel

a kellő eredményt nem tudjuk elérni, a munkának az eredményei nem lehetnek kielégítőek. A párt és tanácsi szervek feladata, hogy sokféle módszer közül kiválasszák a legjobbakat, a legcélravezetőbbeket, azokat ismertessék a szervezetek vezetőivel. A szervezetek vezetőinek pedig feladata, hogy ezeket a módszereket a saját lehetőségeikhez és adottságaikhoz igazítva általánosan alkalmazzák, anyagiilag közvetlenül érdekeltté téve a termelés minden szakaszában a termelőszövetkezetek minden tagját.

A szervezetek vezetésének megerősítése, a szervezeti gazdálkodás megjavítása, annak eredményesebbé tétele révén el akarjuk érni, hogy a tervidőszak során valamennyi termelőszövetkezetben olyan mértékű gazdasági megszilárdulás következzen be, hogy végérvényesen megszűnjék a mérleghiány, sőt annak lehetősége is, ismeretlenné váljék a ma még nemcsak ismert, hanem sok feladatot adó és sok gondot okozó fogalom, hogy „gyenge termelőszövetkezet”. El akarjuk érni, hogy minden termelőszövetkezet saját lábán álljon, a normális mértékű állami segítség és irányítás elégséges legyen ahhoz, hogy szervezetekünk évről évre emeljék a termelés és azon belül az árutermelés mértékét, fokozzák a gazdálkodás eredményességét, tagjaiknak egyre nagyobb részesedést és annak eredményeképpen állandóan emelkedő életszínvonalat tudjanak biztosítani.

Oláh György

Az állati termék előállításának néhány kérdése a Nagyikunságban

Az állati eredetű élelmiszerek fogyasztásának nagyobb arányát a modern élelméztudomány kifejezetten szükségesnek tartja, ajánlja, az ország népessége pedig természetstzerően igényli. Mivel az egyes állati termékek igen különböző mennyiségben szükségesek, a népgazdaság — érthető módon — az állati termékek terén is bizonyos meghatározott arányú termelést kíván. Nem lehet tehát semmiképpen sem öncélú a mezőgazdasági termelés, ezen belül az állattenyésztés, az állati termék-előállítás sem.

Tagadhatatlan, hogy egyes tájak termőhelyi adottságai különbséget, sokszor egészen jelentős eltéréseket okoznak a gazdaságosan előállítható termékek arányában, mégis annak a célnak kell érvényesülnie a mezőgazdasági terület egészére vonatkozóan, hogy az egyes termékeket a belső fogyasztási, feldolgozási igényeknek, valamint a külkereskedelmi kívánalmaknak megfelelő arányban és lehető nagy mennyiségben állítsuk elő. Az állati termékek nagyobb arányú előállítása terén azoknak a tájaknak van fokozottabb jelentőségük és kötelezettségük, amelyek összes területében nagy a mezőgazdaságilag hasznosított, ezen belül a szántóföldi és a rét-legelő területek részaránya. Joggal fokozódik az állati termékek mennyiségére és minőségére vonatkozó népgazdasági igény e tájakon belül azokon a területeken, amelyekeken megvannak az öntözéses takarmánytermesztés lehetőségei, nagy arányú a feltétlen takarmánytermő területek, a rét-legelők részesedése.

A népgazdasági igények mellett a mezőgazdasági üzemek érdekei is azt kívánják, hogy gazdaságosan magas termelésű állatállomány révén biztosítsuk a feltétlen takarmánytermő területek hasznosítását, tegyük kiegyenlítettébbé a termésbiztonság kedvezőtlen volta miatti évenkénti, nagyobb arányú hullámozást a termelési érték terén, fokozzuk a mezőgazdaságilag hasznosított terület egységére jutó termelési értéket, tegyük kedvezőbbé és termelékenyebbé a mezőgazdasági lakosság foglalkoztatását, és nem utolsó sorban biztosítsuk a Nagyikunság talajadottságai mellett annyira fontos talajerőpótláshoz, az egyre fejlődő öntözéses gazdálkodáshoz, az évről évre nagyobb arányú talajjavításokhoz szükséges szerveztrágyát.

A nagyobb arányú állattartás fejlődéstörténetileg jellemzője a Nagyikunság mezőgazdasági termelésének, a jövő távlatait illetően pedig elengedhetetlen szükségesség.

A sajátos viszonyok azonban igen meggondolt és következetes végrehajtást kívánnak mind a takarmánytermesztés, mind az állatállomány szerkezetének kialakítása terén.

A Nagyikunság államigazgatási egységeinek mezőgazdaságilag hasznosított területe 85—94% között változik, amelyben a szántó részaránya 45—78%, a rét-legelő területeké pedig 11—30% közötti. Átlagosan 87,6%-a mezőgazdaságilag művelt terület, 1,98% a rét és 15,3% a legelő, 69,2% a szántó.

Az öntözésre berendezett területek a mezőgazdasági terület 16—34%-a között változnak; átlagosan 22,1%. Jelentős a tervezett öntözőberendezések révén öntözővízzel ellátható terület nagysága is, ami a már meglévő berendezésekkel a terület mintegy 40%-ára terjed ki.

Az eddigiekben (1952—58. évek átlaga) a természetes takarmánytermő területek mellett átlagosan a szántó 43,4⁰/₀-án termeltek takarmánynövényeket. A szántó ⁰/₀-ban 31,3⁰/₀ az abrak, 11,3 a szálas- és 0,8⁰/₀ a gyök-gumós takarmányok részesedése. A mezőgazdaságilag művelt területből tehát 34,39⁰/₀ a szántóföldi, 19,43⁰/₀ rét-legelő, összesen tehát 53,82⁰/₀ a takarmánytermő terület.

Sajnálatos tény, hogy az öntözéssel üzemelt területnek még 1960-ban is átlagosan csak mintegy 16⁰/₀-án termeltek szalastakarmányt. Jó irányú fejlődésre vall azonban, hogy a korábbi évekkel szemben már jóval nagyobb szóródást találunk a szálas takarmánytermő terület javára. Így a karcagi 7,4⁰/₀-os minimális aránnyal szemben Kenderesen 31,2⁰/₀, Kunhegyesen pedig 34⁰/₀ az öntözött területen belül a szálas takarmánynövények részesedése, és terjed a rét-legelő öntözése is.

A takarmánytermesztés, főként a természetes takarmánytermő területek alacsony terméssátlagai miatt, nem kielégítő az állatállomány, sem létszámát, sem termelését illetően. 100 kh mezőgazdaságilag művelt területre mintegy 22 sz. á. esik, 19,1—24,3 szá/100 kh MMÖT határok között.

Szarvasmarha a sz. á. létszám mintegy 53⁰/₀-a, ezen belül a tehén a szm. létszámnak csupán 39⁰/₀-a; 26⁰/₀ a sertés, 7⁰/₀ a juh és 14⁰/₀ a ló.

A szm.-állomány mellett igen alacsony az anyaállat-arány a juhnál is: az állomány 45⁰/₀-a; a sertésnél is 6,7⁰/₀. Mindez a növendéknevelés lassú ütemére, az anyaállomány korai selejtezésére vall.

Igen kedvezőtlen a törzskönyvi ellenőrzés alatt álló egyedek aránya is.

A baromfiállomány 100 kh MMÖT-re számolva évi átlagban 201 db., 186—252 db-os határértékek között.

Az állati termékek mennyisége 100 kh MMÖT-re a következő:

Tej	10 237 l	Határértékek	
		13 300—	8 300 l
Hús: marha	10,8 q	15,7	— 9,2 q
sertés	35,2 q	45,5	—26,7 q
juh	2,9 q	4,3	— 0,9 q
baromfi	7,3 q	10,4	— 6,7 q
összesen:	56,2 q	—	—
Gyapjú	91,5 kg	162	—44 kg
Tojás	13 494 db	19 028	—9690

Az állati termelés fenti mutatói igen szerénynek tűnnek, ha a jobb hazai mezőgazdasági üzemek termelésével — 50—60 q/kh áru-hús, 25—30 000 l tej 100 kh MMÖT-re — vetjük össze. Halaszthatatlan feladatnak érezzük az állati termékelőállítás eredményesebb útjainak keresését akkor, ha külföldi, pl. a Német Demokratikus Köztársaság országos átlagos adataival hasonlítjuk össze; és még inkább, ha a kitűzött tervcélokat tekintjük. 1965 végére a mezőgazdaságilag művelt terület minden 100 kh-ján 62 500 l tejet, 109 q húst és 24 200 db. tojást fognak termelni áruként az NDK-ban.

Nézzük ezek után, milyen megfontolásokat kell fontolóra vennünk ahhoz, hogy a Nagykunság adottságai mellett gazdaságosan, jelentősen nagyobb mennyiségű állati terméket állíthassunk elő!

Az állati termelés mennyiségileg is, gazdaságosságát illetően is elsősorban a takarmánytermesztés mennyiségi és gazdaságossági eredményétől, másodsorban takarmányozástechnikánk, tenyésztői munkánk minőségétől függ.

A takarmánytermesztés jelentősebb területi kiterjesztését sem a népgazdasági, sem az üzemi érdekek nem engedik meg, legfeljebb átmenetileg és kisebb arányban, maximálisan a mezőgazdaságilag művelt terület 60—65⁰/₀-áig. Ez az arány a gazdálkodási egységekben természetesen egészen eltérő lehet, de a táj átlagában távlatilag 60⁰/₀ alatti lesz. Tekintettel arra, hogy a talajjavítások előhaladásával

csak azok a gyepterületek maradnak meg legelőnek, amelyek öntözhetőek, nagyobb hiba nélkül 10%-os legelőt és 50%-os szántóföldi takarmánytermesztést vehetünk alapul. A takarmánytermesztés nagyobb része éppen az öntözési lehetőségek miatt, elsősorban a réti agyag és szikes területeken történik. A takarmánytermesztés szerkezete az 50%-os szántó arányon belül a talajadottságoktól függően a következőképpen alakulhat:

szántóföldi tak.	termőterület %-ban	a szántó %-ban	kh	termés q/kh (májusi m.)	összesen
Kukorica	40	20	20	20	400 q
Árpa	24	12	12	15	180 „
Lucerna	20	10	10	25	250 „
Lóhere	8	4	4	30	120 „
Silókukorica	8	4	4	200	800 „
Legelő	—	—	10	100	1000 „
<i>Melléktermékek:</i>					
Répafej		6	6	32	192 „
Kukoricaszár fele		10	10	50	500 „
Tavaszi árpaszalma		4	4	12	48 „
Búzaocsú		32	32	0,28	9 „
Rizsocsú		4	4	1,—	4 „
Répaszelet (nyers)		6	6	104,— q	624 „
Napraforgó-pogácsa		1	1	2,— q	2 „

A termésátlagokat a táj jobb gazdaságaiban elért tényleges termésátlagok alapján joggal vehetjük azzal, hogy 40%-os öntözhető terület mellett a kukorica 50%-át, a silókukoricát teljes egészében öntözötten termelik, a lóhere pedig *fokozott tápanyag-ellátás mellett* kizárólag öntözhető területen kerül vetésre. E tájon a lóhere csak öntözött körülmények között, bőségesebb trágyaellátás mellett ad jó termést. Különösen fontos a pillangósok legalább jó közepes — még etetéskor is legalább 10% fehérjetartalmú — minőségének biztosítása. A legelő szintén öntözött, szakszerűen kezelt és használt legelő.

A melléktermékekből csak a gyakorlatilag megfelelő minőségben betakarítható és nagyobb tápértékeket képviselő mennyiségeket vettem. *A maglucerna szénatermése, a kapáslucernák sorai között megtermelhető őszi keverék, valamint a lucerna-telepítések során nyert borsós-lednekes zöldtakarmányt, takarmány-tartalékként* kívánatos kezelni, mert e tájon a termésbiztonság foka még a 40%-os öntözött terület mellett is kedvezőtlenebb marad, nagyobb állatállománynál pedig évekre kiható károkat okozhat a nagyobb mérvű takarmányhiány. A fenti takarmánytermelési szerkezet mellett, a kapott tápérték a következőképpen alakul:

főtak. hozó területen terem:

	q	K. é. %	Em. feh. + 50% amid. %	q	%	%
Koncentrált tak.-ban:	438	52,4		48	37	
Terimés tak.-ban:	398	47,6		82	63	
Összesen:	836	100,0	79	130	100,0	86,6
<i>Piaci növények mellékterméke:</i>						
Koncentrált tak.-ban:	10	4,5		2	10	
Terimés tak.-ban:	214	95,5		18	90	
Összesen:	224	100,0	21	20	100,0	13,4
Mindösszesen: Konc. tak.-ban:	448	42,3		50	33,4	
Terimés „	612	57,7		100	66,6	
	1060	100,0	100	150	100,0	100,0
Le az igásállomány igényét:	40	3,8		5	3,3	
Marad haszonállattartásra:	1020	96,2		145	96,7	

A talajadottságok, öntözési lehetőségek, a munkaerő-mérleg, *talajerőgazdálkodási mérleg* és hozam alapján összeállított termelés-szerkezet mellett várható takarmánytermés viszonyismertékei azt mutatják, hogy a nagyobb mennyiségű keményítőértéket és fehérjét egyaránt a terítés-takarmányok adják. A melléktermékek — amelyek az összes k. é. 21%-át képezik — 95,5%-ban kérődzőkkel hasznosítható terítés-takarmányok. Tehát az állatállomány nagyobb hányadát kérődzőktől kell képezni.

Számosállatlétszámuk alsó határát a terítés-takarmányok tápértéke alapján eltartható számosállatok száma adja meg.

Ahhoz azonban, hogy 1 szá. évi takarmányigényét meghatározhassuk, az épület-helyzet, a beruházási lehetőségek és az általános közgazdasági és üzemi viszonyok tekintetbevételével döntenünk kell a szm. és juh arányára, valamint mindkét állat-csoport hasznosítási irányára vonatkozóan is.

A Nagykunság általános adottságai mellett ez idő szerint 60% körüli, az öntözött szálastakarmány-termelés és a korszerű öntözött legelőgazdálkodás előhaladásával 70% körüli szm. állomány, 10%-os juhállomány a kedvező kérődző-arány. A hasznosítás iránya a szarvasmarhánál: tehenészet, a teljes szaporulat felnevelése, az állományfejlesztés és pótlás igényén felüli üszők 2 éves korban vemhesen, a bikák másfél éves korban hizlalva történő értékesítésével.

A juhászat nagy anyaállat-arányú, belterjesen tartott, gyapjú-, tej-, hús-hasznosítási iránnyal, a jerke bárányok teljes felnevelésével, a kos-bárányok felerészben pecsenye-bárányként, felerészben szőrmeipari célokra megfelelő bunda-állapotban húsrá történő értékesítésével.

A fenti megfontolások alapján összeállított kérődző számosállat terítés takarmányokban adható évi k. é., illetőleg fehérjeigénye: 18,6 q k. é. és 3 q em. feh. + 50% amid. Ennek megfelelően a terítés takarmányok alapján eltartható kérődző sz. á.-ok száma: k. é. alapján 31 szá. em. feh. + 50% amid. alapján 32 szá. Amint látjuk a pillangósok jobb termése, a legelőfű kedvezőbb k. é. és fehérje aránya, az amidok 50%-át is hasznosító kérődzőknél fehérje alapján nagyobb számosállatlétszám eltartását teszi lehetővé, mint a k. é.

A 32 kérődző számosállat számításunk során 28 szá. szarvasmarhából és 4 szá. juhból tevődjek össze.

Tekintettel arra, hogy a sertés- és baromfitenyésztés állati fehérje-ellátásához a kérődzők jelentősen hozzájárulhatnak, a következőkben a kérődzők várható termelését vegyük számba.

A fenti hasznosítási irány esetén, a jó gazda gondosságával történő tenyésztés és nevelés, kellő fokú takarmányértékesülés mellett a tehenállomány aránya — az állomány darabszámára vonatkoztatva — gyakorlatilag mintegy 40—45%. Számosállatban 55—60% az üszők tenyésztésbevétele, az eladásra kerülő hizott bikák és tenyészüszők kora szerint. Számítási alapként a sz. á.-ban számított létszám 50%-át vegyük tehénnek.

3100 l-es évi átlagos termelés mellett a 100 kh MMÖT-re eső tejtermelés 49 600 liter. Ha a juhtej mennyisége a feldolgozást gazdaságossá teszi, a melléktermékeket ugyancsak hozzászámoljuk a takarmányalaphoz.

A termelt tej 80%-át (39 600 l) fölözzük. A nyert 34 000 l fölözött tejet, valamint a tejértékesítés után kapott mintegy 70 q korpát számítsuk a takarmányalaphoz.

Eszerint a haszonállatok teljes takarmányalapja: 1083 q k. é. és 165,5 q em. feh. + 50% amid.

Ezután a koncentrált takarmányok által képviselt tápértékből levonjuk a már meghatározott kérődzők és igások igényét, és így megkapjuk a koncentrált takarmányt fogyasztó állattartási ágak részére rendelkezésre álló tápértéket. Sertésből tehát (szá.-ként 46 q k. é. és 6,5 q fehérjét véve alapul) évi igényként k. é. alapján 5,7 szá., fehérje alapján 4,3 szá. megfelelő termelése biztosítható. Tekintettel arra, hogy a fölözött tej fehérje-kiegészítésre rendelkezésre áll, a korpa és fölözött tej tak. értéke alapján 6 sertés szá.-tal számolhatunk. A mutatkozó kisebb arányú fehérjehiányt ipari tak.-vásárlással pótoljuk.

A teljes haszon szá., illetőleg takarmányigénye az alábbi lesz:

		I g é n y	
		K. é. q	Em. feh. q
Szarvasmarha	28 szá.	616	92
Juh	4 „	130	18
Sertés	6 „	276	39
Összesen:	38 szá.	1022	149
Baromfitartásra marad:		61	16,5

1 db tyúknak évi 120 db tojás termeléséhez kell 29 kg k. é. és 8 kg fehérje. A baromfitartásra maradt tápérték $\frac{2}{3}$ -át tojástermelésre, $\frac{1}{3}$ -át húscsibe-neveléssel hasznosítva, eltartható: 140 db tyúkféle, illetőleg 125 tojó és 15 kakas, felnevelhető 1 kg-os élősúlyig 600 db napos csibe.

Az állatállomány összetétele tehát 100 kh MMÖT-re vonatkoztatva:

	Szá.	%
Szarvasmarha	28	70
Juh	4	10
Kérődző összesen:	32	80
Sertés	6	15
Ló	2	5
Mindösszesen:	40	100

140 db tyúkféle és 600 db húscsibe.

Az állati termék-előállítás kettős termelési folyamat a mezőgazdaságban. Ennek megfelelően eredményére — a takarmánytermelés mellett — a tenyésztői munka, a tartás- és takarmányozástechnika, mint rövidebb termelési ciklusú ág nál: a termelés rendszeres havi és a végtermék értékesítése utáni termelékenységi és gazdaságossági ellenőrzése, kiértékelése rendkívül nagy befolyást gyakorol. A takarmánytermő terület termelési értéke szakszerű és gondos állattenyésztés révén jelentősen emelkedik, de a gondatlan, nem kellő eredményű állattartás rontja nemcsak a takarmánytermő terület, hanem az üzem egészének eredményét is.

Következésképpen az állati termék előállítása csak szakszerű és a jó gazda gondosságával folytatott tenyésztői munka és hasznosítás mellett lehet kellő mennyiségű és gazdaságos. Az állati termékek mennyiségére és gazdaságosságára vonatkozó mutatók általában jobban jellemzik az üzem egészének, főként azonban vezetésének minőségét, mint a növénytermelés hasonló adatai.

Az egyes állatfajokon belül az állomány összetételére a hasznosítás iránya meghatározó jelentőségű és jellemző a kialakult állománynál. A felfejlesztés során a fejlesztés irányának és ütemének megfelelően eltolódás áll be az arányokban, de ez sohasem lehet túlzó, mert vele csökken az üzem bevétele, fokozódik a hitel-igénye, és nő — esetleg a racionalitás mértékét meghaladóan — a beruházási szükséglet.

A termelés mérvét, állatvásárlásoktól eltekintve, az anyaállomány befolyásolja a leglényegesebben, ezért állandóan tartuk szem előtt, és vizsgáljuk, vajon a mindenkori anyaállomány után optimálisan várható állomány és végtermék mennyiségét mennyire közelítettük meg, illetőleg értük el.

A következőkben nézzük meg az egyes állatfajoknak a helyi adottságoknak megfelelő hasznosítási irány melletti állományösszetételét, az anyaállatokra számítható végtermék mennyiségét. Sorrendileg vegyük előbbre a szerényebb beruházási igényű, nagyobb forgássebességű, nagyüzemi méretekre könnyebben fejleszthető, egyszerűbb takarmányigényű, termelésének mennyiségi és gazdaságossági vonatkozásait könnyebben és rövidebb időközönként ellenőrizhető ágakat!

A baromfitenyésztés létszámát és hasznosítási irányát mindenkor a baromfi-állomány részére rendelkezésre álló állati fehérje mennyisége határozza meg.

Példánkban csak a legnagyobb volumenű ággal, a tyúkfélékkel foglalkozunk.

A baromfitartás hasznosítási irányának meghatározásánál a tojástermelést fokozzuk, a tojó-állomány létszámát növeljük, mert nemcsak sajátosan alakult hazánkban a tojástermeléshez viszonyított baromfi-hústermelés aránya, de gazdaságossági szempontok is ezt indokolják. A nagy baromfiállománnyal rendelkező országokban a 100 kg tojástermelésre eső hústermelés 11—71% között változik, míg hazánkban a hústermelés a tojástermelést jelentősen meghaladja. Mivel a fiatal tyúkok tojástermelése jóval kedvezőbb, mint az idősebbeké, gazdaságossági szempontok is az éves állomány nagyobb arányát kívánják meg. Ugyancsak ajánlatos az állomány egy részét az ún. „intenzív váltótermelés”-sel hasznosítani, amely januári csibéből megfelelő fehérje—előtetéssel ösztöl már jól tojó jércéket állít elő, s kifáradásuk után az éves kort alig meghaladó állományt húsaruként értékesíti. Így a tojás is (összel), a hús is a legkedvezőbb árviszonyok mellett kerül értékesítésre.

A számított állomány után az alábbi termelés várható 100 kh MMÖT-re:

Tojástermelés 15 000 db.

Baromfihús 600 kg baromfi (élő súly). A hústermelés a kg-ban számított tojástermelésnek mintegy 60%-a.

A sertésitenyésztés hústermelése termelékenységi és gazdaságossági szempontból egyaránt a sertésállomány részére biztosítható állati fehérje-mennyiség és ár függvénye. 100 kg átlaghatárig az ÁKI adatai szerint az optimális tejfehérje-aránya mintegy 28,6%, 40%-os határértékek között. Az egyes súlycsoportok optimális tejfehérje-aránya:

30—60 kg élő súly között	40%
60—70 kg „ „	30%
70—80 kg „ „	25%
80 kg fölött	15%

A fehérje-, főként az állati fehérjeellátás aránya nemcsak a hizlalás időtartamát rövidíti lényegesen, de igen kedvezően befolyásolja az egységnyi súlygyarapodáshoz felhasznált k. é.-t is. Míg a 35,2%-ban tejfehérjével ellátott hizók napi 553 gr átlagos súlygyarapodás mellett 2802 gr k. é.-t használtak fel, a tejfehérje nélkül hizlaltak csupán 446 gr napi súlyfelvételt értek el, és 1 kg súlygyarapodáshoz 3067 gr k. é.-t fogyasztottak. A különbség a tejfehérjével hizlaltak javára 265 gr/hizlalt súly kg k. é. A hizlalás időtartamát illetően pedig 156,9—126,5 = 30,4 nap, egy teljes hónap.

A fentiekben vázolt takarmánytermelés, illetőleg takarmányalap mellett fehérhús-sertésitenyésztés mérsékelt tenyészszülő-eladással, bacon-hizlalással adhatja, gazdaságossági szempontból, a kedvező eredményű, nagyobb hústermelést. Az eladott tenyészszülők súlyának megfelelő súlyban hizlalásra kerülő szülő vásárolunk, hogy az anyaállat-állomány után várható hústermelést is biztosítsuk a tenyészállat-eladás mellett. E felvásárlásra a háztáji sertésállomány szaporulata jó lehetőséget ad. A többlettakarmány-igényt vásárolt ipari tak.-okból fedezzük. A 100 kh MMÖT-re jutó 6 sertés szá. összetétele, kedvező kiesési % és termelés mellett a következőképpen alakul darabszámban, évi átlagban:

	Az állomány évi változása		Értékesíthető	
	db	átlaga	db	kg
Tenyézkoca	—	4	—	—
Tenyéskan	—	0,2	—	—
Malac (szopós)	60	10,0	—	—
Szülő (3—6 hó)	56,4	18,8	—	—
Bacon (7—10 hó)	40	13,3	40	3600
Tenyészszülő (7—12 hó)	8	4	3	240
Tőke hizó	12	5	12	1800
Javított tenyész-selejt	2	0,5	2	500
Összesen ;		55,8	57	6140

Tenyészállat az állomány 14,7⁰/₀-a. Egy anyaállatra eső hústermelés: 1535 kg elősertés.

A juhtenyésztés belterjes formában, gyapjú-, tej-, hús-hasznosítással biztosítja a legtöbb állati terméket. A tervezett takarmányalap mellett tartható 4 juh szá. összetétele az alábbi lehet az állomány végleges kialakulása, a számszerű felfejlesztés befejezése után. A felfejlesztés idején természetesen a fejlesztés ütemének megfelelően más-más állományszerkezeti arányok alakulnak ki.

	Az állomány évi változása		Húsrá értékesíthető	
	db	átlaga	db	kg
Anya		25	5	200
Tenyészkos		1	0,5	40
Bárány (szopós)	25	6	10	160
Bárány növ. 4—12 hó	12	11	2	60
Bárány növ. 12—24 hó	10	9	5	200
Összesen:		52	22,5	660

A termelés a következőképpen alakul:

Gyapjú (52 db á 4 kg)	208 kg
Tej (fejt) á/anya 40 kg	1000 l
Hús (élősúlyban)	660 kg

A juhtenyésztés gazdaságosságát a legeltetés aránya, a kifejt tej mennyisége, a bárányok, általában a növendék intenzívebb tartása erősen befolyásolja, ezért szántóföldi legeltetéssel, mesterséges téli juhlegelők vetésével, abrakolás melletti fejéssel, az állomány teljesítő képességét a gazdaságosság határáig maximálisan ki kell használni.

A szarvasmarhatenyésztés, a Nagykunság egyre bővülő öntözéses takarmánytermesztési lehetőségei mellett, számosállat-arányát és jelentőségét illetően is a legfontosabb állattenyésztési ág. Gazdaságos termelése azonban, főként a takarmánytermesztés terén, kellő megalapozottságot és biztonságot kíván. Az a tény, hogy a legelőn, legeltetéssel adott k. é. kg-át nagy általában csupán mintegy tizedrésznyi költség terheli, a legelő, illetőleg a korszerű legelőgazdálkodás — egyéb kedvező hatása mellett — a gazdaságos termelés nélkülözhetetlen alapja a szarvasmarhatenyésztésben. Még fokozódik a legelő jelentősége, ha számításba vesszük, hogy a legelőfű k. é. fehérje-aránya annyira kedvezően szűk, hogy a legeltetés során tág táparányú takarmányok (siló, száraz répaszelet) etetése is indokolt, a legkisebb mennyiségben rendelkezésre álló tápanyag, a fehérje pazarlásának megakadályozására.

A szm.-állomány, a már fentebb említett hasznosítási iránya szerint tehenészet, a teljes szaporulat felnevelése, az állományfejlesztés és pótlás igényén felüli üszők, 2 éves korban vemhesen, a bikák másfél éves korban hízlalva történő értékesítésével — szerkezeti összetétele az alábbi lehet:

	Évi		Vágóállat	
	változás	átlag	db-ban	súlyban
		db		
Tehén		16	2	1200
Szopós bika	7	3	1	180
Szopós üsző	7	2,3	1	150
Növ.-bika éven alul	6	3	—	—
Vál. üsző	6	3	—	—
Hízó bika 18 hónapig	6	3	6	3300
Üsző 24 hónapig	6	4	2	900 x
Előhasú üsző	4	2	2	500 x
Összesen:		36,3	14	6230

x vemhesen, tenyésztésre, esetleg vágóra!

A szarvasmarhaállomány termelése: tej	49 600 l
hús	6 230 kg
Egy anyaállatra eső hústermelés	390 kg

A tejtermelés kapcsolata miatt a sertés- és baromfitartással, valamint az anyaállatok száma alapján történő termelésstervezés érdekében nézzük, mennyi hústermelés esik 1 tehénre, az állatállomány ismerttetett szerkezeti összetétele mellett:

	Baromfi	Sertés élő súly	Marha kg	Összesen
1 tehénre esik	37	384	389	810

Az előállított állati termék összesen 100 kh MMÖT-en:

	Tejás db	Vágóállat (élő súly) kg	Tej l	Gyapjú kg
Baromfitenyésztés	15 000	600	—	—
Sertés	—	6140	—	—
Juhászat	—	660	1 000	208
Szarvasmarha	—	6230	49 600	—
Összesen:	15 000	13 630	50 600	208

1 kh főtakarmányhozó területre esik: tojás	250 db
vágóállat	228 kg
tej	845 l
gyapjú	3,5 kg

Amint a számítások mutatják, a takarmánytermesztés eredményesebbé tétele mellett jelentősen emelhető az állati termékek mennyisége, még a belső, üzemi fehérje-források alapján is. Azért szükséges erre külön tekintettel lennünk a Nagykunságban, mert kedvezőtlenebb közgazdasági adottsága, a mezőgazdasági feldolgozó ipar igen kis mérve miatt, alig számolhat ipari melléktermékekkel. A fejlesztés során olyan takarmánytermelési és állatállomány-szerkezetet kell kialakítanunk, amely zömmel saját, üzemi forrásokból biztosít minden tápanyagot, mégpedig a kívánt arányban.

A termelésfejlesztés elengedhetetlen feltétele, a takarmánytermesztés mellett, a tenyésztési szempontok teljesebb érvényesítése. A Nagykunságban csak a saját rögön nevelt állat bírja megfelelően az itteni szélsőséges viszonyokat. Helyi jelentősége mellett általános mezőgazdasági szempontból is kívánatos lenne a nagyobb arányú tenyésztés, hiszen az itt nevelt tenyészállat olyan szilárd szervezetű lenne, amely az ország minden más kötött táján jól érvényesülne, és az időjárási és talajviszonyokat illetően föltétlenül jobb körülmények közé kerülne.

Az öntözéses takarmánytermesztés révén jelentősen bővítsük tehát a takarmányalapot, a tenyésztési szempontok teljesebb érvényesítésével építsünk ki olyan tenyészállományt, amely a jobb és több takarmányt kedvezőbb eredménnyel hasznosítja. A Nagykunságnak tehát adnia kell állatot, még pedig *tenyészállatot* az ország más vidékeinek, nem pedig behoznia. Az állati termékek előállításából pedig, éppen kedvező öntözési adottságai révén, az országos átlagot jóval meghaladó mértékben kell kivennie a részét.

Szarvas Ferenc

Szabó László: Éneklők. A szolnoki Téli Tárlat anyagából.

A termelőszövetkezeti baromfitenyésztés

A baromfitenyésztés az utóbbi években hatalmas fejlődésen ment keresztül. Néhány évvel ezelőtt hazánkban is csak a kisüzemi baromfitenyésztésről beszélhetünk; állami gazdaságainkban, tsz-einkben néhány száz, vagy egy-kétezer darab tyúk tenyésztésével foglalkoztak, az egyéb baromfifélékből is igen kis létszámot tartottak.

Napjainkban a baromfitenyésztés formája szerte a világon nagymértékben megváltozott. Így alakul ez nálunk is. A termelőszövetkezetek és állami gazdaságok kialakításával fokozatosan, megyénkben pedig elég nagy léptekkel térünk át a nagyüzemi baromfitenyésztésre, és ez a háztáji baromfitenyésztés mellett egyre nagyobb jelentőségű lesz. A baromfitenyésztés fejlesztése egyaránt megfelel mind a népgazdaság, mind az üzem érdekeinek. A népgazdaság a tojásért, tollért és libamájért, vágott baromfiért kapja a szükséges valuta egy részét, az üzemnek pedig előnyös, mert jövedelmező, és a befektetett összeg rövid idő alatt hoz eredményt. A nagyüzemi baromfitenyésztés nagy előnye, hogy az idényszerűséget meg lehet szüntetni, a baromfihús- és tojás-ellátás folyamatossá tehető, s így a lakosság egyre növekvő igényeinek jobb kielégítése megvalósítható.

Amint azt a tél folyamán tapasztaltuk, igen nagy probléma volt a tojásellátás körül. Vajon mi lehetett ennek az oka? Az egyik a létszámban való változás, de ez nem lehetett döntő. A hiba ott van, és ez így volt több, régen jó hírnevű baromfitenyésztő országban is, hogy a korai keltetésű csirkét a termelő eladta, mivel azokat magas áron értékesíthette. Tenyésztésre az április végi, májusi és augusztusi keltetésű csirkéket hagyták meg, ezek ősszel és télen keveset termelnek. A hibát elsősorban itt kell keresni, és ha a kisüzemek ezt a módszerét a tsz-ek is alkalmazzák, javulás nem várható.

Érdemes megemlíteni, hogy 8–10 évvel ezelőtt Hollandiában, Dániában is így volt, de ma — illetve az utóbbi 5–6 évben — e tekintetben a helyzet teljesen megváltozott. Az őszi és téli tojástermelés fokozódott, sőt e két országban az évi tojáskivitelből 20–25 százalék novemberre és decemberre esik. Rájöttek, hogy érdemes téli tojástermeléssel foglalkozni, mert nemcsak belföldön, hanem külföldön is igen jól megfizetik.

Ezt úgy tudják elérni, hogy tenyésztésre a januári és februári keltetésű jércéket hagyták meg; a keltetőállomások szinte folyamatosan üzemelnek. A keltetési időt előbbre hozták. Pl. Hollandiában 1953-ban a naposcsibék $4\frac{0}{10}$ -át és 1959-ben $24\frac{4}{10}$ -át keltették ki januárban és ezek jércéi maradtak meg tenyésztésre. A nyakvedlés megakadályozására az őszi és téli hónapokban világítással hosszabbítják a nappalokat.

Mi a teendő nálunk?

A tsz-ekben tudatosítani kell a korai jércék meghagyását, hogy ezeknek egy részét ne adják el, hanem meg kell hagyni, mert tőlük várhatunk téli tojástermelést (árutojást és tenyésztojást). Az egyenletes tojástermelés céljából a korai kelésű csirkékből különböző korúakat állítunk be tenyésztésre.

Országos viszonylatban a mi termelőszövetkezeteink igen nagy fejlődést értek el a naposállat nevelése, árutermelés és a törzsállomány beállítása tekintetében.

1959-ben pl. 600 000 db naposbaromfit vásároltak, a törzsállomány 85 000 db volt; 1960-ban 3 milliónál többet vettek, és 318 000 volt az elmúlt év őszén a vérvétel megindulásakor a törzsállomány.

E nagymérvű felfutás nem ment zökkenő nélkül, különösen a nyári nevelésnél volt igen sok helyen nagyszámú elhullás. A tavaszi nevelés jónak mondható, jó volt a gondozás, a takarmányozás is. Sajnos, a nyáron ezen a téren sok hibát lehetett tapasztalni. Rosszul és nem kielégítően takarmányozott törzsállomány után életerős, jól felnevelhető csirkéket nem lehet keltetni. A zöld pótlás, a vitaminellátás hiánya nagymértékben csökkentette a csibék ellenálló-képességét. Meg kell jól jegyeznünk, hogy csak a kielégítően, változatosan takarmányozott tyúkok után várhatunk jól nevelhető csirkéket. Most, amikor keltetőállomásainkat kizárólag a tsz-ek látják el tenyésztőjással, és a kikelő csirkék 70—80%-a visszakerül a nagyüzemekbe, nem mindegy, hogy mennyit és mit etetünk a törzsállománnyal. Igen fontos, hogy gondoskodjunk a vitamin rendszeres pótlásáról. A törzsállományon kívül a csirkék szakszerű takarmányozását is meg kell oldani, mert csak úgy várhatjuk, hogy 9—11 hét alatt 3.5—4 kg takarmányból 1 kg súlyt elérjenek. A csirke igen jól értékesíti a nevelés első időszakában a takarmányt, a tenyésztőnek ezt a fejlődési erélyt jól ki kell használnia.

Külföldön ma már több helyen találkozunk olyan fejlett takarmányozási módszerrel, mely lehetővé teszi, hogy 1.80—2.20 kg takarmány felhasználásával 8—9 hét alatt 1—1.20 kg súlygyarapodást érjenek el. Ehhez természetesen igen jó összetételű, magas tápértékű takarmány szükséges.

A baromfihús termelésén kívül az eddiginél nagyobb mértékben kell fokozni tyúkféléknél az átlagos tojástermelést. A háztáji és egyéni tenyészetekben jelenleg is fennáll 80 db körüli tojáshozammal nagyüzemben nem elégedhetünk meg. Arra törekedjünk, hogy megfelelő elhelyezéssel, gondozással és változatos szakszerű takarmányozással mielőbb elérjük a 140—150 db-os tojásátlagot. Ez a célkitűzés nem elérhetetlen, hiszen számos nagyüzemi baromfitelep példája igazolja, hogy megfelelő adottságok mellett szakszerű tenyésztői munka kiterjesztésével nemcsak ekkora, hanem ennél magasabb termelés is elérhető.

Termelőszövetkezeteinkben csaknem kivétel nélkül megvannak a lehetőségek a nagyüzemi baromfitenyésztés fejlesztésére. Különösen az utóbbi néhány évben alakul kedvezően a helyzet, mivel most már több ezer holdas üzemek vannak, ahol ki lehet alakítani a nevelő és tenyésztő telepeket. Ilyen helyeken aránylag rövid idő alatt 5—10 000-es törzstelepeket, 20—50 — vagy 100 000-es nevelőtelepeket lehet létrehozni. Az ilyen helyeken lehetőség van szakképzett telepvezetők beállítására. A tenyésztés és a naposállat-nevelés sikere megkívánja szakképzett vezetők beállítását, akik a baromfitelepre beosztott dolgozók mindennapi munkáját irányítják.

Milyen mértékben fejlődött a baromfitenyésztés 1961-ben?

A baromfitenyésztés fejlesztésére hozott párthatározat igen nagymértékben elősegítette ezen állattenyésztési ág fejlődését. 1960 elején csaknem minden termelőszövetkezet megmozdult, hogy a reá váró feladatokat teljesítse. Az első feladat a naposállat-neveléshez szükséges férőhelyek biztosítása volt. E cél érdekében termelőszövetkezeteink igen sok olyan épületet rendeztek be nevelőház céljára, melyre korábban gondolni sem mertek. A férőhelyeken kívül megfelelő gondozókról is kellett gondoskodni. Elegendő gyakorlat hiányában azonban a nevelés nem ment sírán, főleg a nyári nevelésnél hiányzott — az egyéb feltételek mellett — a gyakorlati ismeret. A baromfigondozók túlnyomó többsége kitartott, 1960—61 telén szívesen vett részt a 2 hetes és a 4 napos oktatáson. Az elmúlt évi tapasztalatok és a tanfolyamokon elmondottak összekapcsolásának eredményeképpen ebben az évben — legalább is az eddigi eredmények ezt igazolják — jelentős javulás tapasztalható. Pl. az elhullás 32%-ról 10%-ra csökkent. Megfigyelhető, hogy az idén sokkal jobb a tenyésztésre szánt és a Baromfifeldolgozó Vállalatnak átadott csirkék minősége, átlagsúlya: míg 1960-ban az átlag 72 dkg volt, ez most 86 dkg. Ez az előrehaladás a kevésbé zsúfolt elhelyezésnek, jobb takarmányozásnak, zökkenőmentes zöld-pótlásnak és a jobb gondozásnak tulajdonítható. A karcagi Béke, a tiszafüredi Hámán Kató, a mezőhéki Táncsics, a jászberényi Rákóczi, a jásztelki Alkotmány és egyéb tsz-ek eredményei mind azt igazolják, hogy a feltételek biztosításával eredményes-

sé, jövedelmezővé lehet tenni a baromfinevelést. A felsorolt tsz-eknél 3—10% között mozog a veszteség, holott az elmúlt év hasonló időszakában az 30—40% volt. A jó eredmény csakis annak köszönhető, hogy a feltételeket most biztosították és magukévá teszik a rendszeres szaktanácsokat.

Hogyan dolgoznak a nevelésben élenjáró csibegondozók?

A nagyüzemi baromfinevelés nem hasonlítható a háztáji neveléshez. Ez utóbbi keretek között is voltak és vannak igen sokan, akik mesterei a naposállat-nevelésnek. De itt a nevelés sokkal kevesebb gonddal és törődéssel jár, mint ott, ahol több ezer naposállat minél kevesebb veszteséggel történő felnevelését kell megoldani. Nálunk a nagyüzemi nevelés csak rövid múltra tekint vissza, mégis számos mestere van ennek a szakmának.

A fegyverneki Vörös Csillag Tsz-ben Varga Istvánné már második éve baromfigondozó. Az elmúlt évben 13 500 db csibét nevelt fel 5,1%-os veszteséggel. 1961. évben január 5-én 5325 db naposcsibét vett át a szolnoki keltető állomástól. Megfelelően előkészített nevelőházban fogadta a csibéket. A második naptól kezdve 2 óránként pontosan etetett, az első etetést reggel 4 órakor kezdte, — villanyuk még nincs, de helyette petróleumlámpával világított. Az utolsó etetés este 8.30-kor fejeződött be, és 9.30 órakor volt lámpaoltás.

A takarmányozás hetenkint az alábbiak szerint alakult:

Az első héten a fejadag 1 dkg. Az összes takarmány 80% csibetápból, 20% kukoricadarából állt.

A második héten a fejadag 2 dkg volt, mely 70% csibetápból, 30% kukoricadarából állt.

A harmadik héten a fejadag 3 dkg volt; 60% csibetáp, 40% gazdasági abrak, mely feles arányban kukoricadarából és árpadarából állt.

A negyedik héten a fejadag 4 dkg volt, ennek 50%-a csibetáp és 50%-a gazdasági abrak. Ez utóbbi 50% kukoricadara, 20% korpá és 30% árpadara.

Az ötödik héten 5 dkg-ra emelték a fejadagot, ennek 40%-a csibetáp, 60%-a gazdasági abrakból állt, melyben 50% kukorica, 20% árpa, 20% korpá és 10% zabdara volt.

A hatodik héten 6 dkg volt a fejadag, de az összetétel az előző heti maradt.

A 7—8. héten 7, illetve 8 dkg-ot etettek fejenként. A tápot már lecsökkentették 30%-ra, és 70% gazdasági abrakot etettek. Ennek 80%-a kukoricadara, 10%-a árpadara, 5% korpá és 5% zabdara volt.

A 9—10. héten a fejadag 8 dkg, ennek 20%-a csibetáp, a többi 80% gazdasági abrak, főleg kukorica, kevés árpa- és zabdara.

A nevelési idő alatt háromszor fölözött tejfel, később aludtejjel kevert lágylevést etettek, háromszor pedig száraz eleséget, utolsó etetésre mindig száraz kukoricadarát adtak. Vitaminpótlásra rendszeresen és elegendő mennyiségben kaptak az állatok jó minőségű sárgarépat. A D. 3. vitamin pótlására Ossiferolt, a B. 12. vitamin pótlására pedig Phylavitot rendszeresen etettek az előírásnak megfelelően (1 g takarmányhoz 20—20 dkg-ot). Takarmánymészből az elején 2,5%-ot, a nevelés végén 4%-ot keverték a gazdasági abrakhoz.

A nevelési eredmény igen jó volt, a kissé zsúfolt elhelyezés ellenére a veszteség leadásig (11 hétig) 2,5%. Az említett elhelyezésnek tulajdonítható, hogy 1 kg súlygyarapodást 4,1 kg takarmány felhasználásával értek el. Az állományt nem tudták ritkítani, mert minden nevelő telve volt naposcsibével. Eddig 25 000 db naposcsibét, 500 pecsenyekacsát neveltek igen jó, 5%-on aluli veszteséggel.

1961. I. 18-án 3500 db, II. 12-én 5500 db naposcsibét vásárolt a szolnoki, illetve a kunszentmártoni keltető állomástól. A 9000 db úgynevezett téli csirkéből 9—10 hetes korig 3% volt a veszteség. Az első csoportból 1900 db-ot őszi, téli tojástermelés céljára kiválogattak. 1200 db-ot 83 dkg-os átlagsúlyban 9 hetes korban a Baromfifeldolgozó Vállalatnak adtak át kg-onként 28 Ft-os árban, a többi pedig szabadpiacon értékesítették.

A második csoport 5500 db csibéből 2250 db-ot 7 hetes korban 65 dkg-os átlagsúllyal adtak el tenyésztésre; kg-ként 32.30 Ft-ot kaptak érte. A Baromfifeldolgozó Vállalatnak 10 hetes korban 2156 db-ot adtak át 93 dk-os átlagsúlyban, a többi szabadpiacon értékesítették.

Az első csoport csirkénél értékelték az 1 kg súlygyarapodás eléréséhez szükséges takarmányfelhasználást; eszerint 1 kg súly eléréséhez 3.75 kg vegyes takarmányt használtak fel. A csibegondozást Szántó Józsefné, Sneider Pálné és Karsai János végzik igen jó eredménnyel. A takarmánykeveréket a tsz főállattenyésztője állítja össze, és pontosan dekádanként kiküldi a telepre.

A kunszentmártoni Zalka Máté Tsz-ben a következő módon takarmányoznak: Az első két napban kiszitált kukoricadarát kapnak a csibék, majd 3 napos kor után 4 hetes korig 50% csibetápot és 50% kukoricadarát. A 4. héttől 9 hetes korig hetenként 10%-kal csökkentik a csibetápot, és növelik a gazdasági abraktakarmányt, melynek nagyrésze kukoricadara. Fölözött tejet, aludttejet rendszeresen adnak, napközben a darát háromszor ezzel keverik. Este utolsó etetésre száraz kukoricadarát etetnek a csibékkel. 9 hetes kortól 10–11 hetes korig 10% csibetápot és 90% gazdasági abrakot etetnek, melynek nagyrésze továbbra is kukoricadara marad. A nevelési időszak alatt rendszeresen gondoskodnak zöldpótlásról. Télen és koratavaszon jó minőségű sárgarépat, később zsenge zöldlucernát apróra szecskázva adagolnak. Phylavitrol, Ossiferorról és takarmánymész etetéséről (3%) rendszeresen gondoskodnak.

A múlt évi és a jelenlegi jó eredmények nyomán a tervezett 21 000 db csibével szemben 31 000 db-ot nevelnek fel. Ezenkívül foglalkoznak nagyszámú pecsenyekacsa és napospulyka nevelésével. Az összes árubaromfi-leadási tervük 445 q, amit teljesítenek is, hisz erre megvan minden lehetőség. Árubaromfi-leadásból, valamint tenyész- és árutojásból 1 millió Ft körüli bevételre számítanak.

Már több éven át igen jó eredménnyel foglalkozik baromfitenyésztéssel és neveléssel a tiszatenyői November 7. Tsz. A nevelést már január 19-én megkezdtek 5000 db naposcsibével, melyet eladásra neveltek. Az elhullási veszteség ennél a csoportnál 3%. 1 kg súly eléréséhez 3.80 kg takarmányt használtak fel. Az eladott 4801 db csibéért 114 300 Ft-ot kaptak, amiből az összes kiadás 80 601 Ft volt. A 34 239 Ft maradványból az egy csibére vonatkoztatott tiszta haszon 7.13 Ft.

Ezt úgy érték el, hogy már az említett módon takarmányoztak, és a gondozók, Kiss Ambrus Katalinnal az élen, igen jól dolgoztak.

Elmondhatjuk, hogy sok helyen a tsz vezetősége, szakirányítói minden tőlük telhetőt megtesznek a siker érdekében. Bebizonyították már, hogy ez az állattenyésztési ág is jövedelmező, ha törődnek vele. Megyénkben az idén számos ilyen tsz van, amelyeket itt nem említettem meg (pl. kenderesi Vörös Csepel, jánoshídi Vörös Hajnal, jászboldogházi Aranykálász, mesterszállási Üttörő, rákóczipfalvi II. Rákóczi Ferenc, stb.). Kíváncsok, hogy azok, akiknél nem jól az eredmények, vizsgálják meg a sikertelenség okát, és végérvényesen küszöböljék ki a hibákat.

Mi a legfontosabb teendő?

A nagyüzemi baromfitenyésztés sikere sok tényezőtől függ. A szakszerű, változatos és kielégítő takarmányozás jelentőségéről, a lelkiismeretes gondozás fontosságáról az említett példánál már beszéltem. Ezeket minden körülmények között biztosítani kell, ha sikert akarunk elérni.

Az elmondott feltételeken kívül igen fontos követelmény a nagyüzemi telepek kialakításánál a nevelő és tenyésztő telepek helyének végleges kijelölése. Termelőszövetkezteinkben már történtek ilyen kijelölések, az egyik helyen jól, másutt rosszul.

Akár nevelőházat, akár baromfiólat építünk, azt semmi esetre se tegyük lakott területtől, köves úttól, tanyaközponttól távol. Mindig a terep legkiemelkedőbb részére építkezzünk. Ha ugyanis a baromfitelep az említett helyektől távol van, nehézzé az ellenőrzés, takarmányozás, a telep korszerűsítése, a csibék napos korban történő kiszállítása, valamint értékesítés előtt az elszállítás. Lényeges követelmény a telepítésnél, hogy a nevelő és a törzsbaromfi telep ne egymás mellett, hanem legalább 700–800 m távolságra legyen. A telepeket kerítsük be, a kifutók fásításáról, valamint gyepesítéséről gondoskodjunk. Célszerű a nevelőházak és a baromfiólak elé 2–3 m széles kitéglázott etetőteret létesíteni.

A telephely kijelölése után dönteni kell, hogy milyen nagyságú épületeket építsünk. Arra törekedjünk, hogy a nevelőház vagy törzsbaromfi-ól széles, világos, megfelelő nagyságú legyen. Ha melegágyi keretből készül az ablak, ügyelni kell arra, hogy az nyitható legyen. Az ablakon belül legyen levehető drótháló-keret.

A törzsbarmfi-óákat 3—5000 db tyúk részére építsük. 1000—1500 db-nál kevésbb állatra ólat ne építsünk. Az építkezésnél figyelembe kell venni, hogy 1 m²-re 4—5, esetleg tágas óakban megfelelő szellőztetés esetén 6 db tyúk is elhelyezhető. Az elmúlt év telén és őszén leggyakrabban olyan helyen fordult elő a baromfikolera, valamint más súlyos megbetegedés, ahol az elhelyezés zsúfolt volt, 1 m²-re 8—10, sőt ennél is több tyúk jutott, és ezenkívül nagyon rossz volt a szellőztetés.

A legtöbb régi és újonnan házilag épített baromfióálnál nincs megoldva a szellőztetés. Ebből, különösen ősszel és koratavasszal, nagyon sok hiba származik. Ebben az időszakban az éjjelek hosszúak. Sokáig van az állat az ólban, annak levegőjét elpárasztja, az oxigén egyrészét felhasználja, ami gyengítő hatással van az állatok egészségi állapotára.

Megfelelő légcseré biztosítása céljából rendkívül fontos, hogy az ablakok fölött és a mennyezeten legyen szabályozható szellőző nyílás. Az ablakok teljes egészében nyithatók legyenek; felesleges, hogy koratavasztól őszig fent legyenek. Minden ólon legyen az ablakok alatt 50x50-es vagy 50x40-es kibúvó nyílás, mely éjjelre kívülből zárható. Szereljük fel az óákat elegendő számú vízszintes üllőrúddal. Nagy óakban (1—2000-es vagy ennél nagyobb) célszerű trágyaaknát építeni.

Az ól szoros tartozéka a tojófészek. Ha ez nincs, az állatok a telep különböző helyein szalmába, törekbe, stb. széttoznak.

Igen sok takarmány veszik kárba etetővályú és önetető hiánya következtében is. Nagyüzemekben, ahol különböző táp- és keveréktakarmányokat etetünk, nélkülözhetetlen az etető berendezés.

A törzsállomány kialakítása

Az egyes baromfiféléket tojás-, hús-, zsír-, máj- és tolltermelés céljából tenyészítjük. Az általuk előállított termék fontos cikk, melyet a népgazdaság nem nélkülözhet. Az említett célkitűzések elérése végett rendszeresen gondoskodni kell megfelelő minőségű törzsállomány kialakításáról. Továbbtenyésztésre valamennyi baromfifélenél a legjobban fejlett, szabályos küllemű, fajtajellegüknek megfelelő színű egyedeket állítsuk be.

Ha a telep tyúkfélékből tenyésztőjét szállít, 40—50%-os selejtezést végzünk, a többi februári, márciusi és áprilisi kelésű jércével pótoljuk. Fontos követelmény, hogy 2 évesnél idősebb tyúkok ne maradjanak meg, azokat évközből, vagy augusztus, szeptember hónapokban selejtezzük ki. A kizárólag árutojást termelő telepek januári, február eleji kelésű jércéket hagyjanak meg, melyeket csak 1 éves korig tartanak, és utána húsrá értékesítenek.

Szolnok megyében jelenleg kevés olyan tsz van, ahonnan tenyésztőjás-szállítás nincs. Év végére 107 db 10 000-es gép lesz tanácsi, tsz és a MÉK kezelésében. A zavartalan tenyésztőjásellátás céljából 320 000 db vérvizsgált tyúk törzsállomány szükséges, hozzávaló kakas létszámmal (1:10 arányban). Rövid időn belül növelni kell tenyésztőjás-ellátás céljából a tyúktörzsállomány számát a jászberényi, jászapáti és a tiszafüredi járások területén, hogy az itt lévő és még felépülő nagy kapacitású keltetőállomások tenyésztőjás-ellátását fedezzék. Keltetőállomásaink már decemberben és január elején megkezdik a keltetést, és megfelelő számú és minőségű tenyésztőjás csakis a korai keltetésű jércék után várható.

Termelőszövetkezeteinket ilyen célkitűzésből láttuk el korai, jó minőségű naposállattal. Sajnos, még mindig van több tsz, ahol kihasználják a kedvező koratavaszi húsbaromfi-árakat, és iparkodtak átadni a BARNEVÁL-nak, vagy szabadpiacon értékesítették a korai keltetésű csirkéket. Előfordul olyan eset is, hogy a márciusban és áprilisban keltetett csirkéket eladják azzal a céllal, hogy majd a májusi, vagy a későbbi időszakban keltetettekbeől egészítik ki a törzsállományt. Az ilyen termelőszövetkezetekben a vezetők nagyon helytelenül gondolkodnak. A késői keltetésű jércéket ugyanis tavaszig etetik anélkül, hogy nagyobb mennyiségű tojást termelnének. A tojástermelés zöme arra az időszakra esik, amikor az ár már 1 forint körül mozog, nem beszélve arról, hogy ilyen állomány után tenyésztőjét a keltetőállomások sem vesznek át. A keltetőállomásokhoz beosztott telepek jérceállományának ugyanis szeptember 15-re el kell érni az 1,50—1,70 kg súlyt.

A kiválogatott jércéket természetsszerű tartás érdekében szeptember 10—20-ig helyezzük ki házilag készített olcsó nyári szállásokba, vagy vándorólakba, ezenkívül nyári időszakban üresen álló istállókba, hodályokba. A kifutó minőségétől függően gondoskodjunk az így kihelyezett növendékállatok takarmánykiegészítéséről, valamint a vitamin-ellátásról is.

A tyúkféléken kívül nagyon fontos a pulyka-, gyöngyös-, lúd- és a kacsatörzs-állomány számának növelése. Ha ugyanis jól megvizsgáljuk, az itt említett baromfifélékből van a legnagyobb visszaesés nemcsak megyei, de országos viszonylatban is. Az említett baromfifélékből a háztáji igények kielégítése részben megoldható saját keltetésből kotlóakkal, viszont a közös gazdaságokban több száz, vagy ezer egyéb naposbaromfi kikeltetése ily módon nem gazdaságos és nem célravezető. A nagyüzemek számára szükséges naposlibát, kacsát, stb. a keltetőállomásoknak kellene biztosítaniuk. Sajnos, az igények kielégítését az idén sem tudtuk megvalósítani, mert a kisszámú kacsá, de főleg liba után kevés tenyésztókat kaptak a keltetőállomások. Több esetben a tojás minőségével is sok probléma volt, ami ugyancsak kedvezőtlenül hatott a keltetési eredményekre.

Termelőszövetkezeteink ma már látják, hogy baromfihús-termelési tervüket pulykával, gyöngyössel, hizott libával, pecsenye- és hizottkacsával tudják a legjobban teljesíteni. Így megnőtt az ezirányú naposállat-kereslet.

A jövőben még fokozódó naposállat-igényekre való tekintettel feltétlenül növelni kell a pulyka, liba és kacsá, valamint a gyöngyös törzsállomány számát. Évüket minden olyan tsz, ahol az itt említett baromfifélékből napos-, illetve növendékállat van, feltétlenül hagyjanak meg törzsállományt. (Libából 2—500-as, kacsából 500—1000-es, pulykából 200—1000-es létszámot.)

Szolnok megyében a baromfitenyésztésnek régi hagyományai vannak. Mind a termelőszövetkezetekben, mind az állami gazdaságokban megvannak az adottságaink ahhoz, hogy jövedelmező, nagyüzemi célkitűzéseknek megfelelő baromfitenyésztő telepek alakuljanak rövid időn belül. A nagyüzemi baromfitenyésztés fejlesztése népgazdasági szempontból igen fontos, tehát a termelőszövetkezetek tagsága, vezetősége, valamint a szakirányítók mindent kövessenek el annak érdekében, hogy gazdaságukban a baromfitenyésztés fejlődjön, hozzá a feltételeket biztosítsák, hogy ezzel is növekedjék a termelőszövetkezeti tagok jövedelme.

Kiss Dezső

Palicz József: Dózsa népe. A szolnoki Téli Tárlat anyagából.

Új fapótló anyag: a rizshéj

Magyarország fában szegény ország: az erdőterület aránya mindössze 13,7⁰/₀.

Az európai országok közül csak Angliában, Dániában és Hollandiában rosszabb a helyzet, mint nálunk. A meglévő erdőterületből szükségletünknek csupán 56,3⁰/₀-át — ezen belül fenyőfűrészáru-szükségletünknek csak kb. 20⁰/₀-át — tudjuk biztosítani, és a többit import útján kell beszereznünk. Ahhoz, hogy önellátók legyünk, az erdőterületet legalább 18—20⁰/₀-ra kellene felemlenünk. Ettől azonban még messze vagyunk, nem beszélve arról, hogy a fa iránti szükséglet is állandóan növekszik. A fa- és főként a fenyőfűrészáru-importot tehát még nagyon hosszú ideig nem lehet megszüntetni. A mutatkozó hiányt egyrészt takarékossgal, másrészt a faanyagok nagyobb mértékű helyettesítésével lehet enyhíteni.

A helyettesítés fontosabb lehetőségei: a különböző tartó- és vasoszlopoknak, vágányaljaknak vasbetonnal és fémszerkezettel való helyettesítése, beépített fém- és műanyagvázú bútorok készítése stb. Igen nagy jelentősége van azonban a műfalapok (rostlemez és forgácsolapok) felhasználásának is.

Hazánkban az utóbbi években — éppen az import csökkentése érdekében — természetes faanyagok helyett mind nagyobb mennyiségben kerül felhasználásra forgácsolap és farostlemez. 1959-ben a lemez- és bútorlapoknak 32,1⁰/₀-át műfából állították elő. A műfaanyagok jóval olcsóbbak, mint a természetes faanyagok, s az eddigi termelés és felhasználás máris lényeges devizamegtakarítást eredményezett. Az első farostlemezgyárunk Mohácson létesült. Első részlegét évi 10 000 m³ kapacitással 1959-ben helyezték üzembe; a második lépcső megépítése után — 1962-ben — már 34 000 m³ farostlemezt fog előállítani. A belföldön előállított műfa azonban a hazai szükségletet nem fedezi.

Műanyaggyártásra eddig elsősorban fahulladékot, len- és kenderpozdorját használtak fel, mint műanyaggyártási alapanyagok azonban számításba jöhetnek egyéb növényi anyagok és hulladékok is (cirokszár, nád, rizshéj, stb.). Megyénkben két-három évvel ezelőtt felmerült az évenként nagy mennyiségben rendelkezésre álló rizshéj faanyagpótlóként való felhasználása is.

Szolnok megyében az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek nagy területen termelnek rizst, melynek feldolgozása is a megyében történik, és így a rizshéj — mely a nyersrizsnek kb. 20⁰/₀-át teszi ki — nálunk marad. A megye vetésterületének, termésátlagának és termésmennyiségének vizsgálatából következtethetünk az előálló rizshéj mennyiségére, és megállapíthatjuk, hogy már eddig is igen nagy mennyiségű rizshéjat lehetett volna gazdaságosan felhasználni.

A rizshéj termelése és ezzel összefüggően a rizshéj mennyisége Szolnok megyében a következőképpen alakult:

Év	Vetésterület kh	Termésátlag (hántolt) q	Termelt rizs (hántolt) t	Rizshéj t
1953	26 782	14	37 495	9 373
1954	37 852	9,4	35 580	8 895
1955	43 201	4,6	19 872	4 968
1956	38 733	12,0	46 680	11 170
1957	31 517	12,9	40 657	10 164
1958	29 349	12,3	36 099	9 024
1959	27 575	9,9	27 299	6 824
1960	24 369	10,2	24 856	6 214

Az elmúlt 8 évben tehát — az 1955 évi rossz terméstől eltekintve — évenként több mint 6000 t rizshéjat tüzeltünk el, ami egyáltalában nem nevezhető gazdaságos felhasználásnak.

A megyében termelt nyersrizst három hántolómalom dolgozza fel. A karcagi rizshántolóba kerül a megyei termés 70—80%-a, ami évi több mint 20 000 t hántolatlan rizsnek felel meg. Így tehát egy helyen legkevesebb 4000 t rizshéj áll rendelkezésre, és kerülhet felhasználásra. A többi hántolóból kikerülő rizshéjat felhasználás szempontjából figyelmen kívül kell hagyni: egyrészt nem jelentős a mennyisége, másrészt nem ér annyit, mint amennyibe a szállítási költség kerül. Ezt a nagy mennyiségű rizshéjat eddig a lakosság tüzelésre használta fel; egy részét néhány éve a karcagi téglagyarakban hasznosítják.

Ezt látva önkéntelenül felmerült a gondolata annak, hogy helyes lenne a karcagi hántolómalom mellé a rizshéj feldolgozására kisebb üzemet telepíteni. E gondolat nyomán két évvel ezelőtt a Jászberényi Aprítógépgyárban és a Faipari Kutató Intézetben megindultak a kísérletek a rizshéj hasznosítási módjának kidolgozására. A kísérletek eredményeképpen mindkét helyen sikerült különböző méretű, vastagságú és tulajdonságú (jó szakító és hajlító szilárdságú, nagy víztaszító képességű), fűrészelhető, szegelhető rizshéjlapokat előállítani, melyeket a népgazdaság egyes területein, elsősorban a bútoriparban eredményesen lehet felhasználni.

Anélkül, hogy a feldolgozás technológiájával foglalkoznánk — ez különben is szabadalom —, vizsgáljuk meg az előállított rizshéjlap felhasználási módjait, területét, valamint gyártásának gazdaságosságát, az előállító üzem telepítésével kapcsolatos problémákat.

Véleményem szerint a rizshéjból előállított lapokat az építőiparban és a bútoriparban lehet faanyaghelyettesítőként felhasználni. Az épületasztalos-munkánál széles alkalmazási lehetősége van a rizshéjlapoknak. A lakásépítési program megvalósítása során a mai modern lakásokban egyre inkább alkalmazzák a beépített bútorokat. A rizshéjlapokból minden igényt kielégítő beépített garderober-szekrények, konyhaberendezések készíthetők. A lapok nagy előnye, hogy bármilyen színben készülhetnek, és jól moshatók. Ugyancsak használni lehet a nyílászárószerkezetek — akár lemezelt, akár tömör ajtók — készítésére is, mert igen jó hő- és hangszigetelő tulajdonságokkal rendelkeznek. Nagyobb méretű, vastagabb rizshéjlapokat a mezőgazdaságban is lehet hasznosítani: kisebb mezőgazdasági épületeket, baromfiólakat,

illetve azok oldalait olcsón lehet belőlük előállítani. Elképzelhető, hogy dohány-száritó színek (dohánypajták) oldalait is ebből fogjuk majd készíteni.

A bútoriparban még nagyobb felhasználási területe van a rizshéjlapoknak, mint az építőiparban: szekrények hátsó lapjai, polcai, fiókjai, asztallapok, asztalfiókok, széktámlák, ülőkék, különböző méretű ládák kifogástalan minőségben készíthetők rizshéjlapokból.

Mindezek azonban egyelőre csak javaslatok, elgondolások, gyakorlati alkalmazásra majd csak nagyobb mennyiségű gyártás után kerülhet sor. Sajnos, sem az építőipar, sem a bútoripar nem ismeri még a rizshéjlapokat, pedig már most lehetne — és szerintem szükséges is lenne — keresni az alkalmazási területet, hiszen a megyei építőipari vállalatoknak, a bútoriparnak, valamint a ktsz-eknek nagy lehetőséget adná a fenyőfűrészáru megtakarítására. A felhasználási terület előzetes felmérésére és lekötésére azért is szükség van, mert enélkül rizshéjlapot előállító üzemet létesíteni — még kísérleti jelleggel is — igen kockázatos lenne. Ez a felmérés folyamatban van, és remélhető, hogy az érdekelt megyei vállalatok nem fognak elzárkózni a rizshéjlapok felhasználása elől.

Ezzel egy időben megkezdődött a rizshéjlapgyártó üzem megvalósításának engedélyezési eljárása, sőt megtörténtek az első lépések az üzem felállítására is. A tervek szerint Karcagon a jelenlegi rizshántoló mellett egyszerű csővázás panel-épületekben nyerne elhelyezést a feldolgozó gépsor, melyet a Jászberényi Aprító-gépgyár állít elő. Ugyancsak panel-épület lesz az előkészítő és a raktár is. A rizshéjat közvetlenül a hántolómalomból pneumatikus úton kapja az üzem, mely egyelőre kísérleti jelleggel indulna meg, tehát nem dolgozná fel az összes rendelkezésre álló rizshéjat. Évi kapacitása 1500 m³ rizshéjlap lesz, melyet további bővítéssel (műszakszám-növeléssel) 3000 m³-re lehet majd felemelni, ami már az összes rizshéj feldolgozását jelenti.

A beruházási program szerint — amely jelenleg az Országos Tervhivatalban van jóváhagyás végett — a rizshéjlapok előállítása gazdaságos. Magának az üzemnek a megvalósítása 4,5 millió Ft-ba kerül. Ebből a beruházási összegből évi 1500 m³, 150—160 ezer dollár értékű — jórészt importból származó — fenyőfűrészárut lehet megtakarítani, s ez ugyanakkor Karcagon mintegy 50 fő foglalkoztatottságát is jelentené.

Az üzemben 1 m³ rizshéjlap előállítása — forgalmi adó nélkül — az előállítás technológiától függően kb. 3500—4000 Ft-ba kerül, tehát még akkor is gazdaságos, ha az ármegállapítás során a rizshéjlapok árát az egyéb növényi anyagokból (len- és kenderpozdorja) és faforgácsból előállított műfák áránál (kb. 4500 Ft/m³) alacsonyabban állapítják meg. Még ebben az esetben is versenyképes az említett termékekkel. Az üzem létesítésére fordított összeg tehát évi 1500 m³ rizshéjlap termelése esetén 8—10, 3000 m³ termelése esetén 4—5 év alatt térülne meg.

A rizshántolás mellékterméke, a hulladékként jelentkező rizshéj feldolgozása jelentős népgazdasági érdek. Éppen ezért bizonyos fokig érthetetlen, hogy milyen sok huzavona van az üzem megvalósítása körül. Reméljük, hogy a még meglévő akadályok rövid időn belül megszűnnek, és Karcagon még ebben az évben hozzá lehet kezdeni a rizshéjlapgyártó üzem megépítéséhez. Ebben az esetben már az 1961. évi rizstermés héjának egy részét itt fogjuk feldolgozni, és a rizshéjlapokat a megye iparában, illetve mezőgazdaságában fogjuk hasznosítani.

Soós István

A Szolnoki MÁV Járóműjavító komplex egészségügyi vizsgálata

A dolgozó ember idejének egyharmadát munkahelyén tölti. Nem közömbös sem a dolgozóra, sem a termelés menetére, hogy ez idő alatt az üzemben milyen környezeti hatások érik a munkát végző embert. A környezeti hatások eredője, amely a fizikai, kémiai és biológiai hatásokból tevődik össze, szabja meg, hogy adott körülmények között az üzemekben a munkavégzés kellemes vagy kellemetlen. Ez indokolja, hogy az üzemegészségügyi kutatások során az üzemek klímaviszonyait vizsgáltuk, hogy az eredmények felhasználásával biztosíthassuk a kellemes munkavégzés lehetőségét, és kiküszöböljük a munkahely káros környezeti hatását.

A szervezet és a környezet kölcsönhatásáról már 2400 évvel ezelőtt *Hippokrates*, a nagy görög orvos is tudott. Feltételezését *Pavlov* zseniális vizsgálatai bizonyították be és erősítették meg. A pavlovi tanok szerint a környezet és a szervezet állandó kölcsönhatásban van; és ennek a kölcsönhatásnak a milyensége szabja meg a munkavégzés eredményességét, kellemes vagy kellemetlen voltát. Kellemes a munkavégzés akkor, amikor a szervezet belső biokémiai rendszere és a külső környezeti hatások egyensúlyban vannak. Ilyenkor beszélünk *komfort-érzésről*. A komfort-érzés — amint említettük — függvénye a belső és külső környezeti hatásnak, s kialakításában nagy szerepet játszik a végzett munka milyensége és annak intenzitása.

A szervezetre ható környezeti hatások csoportosítása során beszélhetünk *fizikai* hatásokról. Ilyenek a levegő hőmérséklete, nedvessége, mozgása, a különböző sugárhatások, a munkahely portartalma, a munkahelyen fellépő zaj és rezgés. A környezeti tényezők másik csoportjába tartoznak a *kémiai* hatások. Ilyenek a különböző savak, lúgok, maró anyagok, mérgező gázok és gőzök (CO , CO_2 , H_2S , SO_2 , klór stb.). A környezeti tényezők harmadik csoportjába sorolhatók a *biológiai* tényezők. Ilyenek a baktériumok, vírusok és gombák, az éjjeli műszakban dolgozók inverz életmódja által megbolygatott bioritmus változása, és ide sorolhatók a munkalélektani körülmények.

Az emberrel, a dolgozókkal való fokozottabb törődés alapelve a szocialista társadalomnak. Ez szükségessé teszi, hogy az üzemegészségügyi vizsgálatok sokirányúak, komplexek legyenek, és mind a dolgozókra, mind a foglalkozási ártalmat előidéző tényezőkre kiterjedjenek.

A „sok kicsi sokra megy” elv alapján ltászólag ártalmatlannak tűnő külső behatások is komoly és súlyos elváltozásokat hozhatnak létre, ha hosszú időn át érik a szervezetet. Ezért a munkahelyek foglalkozási ártalmát célzó vizsgálatok során a legkörülményesebben kell eljárni, és a különböző fizikai, kémiai, radiológiai vagy biológiai tényezők szerepét egyenként is, összhatásukban is a kumuláció elvének figyelembevételével kell kiértékelni.

Ezt az elvet kíséreltük meg a szolnoki Járóműjavító különböző üzemegységeiben végzett vizsgálatok során alkalmazni. A helyes és célszerű munkaerőgazdálkodás megkívánja a dolgozókkal való törődést. Ez vonatkozik a munkaerő-kiválasztásra (alkal-

massági vizsgálatok), a munkaerő-nevelésre, a munkaerő-kondicionálásra és a munkaerő-regenerálásra. Ebből világossá válik, hogy a dolgozók egészségügyi ellátása nemcsak az üzemben belül fontos, hanem célszerű és irányított intézkedést követel az üdültetés, tehát a munkaerő-regenerálás vonalán is.

Amint már említettük, a szolnoki komplex üzemegészségügyi vizsgálatok során számbavettük, felmértük a különböző üzemegységek környezthygiénés státusát, s néztük továbbá a különböző munkakörülmények között létrejövő biológiai károsodásokat (ólommérgezés, tüdő tbc., bőrgombásodás).

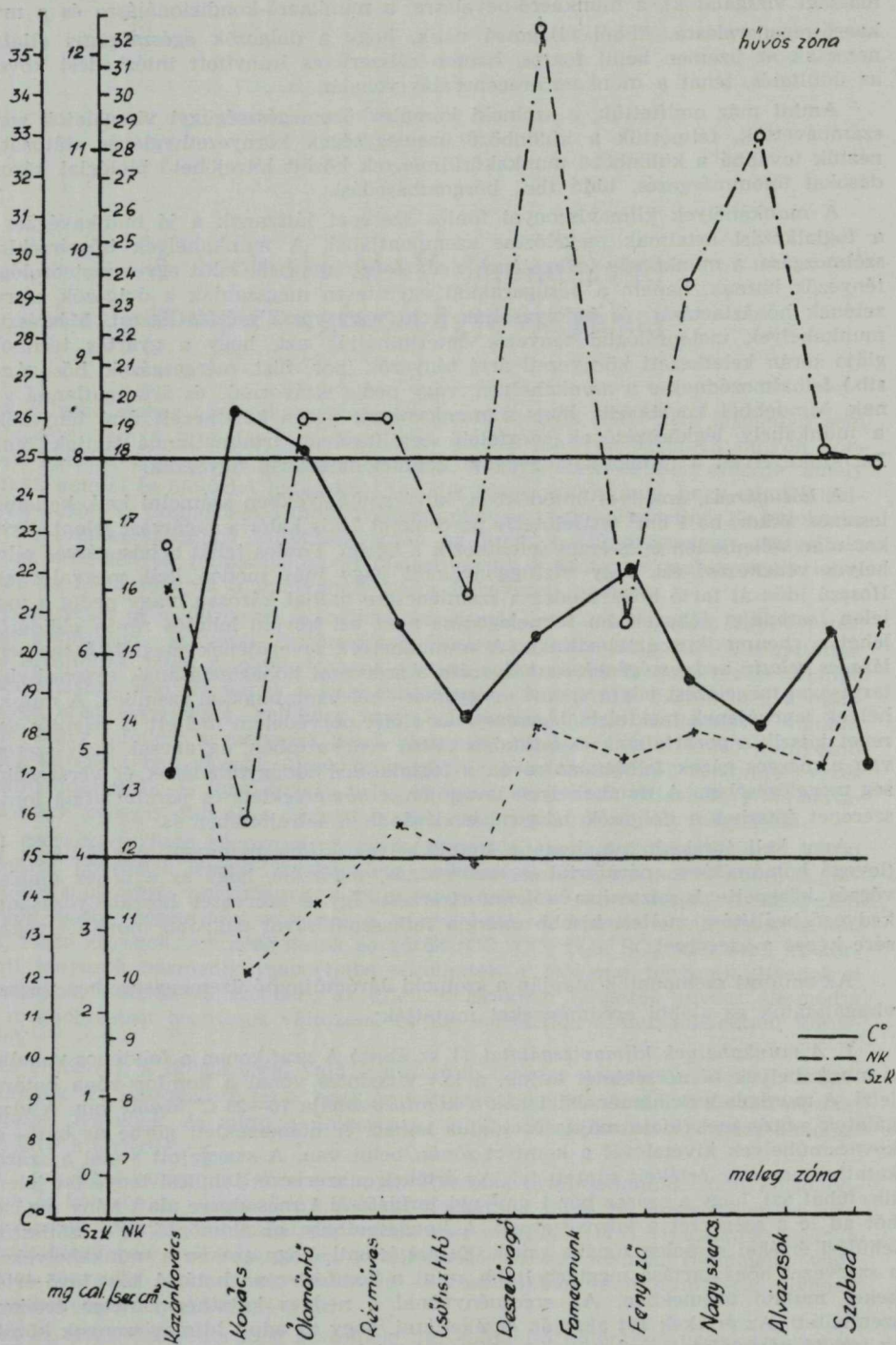
A munkahelyek klímaviszonyai fontos szerepet játszanak a jó munkavégzés és a foglalkozási ártalmak megelőzése szempontjából. A munkahelyek hőmérséklete, szélmozgása, a munkahely levegőjének nedvessége nemcsak mint egyes meteorológiai tényezők hatnak, hanem a hősugarakkal együttesen megszabják a dolgozók szervezetének hőháztartását, és befolyásolják a jó vagy rossz munkavégzést. Másrészt a munkahelyek meteorológiai tényezői determinálják azt, hogy a gyártás technológiája során keletkezett környezeti ártó tényezők (por, füst, mérgesgázok, hősugárzás stb.) felhalmozódnak-e a munkahelyen, vagy pedig eltávoznak, és ártalmatlanná válnak. Mindebből következik, hogy a munkavégzés során keletkezett ártó tényezőket a munkahely légkörének megfelelő beállításával ártalmatlanná tudjuk tenni. Ezt szaknyelven a munkahely levegője kondicionálásának nevezzük.

A *hősugárzás*, amellyel öntödékben, kovácsműhelyekben számolni kell, kellemetlen már akkor, ha 1 cm^2 testfelületre percenként 2 kis kalória sugárzást jelent. Ilyenkor már kellemetlen égés-érzés jelentkezik a bőrön. Fontos tehát a hősugárzás elleni helyes védekezés; ezt vagy vízfűggönyökkel vagy más módon kell megvalósítani. Hosszú időn át tartó hőkárosodás a szemlencsére hathat károsan, vagy pedig a meztelen testfelület fokozottabb felmelegedése s az ezt követő lehűlés révén előidézője lehet a reumatikus ártalmaknak. A munkahelyek levegőjének megfelelő *temperálása és relatív nedvességének szabályozása* a szervezet hőháztartásának egyensúlyban tartásával megelőzést jelent a szív- és gyomor—bél-bántalmakkal szemben. A munkahelyek levegőjének megfelelő *légcseréje* az előírt porvédelem mellett is jelentős szerepet játszik a porártalmak és szilikózis elleni védekezésben, ugyancsak nagy szerepe van a mérges gázok felhígítása révén a foglalkozási tüdőgyulladások és vérszegénység megelőzésében. A munkahelyek levegőjének *hőmérséklete és páratartalma* fontos szerepet játszhat a dolgozók lábgombásodásának a létrejöttében is.

Arra kell törekednünk, hogy a munkahelyek klíma-viszonyait úgy állítsuk be (levegő hőmérséklete, páratartalma, szélmozgás, sugárzás), hogy az a nehéz munkavégzés közepette is biztosítsa a komfort-érzést. Így a szervezet hőszabályozásának kedvező beállítása mellett kisebb energia felhasználásával nagyobb munka elvégzésére képes a szervezet.

Az említett szempontok alapján a szolnoki Járóműjavító üzemegységeiben végzett vizsgálataink az alábbi eredményeket mutatják:

1. *A munkahelyek klímavizsgálatai.* (1. sz. ábra.) A grafikonon a folytonos vonallal a munkahelyek hőmérsékletét adjuk, a két vízszintes vonal a komfort-zóna határát jelzi. A munkahelyek hőmérsékletének a komfort-zónája $15\text{--}25^\circ\text{C}$ között van. A vizsgálatok végzésének ideje május és június hónap. A hőmérsékleti görbe az öntő- és kovácsműhelyek kivételével a komfort-zónán belül van. A szaggatott vonal a száraz katathermometer értékeit tünteti fel. Az értékek a szervezet lehűlési tényezőit jelentik, tehát azt, hogy a száraz bőr 1 cm^2 -nyi területéről 1 másodperc alatt hány mg/cal. hőt ad le a szervezet a környezetnek. A kovácsműhely, az ólomöntő és a csőtisztító lehűlési értékei a meleg zónába esnek. Ez azt jelenti, hogy ezeken a munkahelyeken a szervezet hőháztartása megterheltebb, mint a komfort-zóna határai közt levő értékeket mutató üzemekben. Az eredményvonal a nedves katathermometer értékeit szemlélteti. Az értékek azt akarják érzékeltetni, hogy az adott klímaviszonyok között az izzadó bőrfelület 1 cm^2 -éről másodpercenként hány mg/cal. hő távozik a környezet felé. Látjuk, hogy az ólomöntő, rézműves műhely, reszelővágó, fényszó, nagy szerelő csarnok és alvázműhely értékei a komfort-zónán kívül, a hűvös tartományba

1. ábra.

esnek. Ezeknél az üzemeknél tehát munka közben erős légmozgás éri az izzadt bőrfelületet, fokozottabb lehűlést idéz elő. Ez a rheuma veszélyét rejti magában.

2. *Porvizsgálatok.* Nem közömbös a dolgozó egészségére a munkahely levegőjének portartalma. Veszélyt nemcsak a por mennyisége, hanem milyensége is jelenthet (szilícium-tartalmú porok). Általában az 5 mikronnál nagyobb porszemcsék nem igen jutnak le a tüdőhólyagocskába. A 0,3—1 mikron közti porok igen nagy része viszont lejut a tüdőbe. A 0,3 mikronnál kisebb nagyságú porszemcséknek mintegy 40%-a jut le a tüdőbe. A levegőben a veszélyes porok határértékét m^3 -enként 2 mg-ban, a nem veszélyes poroknál pedig m^3 -enként 10 mg-ban szokták megállapítani. Vizsgálataink során azt láttuk, hogy a reszelővágó műhelyben 0,18—14 mg volt a portartalom m^3 -enként. A hegesztő műhelyek portartalma 30—44 mg-nak bizonyult, a fényező műhelyben a sorozatos vizsgálat során 30 mg körüli átlagot kaptunk. Ezek az eredmények figyelmeztetést adnak arra vonatkozólag, hogy az üzemegységek porvédelmét és porelszívását korszerűsíteni kell. Az ólomveszélyeztetett munkahelyek — reszelővágó, hegesztő műhely, csapágyöntő, fényező műhely, bádogos műhely — levegőjének ólomtartalma részben negatív, részben 0,1—0,4 mg/m^3 ólomtartalmat mutatott. Az ólom megengedett határkoncentrációja az eddigi irodalmi adatok szerint 0,01 mg/m^3 -enként. Tehát ezekben az üzemekben is korszerűsíteni kell a porvédelmet.

3. *Gázvizsgálatok.* Adott esetből kifolyólag vizsgáltuk a tűzikoácsműhely levegőjének szénmonoxid (CO) és kéndioxid (SO_2) tartalmát. Erre azért volt szükség, mert hevítésre generátorgázt használnak, s annak adagolásakor visszaélések történtek. A sorozatos vizsgálatok azt mutatták, hogy megfelelő kezelés mellett szénmonoxid nem volt kimutatható az üzem levegőjében, kéndioxid azonban a sorozat-mérések során 0—230 mg között ingadozott m^3 -enként. Az átlagos érték 30 mg körül volt, ami még mindig magasabb, mint a 20 mg/m^3 -es kéndioxid norma. Itt ugyancsak a megfelelő szellőztetésről és elszívásról kell gondoskodni.

4. *Ólomszűrés.* Az ólomveszélyeztetett munkahelyeken (reszelővágó, ólomöntő, alvázmaázoló, csapágyillesztő, fémcsiszoló stb.) a rendeletben előírt időközökben végezzük az ólomszűrő vizsgálatokat. A vizsgálatok során nézzük a vizeletből a porphyrint és a vérkenetből a basophylpunktációt. Ólommérgezés hatására ugyanis porphyrin jelenik meg a vizeletben, és a vérkenetben pedig basophyl nettvezetiséget mutató vörsejteket találunk. 1957 óta 435 esetben végeztünk ólomszűrést. 70 esetben találtunk a vizeletben porphyrint: az esetek igen nagy többségében 100 gammán aluli értéket találtunk, 1 esetben találtunk 400 gammát. Meg kell jegyeznünk, hogy 100 gammán alul az értékek még nem kórijelzőek. A vizsgálatok során csupán 4 esetben találtunk kisebbmértvű basophylfestenyzetiséget. Az ólomszűrő vizsgálatok azt mutatták, hogy a megfelelő óvintézkedések betartása mellett számottevő ólomkárosodás az üzem dolgozói között nem volt kimutatható.

5. *Tüdőszűrés.* A műhelyben a tüdőszűrést a MÁV egészségügyi szolgálat mozgólaboratóriumával végeztük el. A szűrések során 2383 dolgozót vizsgáltunk át, s ezek közül, sajnos, 6 olyan esetet emeltünk ki, akiknél aktív tüdőfolyamat volt, de erről sem a vizsgált, sem az orvosa nem tudott. Ezeknek gyógykezeléséről és szanatóriumi beutalásáról intézkedés történt. Az illetékes tüdőbeteg gondozó pedig a betegek családjánál elvégezte a környezetvizsgálatot.

6. *Lábgombaszűrés.* A lábgombásodás egyre jobban terjedő irányzatot mutató bőrmegbetegedés. Gyógyítani kell egyrészt azért, mert az okozott kellemetlenséggel (lábkimaródás, bőrgennyesedés, viszketés) befolyásolja a munkakészséget, másrésztől ha a bőrgombásodásban szenvedő komoly megbetegedés esetén penicillin injekciókat kap, úgy komoly kellemetlenségeket idézhet elő a túlérzékenység következtében. 1958 májusában 627 dolgozót szűrtünk át lábgombásodásra. Ezek közül klinikailag 267 dolgozónál, tehát a dolgozók 42,5%-ánál találtunk tüneteket. A gombatenyésztés folyamán 20,3%-ban sikerült kórokozó gombákat kimutatni. Július hónapban megismételtük a vizsgálatokat, és 309 dolgozót szűrtünk át, akik közül 154-nél voltak

klinikai tünetek, tehát az esetek 49,8%-ánál. Ezek közül 24,6%-ban sikerült pathogen gombákat kitenyészteni. A bőrgombásodás ellen az egészségügyi kormányzat legyártatta a „Mykofén” nevű védő hintőport, amely igen hatásos, és a gyógyszerárakban már kapható. A bőrgombásodás terjesztésének leghatékonyabb eszközei a mosdók és zuhanyozók falábrácsai, papucsai s gyékényszőnyegek. A megelőzés érdekében tehát ezeket ki kell küszöbölni, illetve gombaölő anyaggal impregnált összerakható, könnyen mosható és szárítható műanyag lábszőnyegekkel pótolni.

7. *Mentálhygiénés adatfelvételek.* A termelékenység szempontjából nem közömbös a dolgozók munkalélektani viszonyaival való foglalkozás. Üzemegységenként vizsgáltuk a dolgozók munkafegyelmét, kollektív érzését, szociális viszonyait, családi életét, kulturális ténykedését, sporttevékenységét, valamint alkoholfogyasztását. A fentiek vizsgálatával kiemelhetők a közösség egységét megbontó asszociális egyének, s így módon a termelékenység folyamatossága biztosítható.

A felsorolt vizsgálatok, amelyeket a MÁV Egészségügyi Kutató Laboratórium, a MÁV Egészségügyi Szolgálat Mozgó Laboratóriuma, a MÁV Pályaalkalmassági Vizsgáló Állomás, a MÁV Anyagvizsgáló Főnökség és az Országos Bőr- és Nemikórtani Intézet végeztek, azt a célt szolgálják, hogy a környezet és szervezet kölcsönhatásának normalizálásával megvédjük a dolgozókat a foglalkozási ártalmaktól, egészségüket, munkaképességüket biztosítsuk, és ezáltal a termelést eredményesebbé tegyük.

Dr. Páter János

Az egészségügyi vizsgálat után

Mind gyakrabban hallunk üzemben belül az egységes komplex egészségi tervről. Egységesnek ezt a tervet azért nevezzük, mert végrehajtásában részt vesznek az üzem összes érdekelt szervei: az üzem egészségügyi intézményeinek vezető orvosa, az üzem igazgatója, a munkavédelmi és balesetvédelmi felügyelő, tanácsadóként a Járványügyi és Közegészségügyi Állomás munka higiénikusa, az üzemi szakszervezet képviselője.

Komplex azért, mert magában foglalja mind a közegészségügyi és műszaki, mind a megelőző-gyógyító intézkedéseket, figyelembevétel az adott iparág sajátosságait. Nyilvánvalóan a komplex egészségügyi vizsgálatok a legszorosabban kapcsolódnak a komplex egészségügyi tervhez.

Dr. Páter főorvos és munkatársainak vizsgálatai igen értékes támpontokat jelentettek az üzem 1960. évi gazdasági tervét illetően.

Mivel a vizsgálatok kimutatták, hogy a kovácműhely klímája a meleg zónába tartozik, kicserélték az egész tetőzetet, ez alá pedig thermó ventillátorokat szereltek. Ezen újszerű berendezésnek kondicionáló feladata van: télen meleg, nyáron hűvös levegő áramoltatására alkalmas.

A legártalmasabb munkahelynek a reszelővágó bizonyult, ahol a dolgozók fokozott ólomkórártalomnak voltak kitéve. Ezt az üzemrészt a vállalat igazgatósága megszüntette, miközben utasítást adott ki a rézműves munkahely áttelepítésére is.

A fényező nagyfokú száraz légártalomnak volt kitéve. Az igazgatóság gőzfűtést vezetett be ebbe a műhelybe. A páradús meleg levegő nagyfokban emelte a dolgozók komfort-érzését.

Legnehezebb feladatot a szerelőcsarnokok kondicionálása képezi. Ezen ablakok javításával, új ajtók létesítésével, thermálvíz állandó áramoltatásával igyekszünk segíteni.

A kovácműhelyben megszűnt a kazánok generátorgázzal való fűtése. A szénfűtés helyett az egészségre kevésbé ártalmas olajtüzelést vezettük be.

A lábgomba-szűrés felhívta a figyelmet a veszély nagyságára. Az elavult, korhadtt, gombaveszélyt rejtő falábrácsokat fokozatosan gombaölő szerrel impregnált gumiszőnyegekre cseréljük át. A gombaveszélyt rejtő fürdőkben tisztálkodó dolgozók részére Mykofen hintőport osztunk ki.

Nagyon sok tennivaló lesz a munkalélektan területén. Az üzemi higiéné ezen új ága gyerekcipőben jár. Plakátok, előadások, filmek szolgálják ugyan ezt az ügyet, de feltétlen követelmény a dolgozóval való egyéni foglalkozás, például túlzott alkoholfogyasztás esetén.

Dr. Szebeni József

Az eddigi szokásokhoz híven hamarosan

kötve is kapható lesz a **JÁSZKUNSÁG**

1961-es évfolyama

Előjegyezhető a kiadóhivatalban.

A modern nyugtató gyógyszerekről

Az elmúlt húsz esztendőben az emberiség életkora az átlagos 50 évről 70 évre emelkedett, s a jóval hosszabb átlagos élettartam az emberi szervezettel szemben fokozott igényt támaszt. Mindehhez hozzájárul még az élet tempójának növekedése, az idegrendszer egyre fokozottabb igénybevétele a mindennapi élet erősödő ütemében. Nem volna helyes levenni az ember válláról az élet terheit, de még kevésbé helyes többet kívánni a szervezettől, mint amennyit elbír. A modern ember életmódja és életkörülményei az utolsó évtizedekben a technika szédületes fejlődése következtében olyan mértékű változáson mentek át, hogy az egyén úgy érzi, az új követelményeknek nem tud megfelelni, különböző szorongásoknak esik áldozatul, és a menekülést különféle élvezeti és izgató szerekben keresi. Úgy látszik azonban, hogy az alkohol, a dohány, a kávé, a tea, a koffein már nem elégséges az ember közérzetének és hangulatának javítására. Mind több és több olyan gyógyszerre tart igényt, mely elviselhetőbbé és kellemesebbé teszi életét. Ez a folyamat odavezetett, hogy a világ orvosi irodalmának tanúsága szerint az emberiség nagy része fokozott mértékben kezdett fogyasztani idegrendszerre ható gyógyszereket: élnékitőket, de főként nyugtatókat.

A régebbi, úgynevezett „klasszikus” nyugtatók többségükben nem mások, mint megfelelően gyenge adagolásban alkalmazott altatószerek. Ilyenek elsősorban a barbitursav származékok, mint a *Sevenaletta*, *Etoaletta*, stb., melyek sajnos, huza-mosabb és nagyobb mennyiségben történő szedés után felhalmozódhatnak a szervezetben, ami a hatás elérése szempontjából nem kívánatos.

A gyógyszerkutatás mindent elkövetett, hogy új, eredményesebb és a régi nyugtatóknál sokkal specifikusabb hatású, kevesebb nemkívánatos mellékhatással rendelkező idegnyugtató vegyületeket állítson elő. Ez a törekvés sikerrel is járt, és ma már több ilyen, a modern követelményeknek jobban megfelelő nyugtató gyógyszert ismerünk, melyeket közös névvel *tranquilláns*oknak szoktunk nevezni. (*Tranquillitas* latin szó, mely tulajdonképpen a szélcsendet, a tenger minden háborgásától mentes nyugalmat jelenti.)

Újabbban *ataraktikum*oknak is hívják őket. (Az *ataraxia* fogalma igen régi keletű; már a görög bölcselek használták a szót annak az állapotnak a megjelölésére, melyet a csendes szemlélődés, lelki nyugalom, kiegyensúlyozott életérzés és a környezet kedvezőtlen hatásainak indulatmentes szemlélete jellemez. Etimológiai-lag a *taraxia*, felindultság szóból és az *a* fosztóképzőből tevődik össze, s tömören, pontosan jellemzi az ilyen hatású készítmények által létrehozott állapotot.) Legismertebb ilyen gyógyszerek: az *Andaxin* és a *Trioxazin*.

Ezek a modern nyugtatók főleg abban különböznek a régiektől, hogy megfelelő adagolás esetén megszüntetik a feszültségi állapotot, a belső szorongást, a félelemérzést anélkül, hogy altató-bódító mellékhatást okoznának.

Sajnos, elképzelhetetlenül nagy mértékben megnövekedett a különböző, de főleg az újabb idegnyugtatók tömeges fogyasztása. Ennek egyik legfőbb oka, melyről már előbb is szóltam, hogy a XX. század embere és részben gyermeke is a rendkívüli mozgalmasság, az idegrendszert megterhelő számos külvilági behatás

és nem ritkán a személyes, illetve közösségi élete iránti felfokozott felelősség állapotában él. Mivel az idegrendszer teherbíróképessége is véges, ez a fokozott megterhelés különböző panaszokban és tünetekben nyilvánul meg, melyekre orvoslást kér.

Mindenesetre nincsen arányban az új idegnyugtatók használati szükségessége, alkalmazási területük nagysága e gyógyszerek hihetetlen arányú elterjedésével. Ez már nem egészséges tünet, hanem sokkal inkább káros jelenségnek számít. Ez a megállapítás különösen a nyugati államokra vonatkozik. Hogy csak egy-két példával támasszam alá: Angliában évente kb. 750 millió nyugtató tabletta fogy, de semmivel sem jobb a helyzet Amerikában, ahol pl. 1957-ben 50 millió modern nyugtató receptet írtak, és a gyárak 30 billió tablettát adtak el. Az USA-ban az elmúlt év minden másodpercében rendeltek valamilyen új idegnyugtatót, és hozzávetőlegesen becslés szerint közel 10 millióra tehető azoknak a száma, akik jelenleg ilyen kezelésben részesülnek. Nem is beszélve arról, hogy a nyugati államok egy részében minden orvosos vény nélkül automatákból is hozzá lehet jutni ilyen hatású készítményekhez.

Nálunk, ha megközelítőleg sem ilyen óriási mértékben, de szintén nagyon kezd elszaporodni a különböző, de főként az új nyugtatók használata. Különösen hajlamosak a nyugtatók szedésére azok az egyének, akik a körzetükben beálló legkisebb zavart sem képesek elviselni. Ezek az emberek már az első hűvösebb napon befűtenek, de az első kissé melegebb naptól is szenvednek; a legcsekélyebb fájdalmat sem bírják eltűrni, azonnal csillapítót vesznek be; sok evés vagy nehezebb étel után bekövetkező teltségérzés esetén hashajtót. A legkisebb orvosi beavatkozástól is túlzottan félnek. Hol izgató szerekkel, hol nyugtatókkal közérzetük folytonos befolyásolását igénylik. Ezek az egyének a legcsekélyebb dologból is nagy ügyet csinálnak, és a legkisebb gondot sem tudják elviselni, azonnal idegcsillapítóhoz nyúlnak, mely — úgy érzik — megkönnyíti őket vélt vagy valódi konfliktushelyzeik feszültségétől.

Bármennyire is előnyös bizonyos esetekben az újfajta nyugtatók alkalmazása, nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek nem teljesen veszélytelen szerek. Használatuk csak akkor célravezető, ha az orvosi rendelés, orvosi ellenőrzés mellett történik. Mégis számos olyan beteg van, aki a nyugtatókkal való gyógyítást saját elgondolása szerint végzi, egyáltalán nem törődve, de még talán nem is ismerve a különböző káros és nemkívánatos utó- és mellékhatásokat, melyek különösen a túlzott fogyasztás mellett jelentkeznek. Vannak pl. egyes új nyugtatók, melyek bizonyos mértékű gátlástalanságot, felelőtlenséget, környezettel szembeni közömbösséget és a kezdeményező-képesség csökkenését eredményezhetik. Túlzásba vitt fogyasztás esetén ugyanis nemcsak a felfokozott, ártalmas külvilági behatásoktól védik meg az idegrendszert, hanem már a szervezet normális élettani egyensúlyához szükséges külső ingereket is távoltartják, melyek az egyén életvezetése szempontjából nélkülözhetetlenek. Nemrég olvastam egy baleset-statisztikában, hogy az új idegnyugtatókat szedő autóvezetők lényegesen nagyobb százalékban lesznek balesetek okozói. Valószínűleg azért, mert nem tudnak olyan mértékben reagálni a külvilág ingereire, mint ahogyan az szükséges volna. Egy másik felette káros hatásuk az új idegnyugtatóknak, hogy az egyénben a betegségekkel szembeni ellenállást gyengítik.

Mindezek a tények óva intenek a nyugtatószerek felelőtlen szedésétől, és ismételt, nyomtatékosan az orvosi ellenőrzés és irányítás szükségességét húzzák alá.

Dr. Szele Béla

Fényes Adolf

1867—1945.

Szolnok, a szép Tisza menti város életrevalósága, hatóságának és polgárainak kultúraszzeretete biztosította a századforduló után egy sereg jó művésznek a békés alkotómunkát. Az egész határ, az alacsony horizont felé húzódó vetéstáblák, a vékony akácfák alatt megbúvó kis tanyák és a dolgozó nép adták a festői ihletet, amely létrehozta az alföldi festészet — *Vásárhely* és *Szentes* mellett — legnemesebb alkotásait.

A felszabadulás óta eltelt másfél évtizeddel együtt több, mint egy évszázada látogatták — s látogatják — a festők Szolnokot. August *Pettenkofen*, a volt császári tiszt, aki a szabadságharc leverésére jött hazánkba, 1851-ben visszatért, hogy a szolnoki élet eleveenségét kis képein rögzítse. Vásári jelenetei, lovak, szekerek, emberek ízléses mértéktartással, biztonságos valósághűséggel, barnásszürke színben jelennek meg e képeken. Évről évre visszajárt nyaranta, magával hozott más bécsi festőket, akik közül nem egy jelentős sikereket aratott szolnoki genréképeivel. A múlt század 80-as éveiben aztán *Deák Ébner* Lajos, majd az ő ösztönzésére a fiatal *Bihari* Sándor kezdett lejárogatni Szolnokra, s ha a bécsiek számára kuriozitás volt egy tiszai komp vagy egy jól megtermett vásári kofa, a két magyar művész már kitapintotta a látvány mögött rejtőző lényeket is. *Deák Ébner* dolgoz, harmatos asszonyai, *Bihari* cigányai igazabb képet adtak a nekik ismerős és otthonos világról.

A 10-es években, de különösen a századforduló körül egyre kedveltebb és frekvenciátalabb lett a nyári Szolnok, és olyan nagy magányosok, mint *Mednyánszky* László és *Kosztai* József is kipróbálták varázsát. Ez a varázs pedig hatott, ha nem is kötötte őket hosszú időre. De amíg ott voltak, remekműveket alkottak, s *Mednyánszky* azt vallotta Szolnokról: „Ideálját leltem meg annak, amit népnek képzeltem”. A nép ugyan kevésbé kap szót *Mednyánszky* szolnoki képein, de a táj, elsősorban a Magas Tátrától ihletett művész számára a merőben új döbbenetével jelentkezett. Az emberábrázolás nem annyira foglalkoztatta az úgynevezett „átmenő” festőket, tehát akik rövid időt töltöttek ott — talán *Kernstokot* és *Vaszaryt* kivéve —, mint inkább a tartósan visszatérőket és főleg a letelepedőket. A nép megjelenítésében *Fényes* Adolf járt elől, aki már a századforduló előtt megtalálta csodálatos típusait az *Özvegy*, a *Család*, a *Falusi szerelmesek*, a *Duzzogók* alakjaiban. S ahogy szilárdult a kolónia, és gyökeret eresztett 1902-re, úgy teljesedett ki s egyre inkább a szolnoki jelleg. Vannak, akik kétségbe vonják, hogy bármiféle egység is létre jött volna a szolnoki művészetben, s hogy „iskoláról”, tehát egy egységes stílusról nem lehet beszélni. Kétségtelen, hogy a festői nyelv, a képfarmálás mikéntje más és más volt. S ha csak ennyi a stílus, úgy igazat kellene adni a kételkedőknek. De itt többről van szó, egy belső rokonságról, olyanról, amilyent például V. Van Gogh és F. Millet. stílusban erősen különböző festményei mutatnak. Ennek a belső, nem formai rokonságnak éppen F. Millet adja nyitját: „Bevallom — magamra vállalva a veszélyt, hogy ismét szocialistának tartsanak —,

Fényes Adolf: *Anya és gyermeke*. 1901.

Fényes Adolf: Ebéd. 1904.

Fényes Adolf: Testvérek. 1906.

Fényes Adolf: Öreg festő téli tájban. 1940 körül.

engem a művészetben legjobban az emberi tartalom rendít meg". (F. M. levele Sensierhez.) A szolnokiaknál is ez a lényeges: az emberi tartalom kutatása és kifejezésre való törekvés — még a tájképekben és a csendéletekben is. Ami pedig a formát illeti, bizonyos fokig azt is meghatározta a táj, mint ahogy a nagybányai festők motívumait és színeit is, bármily eltérő volt esetjelzésük.

A szolnoki művészet kialakulása és irányvonala épp úgy *Fényes* Adolf nevéhez fűződik, mint a nagybányaié *Ferenczy* Károlyéhoz. A két nagy tehetség egyforma erővel határozta meg a két kolónia útját, fémjelezte annak törekvéseit és eredményeit. A művésztelep megalakulásától kezdve, 1902-től 1942-ig, *Fényes* Adolf minden nyáron járta a határt, festette a szántást, az alkonyt, a kis Zagyva-hidat, a túlsó part, a Tabán színes házacskáit, a tanyákat s a bennük élő, szépséges és dolgozó embereket. Fáradhatatlanul és pihenéstelenül, félelmetes fegyelemmel dolgozott a nap meghatározott óráiban, a magasabta életrendben. Hatalmas figurája, derűs-rezes orra otthonos jelensége volt Szolnoknak a városon belül és kívül.

Evtizedre kiterjedő tanulmányait a legjobb iskolákban a legjobb mestereknél végezte. Itthon *Székelly* Bertalannál kezdett, ahol megtanulta a fegyelmezett, szívós munkát s a képalkotás akkori szabályait. Weimarban, Max Thedy iskoláján a népi zsáner, tehát az egyszerű emberek apró, mindennapi tevékenységét ábrázoló kompozíció gyakorlatát. Párizsban, a *Julien* Akadémiáján a szabadabb színhasználatot. Visszatérve Weimarba, megerősítette emberábrázoló készségét, végül ismét itthon, *Benczur* Gyula mesteriskolájában fejezte be tanulmányait, — bár feltehető, hogy azt soha nem tartotta befejezettnek.

A Műcsarnoknak 1894-től kezdve állandó kiállítója volt, de valójában az 1899. évi tavaszi nemzetközi kiállításon jelentkezett a legsajátosabb *Fényes*-művekkel, a *Szegényemberek élete* című sorozat első darabjaival. Ezekkel a képekkel már felhívta a figyelmet az elnyomásra, s az elnyomók mindent el is követtek, hogy ezt a figyelmeztetést lehetőleg bagatelizálják. De a tények, melyek e képek témáját szuggertálták, nem voltak lekicsinyelhetőek. E tények pedig, a 90-es évek nagy aratósztrájkjai és általában a szegény parasztság megmozdulásai eléggé megriasztották az uralkodó osztályt ahhoz, hogy csendőrsortűzzel válaszoljon. Ezek után „kitántorgott Amerikába másfélmillió emberünk”. Az elcsendesedett táj, a magára maradt ember megrendítette festőinket, és páratlan szépségű képekben adott hírt a századforduló körüli szegényemberekről.

Az 1905. évi nagy gyűjteményes kiállításon már úgy lépett föl, hogy a korabeli kritika lázítónak minősítette. A nagy-oroszló forradalom esztendején valóban lázításnak tűnhetett egy polgári humanista művész kiállása a nép mellett, a mezítelenségek, az elhagyottak, a kiéhezettek bemutatása minden anekdotikus vonás és szépítés nélkül. Mégis, a publikum és kritika elutasító magatartása ellenére, az igazán értő és érző nézők és szakemberek fölismerték e művészet nagyságát, jelentőségét, és — bár ellentmondásnak látszik — már 1895-től kezdve egyik kitüntetést és díjat a másik után kapta. Mindez azt bizonyítja, hogy olyan objektív értékű és minőségű művek ezek, amelyeket lehetetlen volt el nem ismerni. A minőség pedig igen sokoldalú volt, mert kutatókedve újabb és újabb festői megoldásokra ösztönözte, és a korai, még Munkácsy-hatást mutató képei mellett, amelyek a fényárnyék drámai játékára épültek, tehát ezekkel egyidejűleg megjelentek a csodás színességű, napfényes képek. A *Csendes boldogság* bús barnája mellett felcsendül a *Batfejtők* pompás sárga-rózsaszín harmóniája, s a nagy, egész felületet betöltő figurák mellett és után a környezetében tevékenykedő ember. A fényben fürdő fehér tanyaházak, a villogó piros tetők, vagy szoknyák a tájban élő asszonyokon, a szolnoki táj egésze adta az ösztönzést a napos-színes alkotásokhoz. A megszínese-dés másik okát a külföldi utazások tapasztalataiban találjuk. A plain-air, vagyis a napfény-festés francia találmány, de *Szinyei Merse* Pál már a 70-es évek elején megtalálta és megformálta vele és általa a ragyogó Majálist. *Fényes* Adolf utazásai során, vagy akár már párizsi tanulmányai idején láthatta az új kísérletek nagyszerű eredményeit. Tehát több összetevőből kovácsolódott az új látás, az új gyakorlat. Az 1910 körüli években festette a bámulatos szépségű és elevenességű csend-

életeit, melyekben a nép művészi ízlését, a maga készítette mindennapi használati tárgyainak nemes arányait, formáit és színeit mutatja meg. Ezekben az években ismét utazgatott, főleg Itáliában és Franciaországban, ahol kissé leegyszerűsített formákkal, hullámzó vonalvezetéssel ábrázolta a tájat, múzeumbelsőket, templomokat. Visszatérte után a Balkán-háború cinikus véráldozata megrendítette, és azt mindenfajta humanitás sérelmének tekintette. A maga emberségét megóvándó, elutasította ezt a világot, s a jelképek, a szimbólumok világába menekült. Ettől kezdve a biblia adta témáit, amelyek azonban szintén a háborút, a gyászt, a siratást sugallták. A Tanácsköztársaság visszaadta a reményét, főiskolai katedrát kapott, de a levert forradalom után ismét magára maradt, magába húzódott. Szolnok volt az egyetlen biztos talaj a lába alatt, s a 20-as években készült, éledő optimizmust sejtető képeit, mint a *Tavaszi szántás*, a *Nyár a tanyákon*, stb.-t, csakhamar felváltották a szorongás, a rettegés izgalmát hordozó képek. A *Bujkáló nap*, a *Nyugtalan idő* a világválság kifejezői. Ha kinn járt a művész a földeken, kis vázlatain a természet derűjét fogta csetvégre, de ha ugyanazt a motívumot a műteremben feldolgozta, elborult az ég, súlyos fellegek árnyéka sötétítette a vidám zöldeket. A náci fasizmus előestéje volt ez. Aztán a 30-as években egyre szélesebben terjedő embertelenség menekülésre készítette — még mélyebben önmagába. A *Magányos lovas*, az *Éjszakai támadás*, végül a *Sziklavár*, amiben menedéket remélt, a nagy humanista művész világos, félreérthetetlen állásfoglalása volt. Valószínűleg utolsó képe az *Öreg festő téli tájban*, ahol a Zagyva mellől visszanez, s búcsúzik szeretett világától, szeretett Szolnokjától.

Oda többé vissza nem tért. Keserű mosollyal figyelte a faji öntudat göggyével harsogó politikát, mely ugyanakkor német rabláncra fűzte az országot. Emberi sérelemből már akkor oly sok kijutott az öreg művésznak, hogy minden segítő szándékot visszautasított. Viselni akarta milliókkal közös sorsát, Európa legjobbjainak, Albert Einsteinnek, Thomas Mannak a sorsát, csak éppen már nem volt ereje, hogy hazát cseréljen, hogy védett pozíciókból szemlélődjék és ítéljen. Így hát éhezésre és magányos halálra ítélte őt a fasizmus.

Háborús veszteségeink hosszú sorában egyik legjelentősebb veszteségünk *Fényes* Adolf pusztulása, de életműve a modern magyar festészet élén áll. S ha a magyar művészetről szólnunk, *Fényes* Adolf festészete az, amely tartalmával — a földdel és néppel való összeforrottságával — és formájával — a munkácsys fényárnyék alkalmazása utáni világos, az alföldi kerámiákra emlékeztető színeivel — egyként képviseli a nemzeti vonásokat. A külföldi kiállításokon a kritika mindenkor ezt a sajátosságát hangsúlyozta.

A *Szegényemberek élete* ciklussal iskolát teremtett a népi zsánerekben, ezen belül kritikai magatartásban, és kései szimbolikus-romantikus képei egy vesztébe rohanó világ szorongásos jelbeszédei.

Az Alföld szülötte az Alföldön találta mindenkori igazi ihletését, és Szolnok városának s magának a telepnek jelentősége elválaszthatatlan *Fényes* Adolf életművétől. Ennek az életműnek páratlan szépsége és humanitása előkészítője volt az útnak, melyen ma Szolnok és mindnyájan járunk: a szocializmus útjának.

Oelmacher Anna

Új szellem lengi be az iskolát...

Megjegyzések az új iskolatörvényről

Talán nincs még egy olyan törvény, amelyet dolgozóink olyan jól ismernének, mint az oktatási reformról szóló, most elfogadott 1961. évi III. törvény. Megalkotásában széleskörű kollektíva vett részt; nemcsak elméleti szakemberek, hanem a gyakorlati oktatásban nagy múlttal rendelkező tanárok, tanítók, orvosok és más, az iskolai oktatással összefüggő szakmájú emberek is. Az oktatási reform tervezetét pedig — minden túlzás nélkül mondhatjuk — az egész ország megtárgyalta. Párt- és szervezetek, szülői munkaközösségek foglalkoztak a kérdéssel, és csak megyénkből több ezer, zömében hasznosítható javaslatot juttattak el az illetékes oktatásügyi szervekhez.

Így alakult, csiszolódott a törvény, amíg jelenlegi formájában az országgyűlés elé nem került, hogy oktatásunk alappillére, jövőnk formálásának egyik hathatós eszköze legyen.

Mi tette szükségessé a törvény megalkotását? Ismeretes, hogy az oktatás rendszerének megváltoztatásával az egész világon kísérleteznek. A XX. század szédületes tudományos és technikai fejlődésével egyáltalán nem tartott lépést a tananyag változása. Az atomfizika, a kvantummechanika, a nem-euklidészi geometria, a biológia és más természettudományi ágak egyáltalán nem szerepelnek az életben elfoglalt helyükkel arányosan a tankönyvekben. De az úgynevezett humán tantárgyak tanításának módszere is elavult, nem veszi figyelembe a történelmi kutatások, az irodalmi elméletek, a képzőművészetben beállott forradalmi változások parancsolta tanterv- és módszerbeli változások szükségességét.

Nyilvánvaló, hogy ez az állapot nem tartható fenn sokáig. Különösen nem egy olyan országban, amely a szocializmust — és mire a mai ifjú generáció elfoglalja a helyét a termelésben, a kommunizmust — építi. A tervgazdálkodás nemcsak a gépekkel, nyersanyaggal, közlekedéssel kapcsolatos tervszerű munkát jelenti, hanem az emberek, az emberi tudás és lelkesedés tervszerű felhasználását is. A jövő emberének pedig mindinkább a termelés bonyolult tudományához jól értő, sokoldalú szakemberré kell válnia.

A törvény ezért mondja ki bevezetőjében: „Váltják szorosabbá iskoláink kapcsolata az élettel, a gyakorlattal, a termeléssel. Minden iskolatípus készítse elő tanulóit a termelőmunkába való részvételre”.

A második alapelv is ebből a megfontolásból fakad. Gazdasági fejlődésünk egyre rohamosabb ütemű. A meglévő ipari objektumok rekonstrukciója, a mezőgazdaság tokozott gépesítése, a modern új létesítmények, energiforrásaink feltárása és hasznosítása elképzelhetetlen a korszerűen művelt emberek tömegeinek közreműködése nélkül. Ezért: „Mind magasabbra kell emelni a korszerű természettudományos általános és szakmai műveltség színvonalát”.

Az új iskolatörvénynek természetesen nem célja „szakbarbárokat” kitenyészteni. Mit sem ér a kiváló szakmai tudás szilárd világnézeti alap, mélységes hazaszeretet,

szocialista nemzetköziség, a jövő perspektíváinak lelkes igenlése és tudatos, odaadó szolgálata nélkül. Olyan nemzedéket kell iskoláinkból kibocsátanunk, amely magas szakmai tudását, szilárd természettudományos ismereteit mélyeséges szocialista humanizmussal ötvözve magyaráz hazája és ezen keresztül a szocialista tábor jövőjének építésére fordítja. S ezt mondja ki a harmadik alapelv:

„A szocialista világnézet és erkölcs alapján neveljenek iskoláink igaz hazafiakat, jellemes és törvénytisztelő állampolgárokat, akik forrón szeretik hazánkat, népünket, odaadással szolgálnak a szocializmust, a békét, a népek testvériségének ügyét, építik és védik a nép államát.”

Melyek a leglényegesebb változások a régi oktatási rendszerrel szemben? Talán elsőként említhetnénk a tankötelezettség 16 éves korig történő kiterjesztését és ezzel kapcsolatban a továbbképző iskolák létrehozását. Az elmúlt egy-két évben már történtek erre kísérletek. Megyénkben például Kunmadarason működött sikerrel a IX. osztály. Ez azonban nem volt általános, és csak a 15 éves korig terjedt ki. A törvény most 16 éves korig teszi kötelezővé az általános iskola látogatását azok számára, akik nem tanulnak tovább, és azt 14 éves korukig nem végezték el. Aki pedig levizsgáztak a nyolcadik osztályból, azokat továbbképző iskola látogatására kötelezi.

Ez az intézkedés egy igen tekintélyes réteg bekapcsolódását jelenti a magasabb színvonalú műveltség áramkörébe. Különösen falun és tanyán volt nagy azoknak a fiataloknak a száma, akik az általános iskola hetedik-nyolcadik osztályát nem végezték el 14 éves korukig, azután kimaradtak, és az alpműveltségnek éppen a leglényegesebb elemeit nem sajátították el. A 14—16 évesek foglalkoztatásának nehézségei közismertek. Ez a korosztály most nemcsak világnézeti nevelésben marad továbbra is a pedagógus ellenőrzése alatt, hanem a későbbi termelőmunkában való részvételre is jobban felkészül.

A legnagyobb jelentőségű változások a közép- és felsőfokú oktatásban következnek be. Középfokon a gimnázium szakmai előképzést is nyújt, amelyből a tanuló érettségi után szakmai minősítő vizsgát tesz. Ez pedig megfelelő gyakorlat után szakmunkásvizsga letételére képesíti. Ezzel a paragrafussal az 5+1-es oktatás perspektíváját adta meg a törvény. Ennél is fontosabb a szakközépiskolák megalapítása. Ezekben az intézményekben az érettségi mellett szakmunkás-oklevelet is kapnak a tanulók. Így azonnal szakma van a kezükben. Ez egyenértékű a termelési gyakorlattal, tehát az egyetemi felvételeknél komoly mértékben jön számításba. Könnyebb lesz a műegyetemeken a tanulás, hiszen az elméleti oktatást már megelőzte a gyakorlat, amelyre az elmélet ráépíthető. A fizikai munkában való jártasság azokon az egyetemi karokon is hasznos, amelyek nem arra a szakmára épülnek, amelyet a szakközépiskolában tanultak. Ez az iskolatípus négy nap elméleti, két nap gyakorlati oktatással oldja meg a kettős feladatot: az általános műveltség és a szakmai jártasság elsajátítását.

Részletesen meghatározza a törvény a felsőfokú oktatás fajtáit is. Ezek közül legérdekesebb a felsőfokú technikumok, felsőfokú intézetek létrehozása. A felsőfokú technikumokban az ipari és mezőgazdasági termelés középkádereinek képzését végzik. A középfokú technikumok ezeknek a feladatoknak csak részben tudtak megfelelni. A rengeteg és egyre bővülő szakmai tárgyismeret ellentétbe került az általános műveltség megszerzését célzó ún. közismereti tárgyak elsajátításának igényével. A következmény a technikai diákoknak a többi iskolatípusban tanuló társaiknál is nagyobb túlterhelése volt. Ezt az áthidalhatatlan ellentétet oldják meg a felsőfokú technikumok, amelyeknek anyaga a gimnáziumok és szakközépiskolák szakmai ismeretanyagára épül.

Mindez természetesen rengeteg új kérdést, nem könnyen megoldható problémákat vet fel. Hogy csak néhányat említsünk! A tantervek megalkotása a helyes arányok figyelembevételével. Olyan új iskolakönyvek megírása, amelyek a tudomány legfrissebb eredményeit az életkori sajátosságoknak megfelelően tükrözik a tanulók számára. Kialakítani az új iskolatípusoknál az elmélet és a gyakorlat megfelelő arányát. Megoldani a pedagógusok továbbképzését olymódon, hogy

képesek legyenek az ismeretek magasszínvonalú, összefüggések szerinti, szocialista szellemű oktatására.

Ilyen és ehhez hasonló kérdések megoldását várja a tudósoktól, gyakorló pedagógusoktól, ipari és mezőgazdasági szakemberektől, orvosoktól és a társadalom sok más területén dolgozó emberektől a párt, a kormány, a közvélemény. S ezért kérdeztük meg megyénk három, különböző munkaterületen dolgozó szakemberét: mi a véleményük az oktatási törvényről, hogyan látják ők ennek jelentőségét, az oktatásügy jövőjét.

Ime a válaszok!

Zsidó Péter,

a kenderesi Növényvédő Állomás vezetője:

Kétségtelen, hogy az új oktatási törvény igen nagy jelentőségű az egész jövőző generáció nevelése és a kommunizmus felépítése szempontjából. És itt nem csak az ipari termelés, hanem a mezőgazdaság szempontjaira is gondolok. A szakközépiskolák nagyobb százaléka ugyanis — elképzelésem szerint — mezőgazdasági jellegű lesz. A mezőgazdasági termelés rendszere egyre bonyolultabb. A nagyüzemi termelés elméleti, üzemszervezési és termelés-gyakorlati kérdései az eddigi oktatási rendszerekkel nem oldhatók meg megnyugtató módon. A fejlődés során ugyanis el kell érkeznie annak az időnek is, amikor a mezőgazdaság dolgozói túlnyomó többségükben középfokú végzettséggel rendelkeznek.

Ha példaként saját szakmámat veszem, megállapítható, hogy a növényvédelem is egyre sokoldalúbb, egyre alaposabb elméleti tudást, gyakorlati ismereteket kíván meg. Ismeretes, hogy kultúrnövényeinknek mennyi az ellensége. Évről évre újak is jelentkeznek, olyanok például, amelyek immunisak az eddigi védekezőszerekkel szemben. Ezek ellen új módszerekkel, új védekező eszközökkel kell küzdeni. A növényvédelem lassan egészen tekintélyes önálló tudományággá válik. El tudom képzelni, hogy a növényvédelmi kutató intézetek tudósai mellett a középfokú szakemberek képzésével felsőfokú technikumok, szakközépiskolák sora foglalkozik majd.

A fiatalságban megvan az érdeklődés a növényvédelem kérdései iránt. Ezt tapasztalom a kenderesi iskola növendékei között. Már hagyománnyá vált, hogy a felsőbb osztályok növendékei meglátogatják az állomást, bemutatjuk nekik a permetezőgépek működését, a vegyszereket, a védekezésre felhívó plakátokat, rövid előadásokat tartunk egy-egy kártevőről. Tapasztalatunk szerint a gyerekeket nagyon foglalkoztatja az, amit láttak és hallottak, s a nyolcadikosok között mindig akad egy-kettő, aki már az iránt érdeklődik, hol tanulhatja meg ezeket a dolgokat.

Örömmel üdvözlöm hát az oktatási törvényt; jövőző fejlődésünk biztos zálogát látom benne.

László Károly,

a jászberényi Fémnyomó és Lemezárugyár főmérnöke:

Mint műszaki ember, igen nagy érdeklődéssel vettem részt annak idején a tanügyi reform vitájában. Kétségtelen, hogy korunk műszaki fejlődése parancsoló módon írja elő iskolánk strukturájának megváltoztatását. A természettudományos világkép kiszélesedett. Amit annak idején fizikából és kémiából, matematikából és biológiából tanultunk, ma már csak egy töredéke annak, amit a mai ifjúságnak meg kell ismernie, ha az életben teljes értékű emberként óhajt élni.

Ezért kellett az iskolai rendszert átalakítani. Természetesen a humán tudományoknak is megmarad a leglényegesebb, legátfogóbb része, de a hangsúly mégis a tudományos technikai nevelésre helyeződik át.

Gyárunk vezetői ezt a gondolatot tartották szem előtt, amikor az új, modern tanműhelyt megépítették és berendezték. A műhely megfelelően fel van szerelve ahhoz, hogy az ipari tanulók elsajátítsák a szakma bonyolult fogásait, de itt folyik a gimnázium 5 + 1-es és 4 + 2-es oktatásának gyakorlati része is. Külön részleget állítottunk be az ő számukra, és a műhelyoktató különös gonddal foglalkozik velük.

A szakmunkásképzés jövőjét én is a szakközépiskolákban látom. Hadd mondjam el azonban, hogy a két nap gyakorlati oktatást kevésnek találom, különösen a vasipari alapszakmánál, a lakatosoknál, hiszen a lakatos univerzális szakember, akinek 70–80 százalékban a gyalus, marós, esztergályos és fűrös szakmák munkáját is ismernie kell. A rendelkezésre álló gyakorlati óraszámban, véleményem szerint, az ügyesebbek jó szakmunkássá válnak, de a nagy átlag nem sajátíthatja el tökéletesen azokat a manuális készségeket, amelyek elengedhetetlenül szükségesek. A középfokú szakmunkásképzés jövőjét a 3 + 3-as oktatás bevezetésével képzelem el, vagy esetleg úgy, hogy a középiskolai oktatást öt évre emelik fel.

Dr. Lakatos Károly gyermekgyógyász főorvos:

Az iskolák államosítása óta szüntelenül folynak a kísérletek az oktatás tartalmának megreformálásáért. Az új iskolai törvény ennek a munkának nemcsak egyszerű állomása, hanem minőségi ugrást jelent az oktatásügy egész rendszerében. Hogy érdeklődéssel tanulmányoztam, hiszen benne a gyermek-egészségügy szempontjai is teljes egészükben érvényesülnek.

Az iskola-egészségügyi vonatkozásoknak nagy hagyománya van. Már az 1877. évi 14. tc. is tartalmaz ilyen rendelkezéseket: Fodor József professzor javaslatára Trefort Ágoston 1885-ben vezette be az iskolaorvosi rendszert. Azóta is több fontos rendelet született ezen a területen, de ezek a múlt rendszer lényegéből fakadóan papíron maradtak. Az elméleti elképzelések csak a legutóbbi években váltak valóra.

Két fontos kérdést szeretnék kiemelni. Az egyik a gyakorlati ismeretekre való nevelés. Már Fodor József is kimondta, hogy az egészséges életmódra való nevelés iskolai feladat. A régi latin mondás is azt tartotta, hogy nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. Eddig ez nem érvényesült kellőképpen. Ismerős előttünk a kitűnő tanuló típusa, aki az élet bonyolult útvesztőjében nem állta meg a helyét. Thomas Mann híres regénye, a Varázshegy jut eszembe gyógyult betegeivel, akik megálltak a szanatórium kapujában, és nem tudtak mit kezdeni gyógyult önmagukkal. Valahogy ilyen szanatórium volt az iskola is.

A politechnikai oktatás ezen változtatott. És a törvény ezt a helyes elképzelést szélesíti tovább. Orvosi szempontból határozottan előnyös a gyakorlati munka. A gyerekek nem az iskola elvégzésekor kapcsolódik az életbe, hanem már az iskolaévek alatt megismeri a termelést. Nagybbr önbizalommal lép át azt a bizonyos kaput, amire fentebb utaltam.

A gyakorlati oktatás: edzés. Ismeretes a napfény, a levegő edző hatása. A gyermek kitűnően reagál minden behatásra, és éppen ezért nagyjelentőségű számára a biológiai, fiziológiai tulajdonságait kedvezően befolyásoló gyakorlati munka.

Az egészséges fejlődés megköveteli ezt a gyakorlatot. A műveltség tartalma megváltozott. Ezért is, de azért is, mert a váltokozva végzett fizikai és szellemi munka megszabadítja a egyhangúságtól, a túlhamar történő kifáradástól, testi fejlődésére is előnyös.

Az ember természeti körülmények között él. Minden életfunkcióját külsődleges tényezők befolyásolják előnyösen vagy előnytelen módon. Arra kell törekednünk, hogy az ifjúságot jó behatások érjék a társadalom, a környezet részéről. A jól reagáló gyermek szempontjából ez létfontosságú. Példaként felhozhatom a Kassai úti iskola ötödikes kislányait, akik fémvágó szerszámmal fűszeradagoló kanalakat készí-

tettek. A produktív munka örömeinek jótékony hatása mind pszichikai, mind fizikai fejlődésükön lemérhető volt.

A másik kérdés a tananyagcsökkentés. Minden iskolaorvost aggodalommal töltött el az ismeretek mennyiségének mérhetetlen növekedése. Ez erősen érinti a gyermek testi fejlődését. A tananyag részletes revíziója csak félmegoldás. Az oktatási rendszeren kellett változtatni, amely mindig utolsó sorban vette csak figyelembe a gyermeket, mint pszichoszomatikus egységet. A tananyag sem mennyiségileg, sem minőségileg nem igazodik a gyermek életkori sajátosságaihoz. S éppen a VIII-os, meg a középiskolás egészségtankönyv jó példája ennek a helytelen felfogásnak.

Minden szakmára kidolgozták a munkanormákat. Milyen terhet, milyen szögben, mennyi idő alatt szállíthat el egy férfi vagy egy fiatal vagy egy nő. Csak éppen az oktatásban nem volt ilyen norma. Örömmel üdvözlöm a törvényt, amely kijelenti: „... a tantervi követelmények megállapításánál fokozottan figyelembe kell venni az életkori sajátosságokat”.

Ennek az elvnek keresztülvitele megszünteti a múlt rendszer egyik legmakacsabbul továbbélő „kísértetét”, amelynél a tanulás csak a kiváló képességű, kedvező társadalmi és szociális körülmények között élő gyermeknek jelentett fejlődést, a többinek csak kínlódást, akiknél gátlások egész sora jött létre az előnytelen feltételes reflexek egész sorával, ami azután egész életükre kihatott.”

* * *

A törvény bevezetőjében kimondja: „A szocializmus építése sokoldalúan művelt embereket kíván, a jövő szocialista állampolgárai pedig joggal várnak el az iskolától olyan nevelést, amelynek segítségével erejük és képességeik szerint vehetnek részt az alkotó munkában”.

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a törvény e kívánsága rövidesen maradéktalanul valóra válik. Társadalmunk minden tényezője, pedagógusok, műszakiak, írók, művészek, a politikai élet vezetői, a szülői munkaközösségek tagjai azon igyekeznek, hogy nagy távlataink, nagyszerű céljaink megvalósítására alkalmas életvidám, erős, képzett, világnézetileg szilárd nemzedéket neveljenek új oktatási törvényünk alapján és segítségével.

Hernádi Tibor

A jászberény–borsóhalmi rézkori temető és lakótelep

(Második, befejező közlemény.)

A temető 25 sírja közül 17-nek esetében lehetett mérni a tájolást. A 17 felmért sír közül 15 feküdt Ny—K-i (ill. két esetben K—Ny-i) irányban. A fok szerinti pontos tájolás e csoporton belül csak annyira tér el egymástól, amennyire az a téli és nyári napkelte iránya közti különbségből magyarázható. A mérések szerint három sírnál lépett csak ki a tájolás iránya a napkelte kijelölte intervallumból, de mindössze 1,5 (9., 11. sír), 2,5°-kal (17. sír) lépte túl a nyári határértéket (június 21, 312,5°).⁹

Ha feltételezzük, hogy a sírokat temetéskor valóban a felkelő nap irányába tájolták, s a Ny—K-i alapiránytól való eltéréseket ilyen alapon mint évszak-különbségek tükröződését értékeljük, a 15 sírt így osztályozhatjuk: téli sír mindössze egy van (2. sír, november vagy január); a júniustól augusztusig terjedő nyári időszakra esik 5 sír (teljes biztonsággal a 9., 10., 11. és 17. sír). Mivel az irányok értelmezése a nyári és téli határértékek kivételével mindig kétféle lehet (azaz a március 21-i és október 21-i napkelte iránya egyezik), csak valószínűséggel következtethetünk a tavaszi és őszi temetésű sírokra: a márc.—máj. időszakra valószínűleg 5,5, a szept.—okt.-i őszi időszakra valószínűleg 3,5 sír jut. — Feltűnő jelenség ezek szerint a télen temetett sírok csaknem teljes hiánya, hiszen az egyetlen téli sír a felmért síroknak mindössze 6,6%-a, holott a természetes valószínűség 25%, azaz 3,75 téli sírt engedne meg, sőt, ha a novemberet is a téli hónapokhoz vesszük, még többet. A vizsgálat értékéből sokat levon, hogy temetőnk még legalább 8 olyan sírt tartalmazott, melyeknek tájolasát nem ismerjük, valamint az a körülmény, hogy a zsugorított csontvázas sírok tájolásának mérése csak megközelítő pontosságú lehet, különösen, ha a sírgödört nem sikerül megfigyelni. Mindezek, valamint a sírok kis száma lehetetlenné teszi messzemenő következtetések levonását. Feltétlenül szükségesnek tartom azonban, hogy a fenti vizsgálatot minden egyes temető esetében elvégezzük, mivel szélesebb anyag összehasonlító vizsgálata lehetővé fogja tenni az életforma igen lényeges jegyeinek meghatározását.⁶

Két sírnál találunk D—E-i tájolást (13. és 14. sír). Feltűnő, hogy közülük a 14. sír a temető szélén, a többi sírtól kissé elkülönülve fekszik. Ennek alapján etnikai vagy más természetű eltérésre gondolhatnánk, a feltevést azonban egyéb jelek nem támogatják. Hacsak az nem, hogy a 14. sír a temető egyetlen olyan férfisírja, melyben nem volt kőeszköz. Hasonló a helyzet a két K—Ny-i irányítású sírral (15. és 16. sír), melyek közül a 15. sír ugyancsak elkülönül a többitől.⁷

A halottak zsugorításának mértéke általában közepes, néha azonban erősnek mondható (pl. 2., 3. sír). Határozottan kivehető, hogy a bizonyosan férfivázak mindig jobb oldalon, a bizonyosan női vázak bal oldalon fekszenek. E tapasztalat alapján — melyet különben teljes mértékben támogatnak az analóg temetőknél nyert tapasztalatok is — következtethetünk a csontanyag alapján biztosan meg nem határozható vázak nemére is. Eszerint a 17 sírből 7 férfi, 6 pedig nő sírja volt. Ha a szabály a gyermeksírokra is érvényes, a négy gyermeksír közül 1 fiú, 3 pedig lánygyermek sírja.

A férfi- és női sírok némileg a mellékletekben is különböznek. 5 sírban szerepelt a hasított köpenge (a 10. sírban 2 db), mindannyiszor kizárólag férfisírban. Az egy esetben előfordult szilánkolt nyílcsúcs ugyancsak férfisírban volt (3. sír), s ugyancsak férfisírban volt az ütő- vagy csiszolókö (9. sír). A hastájon elhelyezett kovaszilánk funkciója kérdéses; egy esetben férfi-, egy esetben női sírban szerepelt. Mindezek mellett feltűnő, hogy a borsóhalmi temető női sírjaiban egyáltalában nem volt fellelhető a másutt oly általános márványgyöngy. Más ékszerféle sem volt a leletek közt.

Átterve a leletanyag tárgyalására, vegyük vizsgálóra a *kerámia* típusait.

1. A temető mintegy 40 darabot számláló anyagában vezérforma az ún. *tejeskőcsőg*. 11 sírban szerepelt egy-egy példánya, vegyesen férfi-, női és gyermeksírokban. Általában (7 esetben) a mell előtt, néha (3 esetben) az arc előtt állt. A típust három altípus képviseli: *a.* a hasas, ívelt peremű változat (4 db, pl. II. t. 22.); *b.* a lágy profilú, egyenes peremű forma (4 db, I. t. 12.); és *c.* az utóbbiak egy bütyköshasú változata (2 db).

2. A temető 7 sírjában szerepelt egy-egy *csésze*. E tárgyforma változatai eléggé eltérők: *a.* vékonyfalú, peremén füles, félgömb alakú csésze (II. t. 27.), egy esetben okkerrel festett; *b.* vékonyfalú, hasán bütykös, félgömb alakú csésze (I. t. 14.); *c.* vékonyfalú, magas, szűknyakú, bütyköshasú csésze (I. t. 6.); *d.* magas, szűknyakú, vállán füles, vonalrajzzal díszített csésze (I. t. 9.). A csészék három esetben az arc előtt, két esetben a farnál, s egyszer a váz háta mögött voltak.

3. Aligha lehet élesen elválasztani a csészéktől a *tálakat*. Egyik típusuk (*a.*) magas, peremén füles, hasán bütykös forma (II. t. 25.), a másik (*b.*) egyszerű csonkakúp (II. t. 23.). Az előbbit kettő, az utóbbit egy példány képviseli. *c.* Egyedi forma a II. t. 26. alatti állatfejes kónikus tál. Tálát 5 sírban találunk, kétszer a mell, egyszer az arc előtt, egyszer a farnál, egyszer a váz háta mögött.

4. A virágcserep alakú edénynek leginkább *hordószerű* formáját találjuk meg temetőkben. Az 5 női és 2 férfisírban előkerült 7 példány a következő altípusokba sorolható: *a.* Hordó alakú edény a has táján négy bütyökkel (3 db, pl. I. t. 2.); *b.* vállán két füllel (2 db, pl. II. t. 19.); *c.* peremén két álfüllel, hasán két bütyökkel (I. t. 5.); *d.* hasán két füllel és két bütyökkel (II. t. 21.). A hordó alakú edény öt esetben a mell, két esetben az arc előtt állt.

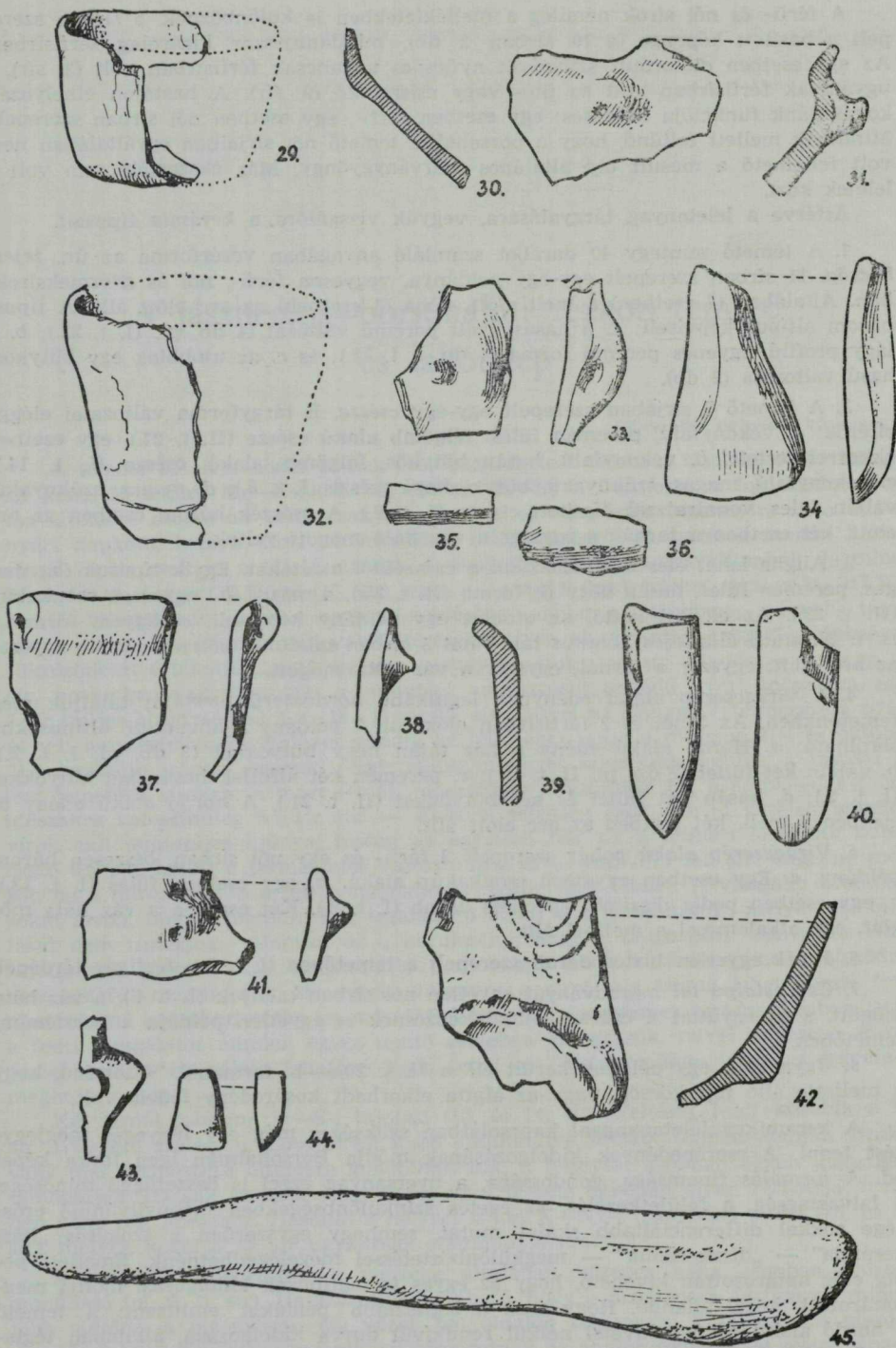
5. *Virágcserep* alakú *pohár* szerepelt 2 férfi- és egy női sírban, összesen három példány. *a.* Egy esetben egyszerű csonkakúp alakú, *b.* egy esetben füles (I. t. 13.); *c.* egy esetben pedig díszített, speciális darab (I. t. 8.). Két esetben a váz háta mögött, egy alkalommal a mellnél állt.

6. *Fazék* egyetlen biztos darab szerepelt a temetőben (I. t. 7.), férfiváz térdénél.

7. *Csővestalpú tál* maradványát egyetlen női sírban találjuk (I. t. 4.), a váz háta mögött, s ez egyúttal a csúcsos bütyökképzésnek is egyetlen példája a borsóhalmi temetőben.

8. Ugyancsak egy példány került elő a II. t. 20/a—b. formából. Valószínű, hogy a mellette álló tejeskőcsőg, vagy az alatta elkorhadt kosáredény fedele volt.

A keramikus leletanyaggal kapcsolatban szükséges még egy lényeges megjegyzést tenni. A cserepedények kidolgozásának módja Borsóhalmán igen tarka képet ad. A formálás finomsága, gondossága, a nyersanyag ezzel is összefüggő minősége, a falvastagság, a felületkezelés, az égetés színkülönbségeiben megnyilvánuló erőssége sokkal differenciálabb skálát mutat, semhogy egyszerűen a szokásos „házi kerámia” — „díszkerámia” — megkülönböztetéssel megelégedhetnénk. Emellett pedig elég határozottan kivehető, hogy az egyes formatípusok kidolgozási módja meghatározott, közel állandó. Hogy csak a legtisztább példákat említsem: a temető 7 hordó alakú edénye kivétel nélkül rendkívül durva kidolgozású, általában téglaszínű, s felszíni bevonat csak három példányon található. Ezzel szemben a csészék, tálak, poharak valamennyi darabja bevonatos. Símitott felületet kizárólag a kőcsögök körében találunk, 3 esetben. A vékony, finom falképzés viszont csakis a csé-

III. tábla

szék sajátja; az alig nagyobb virágcserep alakú poharak mindhárom esetben feltűnően durva kivitelűek, habár bevonatosak. A fenti megfigyelés feltétlenül amellettszól, hogy bizonyos *minimális* helyi készítésű kerámia mellett elsősorban máshonnan szállított, mindenképpen több idegen fazekasközpontból származó áru alakította ki az inventárt. Bizonyosra vehető például, hogy a bodrogkeresztúri jellegű temetőkben és telepeken szereplő rajzos mintájú kerámiát nem készítették valamennyi lelőhely telepén, hanem csak igen kisszámú fazekasközpontban. Erre vall a típuskör egyenlőtlen elterjedése, lelőhelyenként különböző gyakorisága is⁸, amiben azonban még valószínűleg a lelőhelyek időrendi különbsége is szerepet játszik.

Állatsont, mint ételmelléklet maradványa 5 alkalommal, 2 női és 3 férfisírban szerepelt, egy esetben táiban, arcnál, a többi esetben cseréptál nélkül arcnál, a fej mellett, a váz háta mögött, vagy — két ízben — farnál.⁹

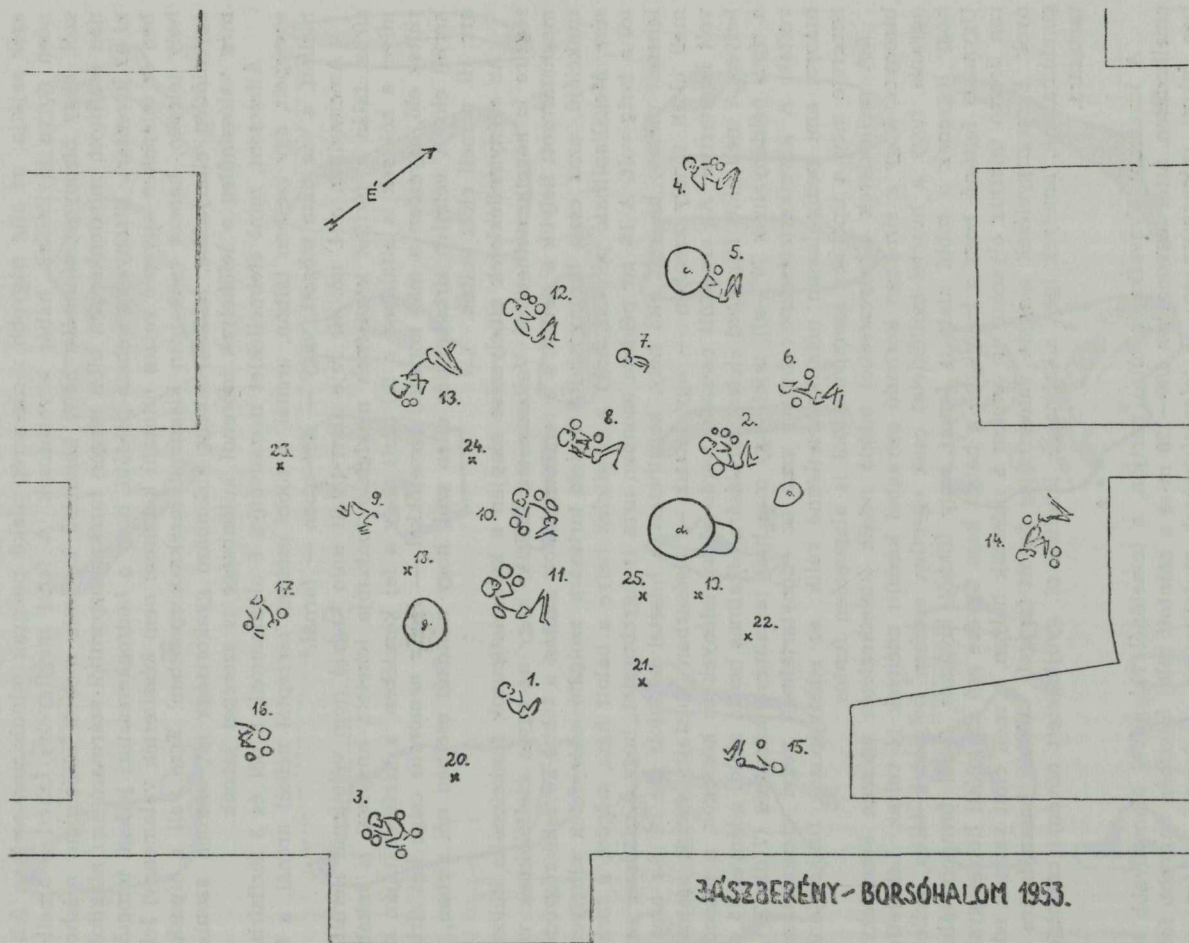
Amennyiben a 4. női sír feje alatt talált *unio* kagyló nem véletlenül került a sírba, talán a férfiak kőkésének megfelelő funkciója lehetett, annyiival is inkább, mivel a kőkések is általában a fej alatt vagy a fej közelében, a kézfejek táján kerültek elő, egyezően a más korabeli temetőkkel. — *Helix nemoralis* csiga két sírból került elő. A véletlen sírbakerülés ellen szól, hogy mindkét esetben női sírban, az arc, ill. a mell előtt voltak.

Az edénymellékletek elhelyezése alapján a kerámiatípusok funkcionális különbségeire is következtethetünk. Valószínűleg látszik, hogy az egyes ételféléknek volt meghatározott helyük a sírban, s e rendszer hatott azután a többé-kevésbé rögződött funkciójára, azaz csak bizonyosfajta ételek tartására szolgáló edényfélék elhelyezésére. Megállapítható például, hogy a húsetelek helye a halott háta mögött, a tarkótól a farig volt. A 16. sír példája azonban arra is figyelmeztet, hogy e rendszer nem lehetett merev: ha volt elől hely, kerülhetett a húsétel a halott elé is. Az arc és mell előtti főhely azonban — úgy látszik — elsősorban másfajta ételek számára volt fenntartva. Az arc előtt csészék, hordó alakú edények és köcsögök, a második helyen, a mell előtt félszilárd élelem tárolására alkalmas hordó alakú edények (5 db. a típus példányainak 70%-a!), tejet vagy más italt tartalmazó köcsögök (7 db, 70%-a!) voltak. A következtetéseknek határt szab az edénytartalmak vegyi vizsgálatának hiánya, ami pedig lassan nélkülözhetlenné válik: az edénytípusok funkciójának ismerete még a tipológia szempontjából is alapvetően fontos.

A mellékletek elhelyezéséből adódó másik következtetés egészen kézenfekvő: bizonyos, hogy a sírokban korhadó anyagból készült edények is voltak. Lehetetlen ugyanis, hogy a húsétel-mellékletet csak egyetlen esetben helyezték táiba, kellett, hogy legyenek a többi alatt is fonott vagy tökből kivágott, fából faragott tálak. Ugyanígy feltűnő, hogy a leginkább a halott keze ügyébe eső arc előtti helyet gyakran üresen találjuk olyankor is, amikor a második helyen, a mell előtt vannak edények. E megfigyelések alapján valószínűleg fonott-faragott csészék használatára is gondolhatunk, amelyek igen alkalmasak lehetnek pl. gyűjtögetett növényi csemegek tartására.

* * *

A kiszáradt Nyavalka-ér túlsó partján, a temetőnél valamivel alacsonyabb kiemelkedésen, attól légvonalban 100—120 m-re a szántott talaj felszínén nagyobb foltban őskori *szórványanyag- és telepjelenségek* mutatkoztak. A temető feltárásával egyidőben ezen a részen is sor került egy több, mint 100 m² nagyságú terület feltárására. A munka eredményei igazolták a feltevést, mely szerint itt terült el a temetőhöz tartozó telep. A 30—40 cm vastag, ekejárta felső humuszrétegből nagymennyiségű szórványanyag került elő, mely a temető kerámiájával egykorú vagy közel egykorú (III. t. 30—31., 33., 43.). A táblára a temetőből ismert formák (peremfülek, töredékek tompa bütyökkel stb.) mellett szereplő, eltérő vonásokat mutató darabokat váltogattam. E szórványba tartozik a kerámián kívül egy lapos balta, melyet láthatóan hasítással kinagyolt kődarabból csiszoltak (III. t. 34., H: 8,8 Sz: 5,9 V: 1,4 cm) — különböző színű, kovából szilánkolt hulladékanyag (pl. III. t. 36.), egy ék alakú csontvésző (III. t. 44., H: 2,9 Sz: 2,3 cm) — valamint egy szürke színű, finomszemcsés kőből csiszolt hosszúkás ütőfegyver (III. t. 45., H: 30,5 Sz: 5 cm).

A temető helyszínrajza
1 m = 0,7 cm

A telep területén az altalaj zavartalan rétegében egy középkori lakóházon kívül két őskori hulladékgödör került elő. Egy közülük koravaskori leletanyagot adott, a másik („a” gödör) a keresett rézkori lakótelephez tartozott. A szabálytalan alakú, 190–210 cm átmérőjű, kerek, teknős fenekű gödör mélysége 58 cm volt, 18 cm-re hatolt az altalajba. Mellette — szélétől 12 cm-re — egyetlen cölöplyukat sikerült csak megfigyelni, amely magában nem bizonyítja kellően lakógödör-voltát. A töltelék-földjében talált leletanyagból bemutatom a legjellegzetesebb kerámiát (III. t. 37–39., 41.), valamint a szarukőből hasított pengetőredéket (III. t. 35.) és a finomszemcsés, szürke kőből csiszolt, kaptafaék alakú baltát (III. t. 40.).

Sikerült tehát megtalálni a rézkori temetőhöz tartozó lakótelepet, anélkül azonban, hogy telepjelenségek pontos megfigyelésére sor kerülhetett volna, mivel a jelenkori földművelés a telep egykori járósíntje alá hatolt már.

* * *

A leletanyag és rítus alapján a borsóhalmi temetőt minden nehézség nélkül helyezhetjük a hazai rézkor bodrogkeresztúri csoportjába. Ide utalják egyaránt a rítus alapvonásai s a leletanyag főbb típusai. A fontosabb kerámiaformák párhuzamai oly nagyszámúak, hogy felsorolásuk is felesleges lenne, de az egyedibb darabokhoz is megtalálhatjuk az analógiát.

A kérdéses csoportban az edény vörös festése szokatlan jelenség, mégis megtaláljuk pl. Kiskőrösön¹⁰. A kónikus tál kicsúcsosodó peremének állatfejes kiképzésére egyező példát publikálatlan temető anyagából ismerek; közeli párhuzamként említhető azonban egy Hódmezővásárhely–Kotacpartról származó edény is¹¹. Hasonlóan közeli megfelelőjét találjuk csúcsos, bütykös poharunknak (I. t. 8.) Hódmezővásárhely–Banga-tanyán¹². A 12. sír edényfedőjének mása Istvánházáról került elő¹³, de *Tompa* Szőregről is ismertet egy példányt¹⁴. A 3. sírban talált fazék erősen emlékeztet az Alföld neolitikumában használt formákra, de bodrogkeresztúri környezetben is megtaláljuk analógiáit, pl. Istvánházán¹⁵, Szentés–Kistőkén¹⁶, stb. A kerámia egyéb formái csaknem általánosnak mondhatók.

Ha ezek után a bodrogkeresztúri csoporton belül is meg akarjuk határozni Borsóhalmi helyét, elsősorban jellegzetes negatívumokból indulhatunk ki: 1. Jellemző a temetőre a fém (réz és arany) teljes hiánya. 2. Ugyancsak feltűnő a bodrogkeresztúri csoportra oly jellemző márványgyöngyök teljes hiánya. 3. Ami a keramikát illeti meglepő a típusskála szegénysége. A meglévő *típusokon belül* a formakincs viszonylag változatos, ugyanakkor bizonyos típusok teljes vagy majdnem teljes hiányát tapasztalhatjuk. Szembeszökő először is a talpas tejesköcsög teljes hiánya; 4. a csőtalpas edények és 5. csúcsos bütyök majdnem teljes hiánya; 6. az ún. jordansmühli típus teljes hiánya, végül pedig 7. a rajzos díszítésű kerámia majdnem teljes hiánya, illetve igen kicsiny arányszáma.

Egy leletegyüttes speciális jellegét adó jegyek adódhatnak etnikus eltérésekből, időrendi helyzetből, a kereskedelmi úthálózatban elfoglalt kedvező, kedvezőtlen, illetőleg speciális helyzetből, vagy egyszerűen a kérdéses közösség jó vagy gyenge gazdasági kapacitásából. Kérdés tehát, hogy melyik motívumot tekintsük döntőnek a felsorolt jegyek értékelésénél. A vízrajzi térképre nézve láthatjuk, hogy esetünkben a kedvezőtlen földrajzi helyzet motíváló lehetőségét kizárhatjuk. Kereskedelmi kapcsolatok tekintetében Borsóhalmi semmivel sem lehetett rosszabb helyzetben, mint az egész közeli, s igazán nem szegény jászladányi temető népe. Annak feltételezésére sem találunk semmiféle objektív okot, hogy a borsóhalmi közösség szegényebb lett volna a korszak egyéb alföldi telepeinek népénél, hogy tehát kereskedelmi árut látva a Borsóhalmán hiányzó, másutt ismert kultúrjavakban, úgy véljük, hogy gyenge fizetőképessége fosztotta meg telepünket ezektől. Pusztán negatív előjelű jelenségek alapján elvileg helytelen lenne etnikus különállásra gondolni, s az egyetlen nem negatív előjelű jegy, a sírok szokatlan Ny–K-i irányú tájolása nem nyújt elegendő támogatást ilyen irányban. Ilyenformán egyetlen járható út marad, ha ti. a leletanyag speciális jellegét mint időbeli eltérés kifejezőjét értelmezzük.

A megoldás ezeketán kétféle lehet. Figyelembe véve, hogy a csótalpas edény és a csúcsos bütök a tágabb értelemben vett korszak más csoportjai, elsősorban Tiszapolgár felé mutatnak, s hogy a tiszapolgári temető *Kutzián* Ida megfigyelései szerint¹⁷ a bodrogkeresztúri kultúra anyagánál idősebb, azt korban megelőzi — adódik az a következtetés, miszerint a borsóhalmi temető, melyben a fenti jelleg ismeretlen, a bodrogkeresztúri csoport késői, tiszapolgári elemektől már megtisztult korszakából származik. Bizonyos megfontolások azonban e lehetőségnek éppen ellenkezőjét sugallják. Így elsősorban a fém hiánya szól temetők *korai* keletzése mellett. A fém hiánya egy 25 sírból álló temető esetében természetesen lehet véletlen is; ha azonban figyelembe vesszük, hogy a borsóhalmival pontról pontra egyező leletanyagot nyújtó Hódmezővásárhely—kotacparti (Vata-tanyai) első temető¹⁸ (márványgyöngyök, rajzos díszítésű kerámia stb. hiánya!) ugyancsak nem tartalmazott semmiféle fémeket, a véletlen lehetősége esleik. Az időrend meghatározásának e második lehetősége szerint a borsóhalmi temető keletkezésének ideje a bodrogkeresztúri csoport korának abba a korai szakaszába tehető, amely *még* nem ismerte a korszak más csoportjainak (Tiszapolgár) anyagát, vagy korábbi, vagy legfeljebb egyidős Tiszapolgárral.¹⁹ Ezt támogatja talán az a tény is, hogy Borsóhalmán a sírok tájolása Ny—K-i, ami példa nélkül áll a bodrogkeresztúri csoportban, de egyezik a tiszapolgári temető rítusával.

A kotacparti temető egyetlen Borsóhalmától eltérő vonása, hogy ismeri a talpas tejesköcsög típusát. E tény vagy arra mutat, hogy a borsóhalmi temető Kotacpartnál is idősebb, vagypedig — s ez a valószínűbb —, hogy a talpas köcsög típusa soha nem jutott el a Jászság területére. E forma ugyanis Jászládány sokkal tarkább (fiatalabb) temetőjében is ismeretlen²⁰.

(Vége.)

Csalog Zsolt

JEGYZETEK

5. E szabálytalanság adódhat deklinációs eltérésből, vagy a mérés pontatlanságából is.
6. Az újabb régészeti irodalom már többször felvetette a napkelte irányának ingadozása és a sírok tájolása közti összefüggés kérdését. Hazai irodalmunk azonban — tudomásom szerint — még nem tett kísérletet a fenti módszer hasznosítására. Ezért szándékomban van az avar és honfoglaló magyar anyagot átvizsgálni e szempontok alapján, elsősorban a téli szállás — nyári szállás kérdéskörének megoldása céljából.
7. Eltérő tájolású sírok elkülönülésére vannak analógiáink más temetőkben is, pl.: Kotacpart 8/a sír (Banner J., Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig I. Hm. 1940. XXXII. t.), Kistőke 20., 25. sír (Zalotay E., *Dolg.* IX—X. 1933—34. XXII. t.), stb.
8. Bodrogkeresztúron az arány 1:100, Istvánházán 14:100 (Hillebrand J., *Arch. Ért.* 1927. 56.), — míg a másik szélsőséget például Tiszadob szemlélteti gazdag díszített anyaggal (Petróczy J.: *Folia Arch. V.* 1945. 35—41.)
9. Az állatcsontmaradványok nagy része az ásatás óta elkallódott anélkül, hogy zoológiai meghatározásukra sor került volna.
10. Csalogovits J.: *Præhist. Zeitschr.* XXII. 1931., 110.
11. Banner J.: *Dolgozatok* IX—X. 1933—34.; XVIII. t. 11.
12. Banner J.: Hódmezővásárhely... CIV. t. 1.
13. Hillebrand J.: A pusztaitvánházi koraréz-kori temető. *Arch. Hung.* IV. 1929. 38.
14. Tompa F.: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1934—35. 18. t. 8.
15. Hillebrand J.: A pusztaitvánházi... I. t. 3.
16. Patay P.: *Arch. Ért.* 1943. III. t. 4.
17. Kutzián I.: Die Ausgrabungen in Tiszapolgár—Basatanya. Conference Archéologique de l'Académie Hongroise des Sciences. Bp. 1955. 69—87.
18. Párducz M.: *Dolgozatok* VIII. 1932. 103—111. és Banner J.: *Dolgozatok* IX—X. 1933—34. 57—64. Megjegyzendő, hogy az egymás mellett elterülő vatatanyai első és második temető időrendi viszonya stratigrafiailag nem tekinthető tisztázottnak.
19. Hogy Tiszapolgárnak pontosan mely fokozatára gondolhatunk, azt csupán a polgári temető publikálása után lehetne eldönteni. Kérdés például, hogy Polgáron mikor jelenik meg a márványgyöngy s i. t.
20. Patay P.: Rézkori temető leletei Jászládányból. *Arch. Ért.* 1944—45. 1—11.

Régi Tisza menti néprajzi gyűjtőkről

Kevesen tudják, hogy Berze Nagy Jánosnak, a világhírű pécsi mesekutatónak fiatal korában igen meghitt kapcsolatai voltak Szolnok megyével. Heves megye egyik, Szolnok megyéhez igen közeleső kis falujában, Besenyőteleken született 1879-ben.¹ Születésekor apja, Nagy János 46 éves, férfikora legteljében levő, mozgékony természetű kisparaszt volt, anyja pedig 38 éves, még ekkor is szép parasztasszony, kit a sok szülés és a sok munka sem gyötört el. Berze Nagy János legidősebb bátyja legkisebb öccse születése idején 21 éves komoly fiatalember volt, ki ekkor kapta meg tanítói oklevelét. Amikor pedig Nagy Lőrinc öccse, a kis János elérte hatodik életévét, a fiatal tanító 27 esztendőös kántortanító volt — közben négy éve nős — a Tisza mentén levő Súlyön. Koránál fogva nyugodtan apja lehetne 21 évvel fiatalabb öccsének — s valóban, öccse már kisgyerek korában teljesen személyi varázsa alá került.

A következőkben ennek a hatásnak a történetét, társadalmi körülményeit, jelentőségét, a néprajzi gyűjtések történetének Szolnok megyében játszódo hőskori szakaszának egy mozzanatát próbáljuk megvilágítani Nagy Ilona nyug. igazgatótanítónak, Nagy Lőrinc leányának emlékezései és ifjú dr. Berze Nagy János pécsi lakos, a nagy mesekutató fia által őrzött dokumentumok alapján.²

A magyar néphagyományok legtekintélyesebb forrás-kiadványa, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, melynek sokat idézett kötetét, az 1907-ben megjelent IX. kötetet a Tisza mentén andalgó Berze Nagy Jánosnak, a fiatal poéta tudományos törekvéseinek köszönhetjük. Berze Nagy János első nagyértékű, publikált néphagyomány-gyűjteménye a „Népmesék Heves -és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből” címet viseli. Ha azonban alaposabban megnézzük a kötetet, látjuk, hogy Berze Nagy 16 mesemondó 56 meséjét jegyezte fel Besenyőteleken, 6 mesemondó 12 meséjét Egerben, 2 mesemondó 8 meséjét Tiszafüreden, 2 mesemondó 5 meséjét Pusztahanyiban (ma is pusztá Erdőtelek határában), 2 mesemondó 4 meséjét Mezőtárkányban és 1 gyöngyösi mesét emlékezetből. A gyűjtés 1903 augusztusa és 1905 februárja között történt.

A testes kötetet képező mesékből feljegyzési helyük alapján tehát csupán a tiszafürediek Szolnok megyeiek, mert a többi mind Heves megyei községből való. Miért minősítette mégis Heves „és” Szolnok megyeieknek a kötet meséit a kiváló néprajzi gyűjtő — ez előttünk a kérdés a kötet átlapozása után. Inkább a cím, mint a tartalom mutatja azt a nagyobb terület hagyomány-anyagát felölelő tendenciát, amely Berze Nagyot kötete összeállításánál foglalkoztatta, mint a gyűjtések tényleges színhelye. Berze Nagy nemcsak egy síksági palóc falu meseanyagát akarta bemutatni, hanem azokat a meséket, amelyek az ő korában — a feljegyzés időpontjában — jellemzőek voltak nemcsak egy-két síkvidéki palóc falu hagyomány-anyagára, hanem a nagyobb táj kultúrájára, a mesemondók környezetére is. „Egy körülbelül egységes néplélektani területről” akartam kimerítő anyagot összehordani — írja első nagy néprajzi műve bevezető soraiban. Ezt a törekvést oly módon próbálta sikeresen megvalósítani, hogy a *gyermekkorától jól ismert közvet-*

len környezetéből szedte össze a nagyobb tájra jellemzőnek megismert meseanyagot. Berze Nagy előtt már fiatalkorában nagyobb tájegységgé tágult szülőfaluja környezete.

Mi volt, meddig tartott ez a nagyobb „táj”? Berze Nagy szemléletében a *Palócság* az a nagy terület, amelyen a magyarság egyik legnagyobb etnikai csoportja helyezkedik el. A hegyi palócok és a síkföldi palócok között szerinte olyan különbségek vannak, hogy a síkföldi palócok közelebb állónak tartják magukat a Tisza menti magyarsághoz, mint a tulajdonképpeni (hegyi) palócokhoz. Csak sajnálhatjuk, hogy Berze Nagy nem fejtette ki alaposabban ebbeli véleményét, azonban mesegyűjteményével gyakorlatilag mutatta be, hogyan általánosítható nagyobb területre az egyes mesemondóktól lejegyzett konkrét változat, hogyan válik az egyén szubjektív kultúrája közvetlen környezeténél nagyobb közösség objektív kultúrájának képviselőjévé a tudományos vizsgálatok során. Csak sajnálhatjuk, hogy Szolnok megyében nem történtek azóta sem olyan nagyszabású néphagyománygyűjtések, amelyek alapján Berze Nagy mintaszerűen lejegyzett anyagával konkrét összehasonlításokat végezhetnénk.⁴

Berze Nagy János tájszemléletét személy szerint bátyja, a már említett Nagy Lőrinc kántortanító formálta ki. Nagy Lőrinc kisöccsében akarta megvalósítani mindazt, amit ő mint ambiciózus falusi tanító nem tudott megvalósítani a tudomány terén, és átplántálta öccse lelkébe mindazt a lelkesedést, amit ő és környezete érzett a néphagyományok iránt, s amit leányainak is átadott. Mint körüli kántor váltóra pénzt vett fel öccse egyetemi taníttatására, amikor már szülei nem tudtak, vagy nem akartak áldozni többet legkisebb fiúkra. Mindhaláláig örült János előmenetelének, sikereinek. Úgy emlegette mindig János tudós tevékenységét, mint legkedvesebb törekvéseinek, legtitkosabb vágyainak beteljesülését.

Nagy Lőrinc 1858. augusztus 8-án született Besenyőteleken, és 1918. december 31-én Pásztorházán (ma Stinatz, Burgenland) 60 éves korában, aránylag fiatalon, derűs, kiegyensúlyozott élet után halt meg. Taníttatását annak köszönhette, hogy eszessége már az első iskolai évben feltűnt a besenyőteleki plébánosnak, ki papnak szánta őt. Allandóan rajta volt a szeme, és pár év múlva besegítette Egerbe, a gimnáziumba. Ott is kitűnő diák lett, és érettségi után 1879. május 23-án szerzett népiskolai tanítói oklevelet jeles eredménnyel. Utána két évig Kőteleken (Szolnok m.) volt helyettes tanító. Innen ment 1881-ben Tiszasülyre, a szomszéd faluba kántortanítónak. Tiszasüly kedves kis falu volt, osztatlan iskolával, nádfődeles tanítói lakással.

Nagyon megszerették őt a kemény tiszai magyarok, és ő is megszerette a Tisza menti életet. 1882. augusztus 29-én megnősült. Feleségül vette Zbiskó Katalint (született 1861. november 1-én Hevesvezekényben, meghalt 1931. június 4-én Dunaföldvárott). Zbiskó Katalin vezekényi lány volt ugyan, de Besenyőteleken nevelkedett. Szülei 1849-ben Orosz-Lengyelországba menekültek, mert 1848-ban valami fő-fő forradalmár volt az apja. Nem is Zbiskó volt az igazi neve: Zbiskov nevű faluban éltek és ennek a falunak a nevét vették fel az igazi helyett, hogy haza tudjanak jönni. Korán elhaltak, és kislányuk egy szigorúan vallásos asszony, Vas Pálné Hamar Franciska keze közé került. Nagyon gazdag volt, és Katit örökbe fogadta, de a nagy vagyonban annyira megdolgoztatta, hogy a lány bosszúból legszegényebb kéréjéhez ment feleségül, pedig 23 kéréje volt. Lőrinc azonban nagyon szeretetre méltó ember volt. Mindenki nagyon szerette — még anyósa is —, felesége pedig rajongással tekintett reá.

Amikor Nagy Lőrinc Sülyre került, nem volt már „kosztos segéd”, ahogyan akkor a nőtlen segédtanítókat nevezték, akik házról házra járandóságként „kosztoltak” tanítványaik szüleinél, mert csak így kaphattak étkeztetést. Szép és fiatal feleség főzte a finom falatokat, és el tudták látni a kis Jánoskát is. Lőrinc elsősorban azért vette magához kisöccsét, hogy segítsen szülein. Akárhogyan is javult anyagi helyzetük, nyomasztó volt számukra a sok gyerekkel járó gond. Másrészt Jánoska születésétől fogva erősen rövidlátó volt, és nehezen ment neki a tanulás. A tábláig

se látott, és ezért sokszor kicsúfolták őt a besenyőteleki gyerekek. „Vaksibilla” volt a csúfneve — ami nagyon bántotta. (Pedig általában ma is így emlegetik a faluban a rövidlátókat.) Akkoriban még nem volt általános dolog a szemüveg viselése — különösen nem szegény parasztyereknek. Apja egy fél dióhéjon lyukart fűrt, és madzaggal kötötte a kisgyerek félszemére, hogy fokozza látását, de nem sokra mentek vele. Tíz éves lehetett a kis János, amikor valami úton-módon cvikkert kapott. A pápaszemet nem is szerette meg soha: haláláig cvikkert viselt.

A kis János makacs, csipkelődő, erőszakos gyerek volt a többi között: egyedül Lőrinc bátyjára hallgatott — emlékezik reá Besenyőteleken *Vermes Miklós*, kivei közel egykorú volt. Apja azonban — mint minden apa abban az időben — olyan tekintély volt a családban, hogy a nézése elég volt arra, hogy bármelyik gyereke megjuhászodjék. Jánoska nagyon szerette hallgatni édesapja emlékezeit, meséit, mondókáit, ugratásait. Apja ötven mesét is elmondott egyvégtében, ha belejött a beszédbe, különben szelíd, kevés beszédű, csendes ember volt. Rengeteget dolgozott, hogy valahogyan megéljen a nagy család, és ne éhezzenek gyerekei. Berze Nagy János természetét, mesemondó hajlamát édesapjától örökölte.

Lőrinc Jánoskát saját gyerekeként szerette, nevelte, tanította. Esténként együtt énekeltek — „dalikóztak”, ahogyan akkor mondták. Lőrinc nagyon szeretett halászni-vadászni: mindig a Tisza öntéseit, mocsarait járta, bújta. Jánoska szeretett veletartani: ekkor szerette meg a horgászást, amit haláláig szenvedélyesen gyakorolt. Ha egyedül kóborolt, sokat üldögélt a Tisza partján. Elnézegette, hogyan úsznak egymás után a hosszú-hosszú tutajok. Előfordult, hogy megálltak, kikötöttek, letanyáztak a parton a rutén (ruszin) — akkoriban így mondták — tutajosok. Jánoska bámulta az idegen formájú embereket, itta meséiket, próbálgatta nótáikat. Lőrinc is velük dalolt, sokszor le is írta, le is kottázta dalaikat. Másnap már otthon próbálgatta öccs és bátya a rutén dalt. Zongora, cimbalom volt a házban, csak úgy zengett a nótáktól a környék.

Nagy Lőrinc 1896-tól 1908-ig volt Nagykörűben kántortanító, míg nyugdíjba nem került. Annyira megszerette ezt a csendes kis falút, hogy egészen 1912-ig itt lakott. Nagyon barátkozó ember volt: mindenkivel tegeződött. Minden második lakodalomban násznagy volt, lendületes esküvői köszöntőket tudott mondani, gyönyörű vőfély-verseket írt, mindenfelé vitték szét a verseit. Sok búcsúztatót írt, és ezek kézről kézre jártak. Kétszáz búcsúztatóból álló gyűjteménye volt, köztük nagyon sok költői szárnyalású költemény. Nem mindet írta ő maga. Más kántoroktól is gyűjtött, mint ahogyan más kántorok is leírták az ő gyűjteményéből azokat a darabokat, amelyek különösen tetszettek, vagy szükségesek voltak bizonyos esetekben. Falun ez volt akkor az egyszerű igényeknek megfelelő irodalmi élet.

Nagykörűnél is szabályozták a Tiszát. *Ásott-Tiszának* mondták új medrét és *Holt-Tiszának* a régit. Nagy Lőrinc idejében a holt meder kezdett erősen elzatosodni. Egyszer — amikor nagy zivatar volt, hogy csak úgy rengett a föld — a Holt-Tiszánál leszakadt a magas part. Rohantak Nagy Lőrinchez, hogy jöjjön gyorsan, mert szörnyű nagy állat csontjai vannak a partban! Nagy Lőrinc és Jánoska kimentek, és izgalomba jöttek a látványra: — „Ezek mammutcsontok, nagyon jól lehet látni a meredek falban az állat alakját, felépítését...” Nagy Lőrinc lóhátas legényt küldött Szolnokra, hogy jöjjenek azonnal menteni az értékes leletet, ott azonban csak legyintettek: — „Borjúcsontok azok, nem kell olyan nagy hűhót csinálni belőle...”

Nagy Lőrinc és Jánoska azonban lázasan dolgoztak. A hatalmas üregre ponyvát terítettek, és a ponyván krétával kirajzolták a kemény agyagban megmaradt test teljes formáját. Nagy Lőrinc a ponyvára rögzített rajzot is beküldte Szolnokra. (Ennek alapján valahogyan egy német tudományos folyóiratban cikk jelent meg a körüi mammutleletről.) A nagy esőben a fal továbbomlott, és a földben semmivé lett az a helyzet, ami előtte levő napon még világosan észlelhető volt. Az iskola helytörténeti gyűjteményében hosszú ideig sok minden megvolt, amit össze tudtak gyűjteni, és ami a leletekből megmaradt.

Jánoska, ha hazament a Tiszáról Besenyőtelekre a palócok közé, a tiszai halászokról, a harcsákról és a kócsagokról mesélt csillogó szemekkel. Elmondta a Lenge Kata viselt dolgait és Zöld Marci fegyverneki betyárkodásait. Ha Sülyre ment vagy Körübe, a besenyői Laskó patak, Csörsz árka és Tepély pusztá csodáit mondja el. Így vésődtek évek során az elemi iskolás kis parasztfiú agyába két különböző vidék határterületének hagyományai, emlékei, a síksági palóc és a Tisza menti kun terület egymásba ötvöződő jellegzetességei, így nőtt fel a mátraalji és a Tisza menti magyarság között. Amikor középiskolás lett, nemcsak benneélt a hagyomány, hanem Lőrinc bátyja példájára jegyzeteket is készített. Irónnal és füzettel a kezében sietett a Tiszához, hogy leírja Veréb Jóska bácsi halász-háriádáit. Sokszor elpirult, mert nem tudta, mivel helyettesítse a tréfás öreg szókimondó szavait. Lőrinc bátyja néha kisegítette, máskor maga is ugratta a piruló sihedert.

Nagy Lőrinc vendégszerető házáat 1890—1900 között népdalgyűjtők is gyakran felkeresték.⁶ Lassan ment a gyűjtés, sokszor hetekig voltak a vendégei. A tiszai halásznép roppant büszke, zárkózott volt: az istennek sem akartak énekelni a fonográfba. Lőrincnek halászkunyhója volt a Sárszögben — ott volt a kántorföld —, oda jártak ki halászni. Este nagy tűznél főzték bográcsban a halászlét. Lőrinc eltűnt a nádasban, rostával fogta a halat, Jánoska segített neki. A lányok meg a kunyhóban kajlátkodtak, hancúroztak ezalatt. Estefelé aztán megjött Bordi bácsi, Petrovai bácsi és még sokan a halászok közül. Német bácsi, a kerülő (csősz) tisztította, főzte a sok halat. Mikor készen volt a halászlé, egy kanállal mindig a tűzbe dobott belőle, mielőtt elkezdtek enni. Előkerültek gyakran a kulacsok és a csobolyók is.

A kialvó tűz parázsába bámulva, sokszor éjfélig is fújták a szebbnél szebb régi nótákat egy-két pohár bor mellett. A nótagyűjtők nagyon szerették ezeket a hangulatos, csendes estéket a Tisza partján. Jánoska is nagyon szerette, és nagy érdeklődéssel figyelte a gyűjtők munkáját. Mindjobban érlelődött benne a gondolat, hogy ennek a nemes munkának szenteli egész életét. Egyelőre homályosan gomolygott benne a vágy, hogy kitűnjék ebben a munkában, de nem tudott összebarátkozni a népdalgyűjtőkkel, mert kamaszos, türelmetlen, szeszélyes modora volt, és inkább akadékoskodásnak, mint tanulásnak és segítőkészségnek minősítették „néprajzi” megnyilvánulásait.

Lőrinc már régebben, fiatal korában elkezdte az általa ismert dalok leírását, lektottázását, és szívesen bocsátotta gondosan teleírt gyűjtőfüzetét a gyűjtők rendelkezésére. Az egri egyházmegyében Ipolyi Arnold néprajzi tevékenységének hatása sok plébániára, egyházi iskolába eljutott, és így a falusi értelmiség törődött ezekkel a dolgokkal is. Csak sajnálhatjuk, hogy Nagy Lőrinc szorgalmasan teleírt gyűjtőfüzetét a második világháború idején a dunaföldvári harcok közepette teljesen megsemmisültek, s így utólag sem tudjuk felmérni gyűjtőmunkásságának terjedelmét és méreteit.

Öccse azonban a vidám kántori lakban egész életére magába szívta a Tisza menti néphagyományok mentésének és tanulmányozásának szükségességét. Bátyja biztatta, hogy iratkozzék be az egyetemre. Ott majd megtanulja, hogyan kell tudományosan tanulmányozni a hagyományokat, és majd ő ír olyan könyveket, amelyek másokat is megtanítanak erre. De a paraszti szülők nem akarták, hogy Jánoska tovább tanuljon. Azt szerették volna, ha valami hivatalt vállal, és velük marad a faluban.

Berze Nagy Jánost borzasztóan letörte szülei ellenkezése, és éjszakákon át töprengett, hogyan érje el célját. Az eredménytelen családi csatározásnak Lőrinc érelyes beavatkozása vetett véget. Eddig is sokat segített öccsének, nemcsak szellemi, hanem anyagiakban is; most is az ő elhatározása lett a döntő. Szolnokon váltóra 300 korona kölcsönt vett fel, hogy öccse Budapestre tudjon menni, hogy beiratkozhasson az egyetemre. Még azt is vállalta, hogy tanulása ideje alatt folyamatosan segíteni fogja, ha valami zavar támad anyagiakkal való ellátásában.

Ily módon Berze Nagy János csak 1899. február 9-én iratkozott be a budapesti egyetem bölcsészeti karára. Tanulmányait az 1898—99. tanév II. felében kezdte

meg, és az 1902—3. tanév első felében fejezte be. Bölcsészdoktori oklevelét 1905. január 23-án szerezte meg, s ezzel teljesült régi vágya, gyermekkori álma: a legmagasabb tudományos képzés birtokában fogott hozzá a magyar néphagyományok gyűjtéséhez és tanulmányozásához. Első nagy gyűjteménye, melyről bevezetésünkben szoltunk, családja paraszti hagyományainak, ifjúkora falusi értelmiségi törekvéseinek és egyetemi tanulmányainak szerencsés ötvözte gyanánt született meg, és gazdagítja ma is néprajzi kutatásaink forrásait.

Köteleken, Nagy Lőrinc első állomáshelyén 1892-től 1908-ig, haláláig Kádár Géza volt a kántortanító. Nagy Lőrincet szívesen fogadta, és mindvégig jó barátságban voltak. Nagy Lőrinc Tiszasülyre való megválasztása után is tartották a barátságot, és Jánoska sokszor megfordult Kádár Gézáéknál. Nemcsak mint gyerek, hanem mint fiatalember is, mert a köteleki kántor leánya, a Böske nagyon tetszett neki. Úgy látszik, szívesen látták, és Kádár Géza segítette a fiatal tudós-jelöltet gyakorlati tanácsaival, zenei ismereteivel is. Az *Ethnographia* című néprajzi folyóirat 1904. évfolyamában megjelent a *Fejér lilionszál* című gyermekjáték bevezetőlekei változata, melynek dallamát Kádár Géza jegyezte le. Megmaradt egy levele is, melyből megtudjuk, hogy Kádár Géza 1903-ban valóban járt Besenytöleken, és bizonyos, hogy a helyszínen jegyezte fel a dallamot.

A levél — amelyből azt is megtudjuk, hogy Kádár Géza tudott Berze Nagy János taníttatásának családi körülményeiről, nehézségeiről, s igyekezett őt soraival bátorítani az előtte levő nehézségek leküzdésére — megörökíti azt is, hogy Berze Nagy megmutatta Kádárnak készülő népnyelvi és néphagyomány-gyűjteményét is. A levél szövege teljes egészében a következő:

Kedves Janikám!

Bocsásson meg, hogy a várakozásnak meg nem felelően ily kevés tájszót küldök. Oka az, hogy a többszöri rostálás után maradt meg ez a kevés ocsú is. Dehát — mint Bessenyőn láttam — annyira gazdag már a gyűjteménye, hogy talán az öcsém újabb rostálása folytán — ezekből is vajmi kevés marad... Hogy érzi magát kedves Janikám abban az örök zajgású Metropolisban? Tudom, hogy sok baj s gond környékezi, kivált mostan; de hiszem az Istent, hogy erős akarata, jellemeszilárdsága és talentuma legyőzi ezeket.

Bizony barátom küzdenünk kell mindannyiunknak, és ez a küzdelem — ha jól meggondoljuk — nem is olyan nehéz, mert eszköz célunknak elérésében. A gyémánt is köszörülve nyeri meg értékét. Az arany is semmi, míg a kohó tűzén keresztül nem megy. Napoleonnak minden közkatonája bornyújában hordta a marsal-botot. Én meg vagyok győződve arról, hogy kedves Janikám — mint zsenge ifjúságától kezdve önerejére utalt s így testben-lélekben megedzett férfi — minden akadályon bátran keresztül ugorva, mielőbb eléri kitűzött célját: a biztos és jó kenyér megszerzését, melynek élvezéséhez, hogy teljes és sirig-tartó boldogság járuljon! Szívvel kívánja

Kötelken, 1903. szept. 11.

igaz barátja
KÁDÁR G.

Kádár Géza nemcsak bátorító sorokat írt Berze Nagynak, hanem népnyelvi anyagot is küldött neki. Levele végéhez azt a népdalt írta, melyhez hozzáfűzte a következő megjegyzést: „Ezen nótá eladólásáért kapott Petőfi a gyalui csárdában egy számadó gulyástól 30 pengőt, meg egy pár csizmát”. (A dal a közismert „Gulyás Nóta” 8 szakaszos változata.)

A fiatal Berze Nagy az egyetemen Katona Lajos, a nagy magyar folklorista hatása alá került. Sebestyén Gyula írja Katona Lajosról, hogy „a néppel vajmi keveset érintkezett”, azonban „Erdélyi János módjára tanítványait mindig a nép és az élet közvetlen tanulmányozására és a gazdátlan népköltési termékek megmentésére buzdította”. Katona Lajos kezdeményezésére készítette el Berze Nagy Tisza menti népmesegyűjtményét.⁷ A fiatal hagyománygyűjtő annyira hatása alatt állt ekkor gyermekkorra és ifjúsága Tisza menti élményeinek, indításainak, hogy nem hevesi, hanem Tisza menti hagyományok gyűjtésére vállalkozott. 1905. május 3-án azt jelenti a Kisfaludy Társaság titkára a választmányának, hogy „kész és folyó év őszéig sajtó alá kerülhet Berze Nagy János gyűjtő Tisza melléki népköltés-gyűjtménye”,⁸ azonban nem sokkal utóbb Vargha Gyula a titkári jelentésében már Berze Nagy „hevesmegyei” gyűjtéséről tesz említést, „melyet Katona Lajos kritikailag átvizsgál.”⁹

A gyűjtött anyag rostálása, válogatása lassan ment, mert Berze Nagy anyagával kapcsolatban igen sok elvi probléma merült fel. Évekkel előbb, 1901-ben hosszas viták után határozta el a Kisfaludy Társaság, hogy „a népköltési gyűjtemény szerkesztésében az eddig is követett esztétikai irányt tartja meg; a folklorisztikai szempontokra emellett figyelmet fordít ugyan, de a folklóre hivatásos szervének hazánkban a néprajzi társaságot ismeri”.¹⁰ Katona Lajos azonban nem ismerte el az ismert esztétikai elvek alkalmazását az egyedül célravezető útnak, és ragaszkodott az elmondott mese lehető legpontosabb lejegyzéséhez, megörökítéséhez még akkor is, ha a változat esztétikailag erősen kifogásolható. Ily módon azonban egész sereg jól feljegyzett mese kimaradt Berze Nagy gyűjtményéből, mert nem felelt meg az esztétikai követelményeknek. A nyelvészeti aránylag pontos gyűjtés elve azonban, mely ma is a néprajzi szakszerűség jegye a népmese-publikációkban, Berze Nagy gyűjtményében mégis csak érvényesült.

Egy év múlva, 1906. május 30-án jelenti a titkár, hogy „Berze Nagy János Heves és Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegyei mesegyűjtmények rendezésére és jegyzetekkel való ellátására dr. Katona Lajos akadémiai tag vállalkozott. A gyűjtemény néhány hét múlva nyomtatás alá kerülhet.”¹¹ Azonban újabb év kellett ahhoz is, hogy a Kisfaludy Társaság választmánya 1907. szeptember 25-i ülésén tudomásul vehesse, hogy „kész Berze Nagy János mesekötete, melynek szerkesztésében Katona Lajos akadémiai tag is szíves volt közreműködni”.¹²

Az idézett nyilatkozatok mutatják, hogy a mesegyűjtemény néprajzi elvek alapján való szerkesztése a Társaságnak nagy gondot okozott. Ezért helyeztek nagy súlyt Katona Lajos szerepeltetésére a mű címlapján is, holott Katona utóbb elismerte, hogy a mű teljes egészében Berze Nagy János műve, ő csupán tanácsokkal látta el őt, és a kész művet vizsgálta át.¹³ A mesegyűjtemény szerkesztésében való közreműködése azonban a biztosítékát jelentette annak, hogy a Társaság vezetőségét az esztétikai elvek feladásáért támadás nem érheti, s hogy a Magyar Néprajzi Társaság nem nehezelt meg a szakmai követelmények érvényesítéséért. Berze Nagy János „Tisza menti” mesegyűjtménye korszakalkotó mű, mert Katona Lajos elméleti tanításainak a gyakorlatba való első átültetését jelentette, s ma is az első, szakmai gondal szerkesztett tudományos forráskiadvány, melynek elvi célkitűzései csupán módosultak, de meg nem változtak a magnetofonnal való gyűjtés korában sem.

Berze Nagy Jánost, a szegény parasztfiút egyetemi tanulmányai emelték ki a Tisza menti provincializmusból. Bölcsnek kell tartanunk bátyját, ki paraszti ösztönével inkább érezve, mint tudva, látta, hogyan csúszik félre a kiegyezés után a falusi értelmiség lojális urizálásában 48 forradalmi gondolkodásmódja, s ezért a tudomány művelésében látta öccse szellemi és társadalmi fejlődésének biztosítását. Berze Nagy Jánost a tudomány ki is emelte a kántorlak szűkhatáru értelmiségi világából a néphagyományok tudományos vizsgálati módszereinek bemutatásával egy eléggé elvont világba, a mesék világába,¹⁴ melyben minden másról megfeledkezett, és idemenekült családi, hivatali, társadalmi, gazdasági gondjai elől.

Berze Nagy Jánost gyermekkorában a kántorlakok körül kialakuló falusi értelmiség élete emelte ki a paraszti világból. A mesekutatásba való beletemetkezés

adott neki erőt arra, hogy elfoglalja helyét abban az úri társadalomban, amely valóban soha nem értette meg őt a paraszti hagyományok értelmezésében, és amelyet ő sem értett meg soha, mert mindennapi életében mindvégig bátyja nyomdokait követte, az ő általa kijelölt, számára eszményi úton járt. Ennek a nagy gyermekkori élménynek a védelmében, s a tanítótság szakmai színvonalának emelésében látta élete és tudományos munkássága legfőbb célját.

Berze Nagy János egész életében pedagógus volt, jó pedagógus volt. Néprajzi gyűjtői munkássága is, mely kezdetben teljesen a Tisza menti élményekből táplálkozott, azért élő és ható erő napjainkban, mert a művelődés alapjaira, haladó hagyományaink legértékesebb rétegére épült.

Dömötör Sándor

JEGYZETEK

1. A család eredeti neve **Berze** volt. (A **Berze** szó, mint személynév már 1211-ben a tihanyi apátság javainak összeírásában előfordul. Árpádkori Új Okmánytár I., 113.) Mesekutatónk nagyapja igen magas termetű ember volt, ezért a **Nagy** ragadványnevet kapta a faluban: ezzel különböztették meg őt a többi Berzétől a mindennapi szóbeszédben. Fia születésekor a részeges káplán — nem ismerve a valódi családnevet — a gyermeket ragadványnevében anyakönyvelte. E bejegyzés alapján a továbbiakban az anyakönyvi bejegyzésekhez bürokratikusán ragaszkodó hivatalnok **Nagy** családnéven anyakönyvelték gyermekeit, hiszen mindenki így hívta őket. Mesekutatónk a saját személyére hivatalos névkiigazítást kért, és így keletkezett kettős neve, mely tehát nem nemesi előnév. Testvérei s ennek leszármazottai megmaradtak a **Nagy** név használatánál annak ellenére, hogy a rokonság legnagyobb része ma is a **Berze** nevet viseli.
2. Az emlékezősek adatait nem tartottuk szükségesnek kritikai vizsgálat alá venni. Onmagukban és kapcsolataikban is jellemzőek adatai; az esetleg előadódó historiai pontatlanságok az emlékezet által megőrzött tényeknek is jellemzői.
3. En emeltem ki. DS. — Vö. Dömötör Sándor: Nemzeti jelleg, etnikai csoport. Magyar Tudomány, 1961. április, 241—244. 1.
4. **Dömötör Akos** 1959-ben Abádszalókon gyűjtött jelentős népmeseanyagot magnetofonon a szolnoki Damjanich Múzeum részére, mely publikálásra vár. A felületes vizsgálat után is azt látjuk, hogy **Berze** Nagynak igaza van: valóban egy nagyobb, etnikailag egységes területen van dolgunk.
5. A Magyar Tájszótár (II., 905.) Csallóközből, Pápa vidékéről, a Marcal mellől, Háromszék megyéből ismeri a **vaksi-pila** szót — „olyan nőszemély, aki nem lát meg semmit nem vesz észre semmit”, — aki jó szemmel is rosszul lát, — aki se lát, se hall — jelentéssel, a gúnyosan használt **vaksi-pilátus** szót Debrecenből „vaksi ember” jelentéssel. (Itt mondják: „Ne pislogj, mint Pilátus!” Vö. a Doboz községbeli ragadványnevével: „**Pilátus Nagy Sándor** őse álmos, pislogós volt. „Álmos, mint a Pilátus macskája!” — mondja a helyi szólás. Virágh Ferenc: Néprajzi képeslap Dobozról 1960. Békés megyei Népújság, 1961. jún. 4.) A **pila** szó nagyobb területen — főleg azonban Szeged környékén — „nőies természetű, nőies dolgokba avatkozó, pislogó, ügyetlen férfit vagy fiút” jelent. A palócságban tudunkkal nem jellemezték fel, így **Nagy Ilona vaksibilla** adata igen értékes.
6. Adataink közlőnk **emlékeztet** arra nem terjed ki, hogy kik voltak ezek a népdalgyűjtők, és kutatni sem tudunk utána.
7. Sebestyén Gyula: Emlékezés Katona Lajosról. Kisfaludy Társaság Evlapjai, XLV., 1911. 102. 1.
8. Kisfaludy Társaság Evlapjai, XL., 1911. 227. 1.
9. U. o. XLI., 1907. 11. 1.
10. U. o. XXXVI., 1903. 168. 1.
11. U. o. XLI., 1907. 255. 1.
12. U. o. XLII., 1908. 162—163. 1.
13. Vö. **Berze Nagy János**: Égigérő fa. Pécs, 1958. 326. 1.
14. A „mesék világát” ezzel nem akarjuk leértékelni: éppen rámutatunk fontos társadalmi funkciójának egyik variánsára, melynek fontos volta adott helyzetben. **Berze Nagy János** egyéni életében előtérbe kerül, és a társadalom haladását segíti elő.

Nagy István:
Kütszobor.
A szolnoki
Téli Tárlat anyagából

A magyar Vörös Hadsereg utolsó csatája

Szolnok, 1919. augusztus 1.

1919. július 28. kritikus napja volt a Magyar Tanácsköztársaság történetének. A tiszántúli hadjárat kezdeti sikerek után kudarcba fűlt, a hadsereg bomlási tünetek közt visszavonult a Tisza jobbpartjára, a budapesti sajtó pedig közzétette a békekonferencia azon nyilatkozatát, hogy a tanácskormányt nem ismeri el, ennél fogva nem is tárgyal vele, hanem felszólítja a magyar népet, hogy alakítson új kormányt. Mardarescu tábornok, a magyarországi román hadsereg főparancsnoka július 29-én elrendelte, hogy a csapatai Szolnoktól északra keljenek át a Tiszán és foglalják el Budapestet. A szolnoki hídfő megszállására és kiszélesítésére három csoportot, illetve hadtestet alakított. Holban tábornok csoportja (az 1. és 2. vadászadosztályok) Fegyvernek vidékén, Mosoiu tábornok csoportja (1. és 6. gyalogadosztály) Szolnok—Törökszentmiklós körletében, a Demetrescu tábornok csoportja (a szállítás alatt lévő 7. hadosztály, a 2. lovashadosztály és egy hegyi vadászrezred) Kunmadaras térségében gyülekezett. Ezenkívül volt egy északi és déli csoport: Csap—Abádszalók térségében Mihaescu tábornoké (16. hadosztály, 49. dandár és három hegyi üteg), Abádszalók—Maros-torkolat térségében pedig Danila Papp tábornoké (18. hadosztály, 107. gyalogrezred). Általános tartalékul visszamaradt a 2. gyalogadosztály a kunhegyesi övezetben.¹ Mardarescu tábornoknak e célra rendelkezésre állott 119 zászlóalj (84 000 puska), 60 lovas század (12 000 kard) és 98 üteg (392 löveg). A Tiszánál harcoló magyar Vörös Hadsereg alakulatai viszont 74 zászlóaljjal (31 000 puska) és 88 üteggel (311 ágyú) rendelkeztek, a 7. huszárezredet már visszairányították Dunántúlra, lovasságból pedig csak a hadosztály és önálló dandár huszártörzsszázadok állottak rendelkezésre. Eszerint a románoknak a Liptai-féle adatok alapján is (Liptai Ervin: A magyar Vörös Hadsereg harcai, 1919. Budapest, 1960., 469—471. o.) gyalogságban két és félszeres túlerejük volt, valamivel erősebb volt a tüzérségük is, a lovasság túlsúlya meg egyenesen nyomasztó. E hadműveletek támogatására az áprilisi harcokban kitűnt 7. román hadosztályt egyenesen Moldovából irányították Kunmadarasra. Románia emberanyaga megengedte, hogy az orosz és ukrán Vörös Hadsereg ellen a magyarországihoz hasonló erejű haderővel védje a Dnyeszter vonalát.

Itt megemlíthjük, hogy Danila Papp tábornok azonos volt Papp Dániel cs. és kir. ezredessel, a bukovinai harcok hőseivel, aki Erdély megszállása után tábornoki ranggal román szolgálatba lépett, és évek múltán mint a kolozsvári hadtest parancsnoka ment nyugalmcba. Ugyanő volt a tiszai román átkelés tervének tulajdonképpeni spiritus rectora.

Július 30-ra virradó éjjel a 16. román hadosztály csapatai Tiszaeszlárnál és Tiszaadánál kieroszakolták az átkelést, a Holban-csoport pedig Nagykörűnél hidat vert, és azon gyalogságot és tüzérséget hozott át. Az 5. vörös hadosztály parancsnoksága hajnali 3 órakor a következőket jelentette az 1. hadtestnek (730 l. sz.):

A II/19. zászlóalj és a XXIX. vadászzászlóalj vonalában ágyútűz, Besenyszöget, Nagykörűt és a 13-as őrházat lövik. A megfigyelő jelenti, hogy az ellenség Tiszabónél a jelek szerint átkelni készül...

Régel 5 órakor az 5. hadosztály parancsnoksága telefonon jelenti:

Lóháton menekült katonák jelentik, hogy a románok Nagykörűnél géppuskával átkeltek a Tiszán. A lakosság kocsikon menekül. Mivel a hadosztálynak ezen a

részen tartalék nem áll rendelkezésre, kérek a 6. hadosztály kötelékéből a 19. ezredparancsnokságnak (álláshelye Jászladány) megfelelő csapatokat rendelkezésre bocsátani. Felderítés céljából lovasok előreküldve. — 5. hadosztályparancsnokság.

Reggel 5 óra 50 perckor a 19. gyalogezred parancsnoksága jelentette az 5. hadosztályparancsnokságnak, hogy Kőteleknél több román század és géppuskás osztag átjött a Tiszán, a front Tiszasülytől délre megingott, és a megfigyelő csapatok visszavonulóban vannak. A 19. ezred parancsnoksága mindent megtesz, hogy a visszazönlő katonákat Tiszasüly-Szénásy tanya—Besenyszög vonlában feltartsa. 7 óra 35 perckor a 19. gyalogezred parancsnoka újból jelentette az 5. hadosztály parancsnokának, hogy a II/19. zászlóalj az ellenséges ágyútűzben nagy veszteségeket szenvedett, Tiszasüly és Besenyszög közt üres hely van, a II/19. zászlóalj és a XXIX. vadász-zászlóalj közt az összeköttetés megszakadt. Délben magának a gödöllői főhadiszállásnak jelentették, hogy a II/19. zászlóalj a Tiszától Besenyszögre vonult vissza, felfogására az intézkedések megtörténtek. Mivel Jászladány felé segélycsapatokat kellett meneszteni, 14 óraker el is indítottak oda három zászlóaljat, de ezekről a 2. hadosztályparancsnokság jelentette, hogy „igen fáradt csapatok”.²

Magyar részről a hadihelyzetet július 30-ra virradó éjjel Cegléden az I. hadtestparancsnokságon vitatták meg. A haditanácson jelen voltak dr. Landler Jenő, a főparancsnok, Vágó Béla, dr. Pogány József és Bokányi Dezső, az I., II. és III. hadtest parancsnokai, Kun Béla és dr. Hamburger Jenő népbiztosok, végül Julier Ferenc alezredes, a hadsereg vezérkari főnöke is ide utazott. Juliernek az volt a véleménye, hogy a további harcok nem nyújtanak kedvező kilátást, mert a hadsereg már nem tudja megállítani a románokat. Mivel az ántánt a tanácskormánnyal nem tárgyal, azt javasolta, hogy a Forradalmi Kormányzótanács mondjon le, és az új kormány tegyen az ántántnak fegyverszüneti ajánlatot. Kun Béla azt javasolta, hogy a románokat ellentámadással vessék vissza a Tisza mögé. A haditanács résztvevői — Bokányi kivételével, aki Julier javaslata mellé állott, — Kun Béla indítványát fogadták el. A két másik lehetőség: védelmi állás Budapest előtt, vagy visszavonulás Dunántúlra, nem került részletesebb megvitatásra.³ A haditanács határozata alapján Vágó Béla népbiztos átvette az I. és az V. hadtest összes csapatainak parancsnokságát (3., 4., 5., illetve a 2., 6. és 7. hadosztályt). Megjegyzendő, hogy a 4. hadosztály július 30-án a szerbekkel és franciákkal szemben Tápé—Algyő vonalán, a hadosztály zöme Csongrádnál állott. Vezérkari főnökéül Bengyel Sándor századost nevezték ki, aki már előzőleg, július 28-án az V. hadtestparancsnoksághoz kapott vezérkari főnöki beosztást, korábban pedig a nagy sikereket elért 6. hadosztálynak volt vezérkari főnöke. A balsikerű kisújszállási csatáért felelős nagyjóka Farkas Jenő alezredest, az I. hadtest eddigi vezérkari főnökét tehát leváltották.⁴ Árulásról nála szó sem lehetett, hiszen az ellenforradalmi hadbíróság kétévi börtönrre és rangvesztésre ítélte.

A Hadseregparancsnokság július 30-án délelőtt 5 óra 40 perckor adta ki az ellentámadási parancsot. Eszerint a 6. hadosztály Jászladány—Zagyvarékas vonalából, az I. és V. hadtest összes rendelkezésre álló erőivel Abony körletéből támadjon. A A III. hadtest pedig minden nélkülözhető erejével Kálkápolda—Kisköre vonalából csatlakozzék az ellentámadáshoz.⁵ Ennek megfelelően Vágó hadtestparancsnok az 5. hadosztály 65. dandárát az I. tüzérezreddel a 6. hadosztály alárendeltségébe helyezte, amelynek parancsnokságát egyúttal utasította, hogy az ellenség nyugati irányú előnyomulását feltartóztatva biztosítsa a 2. és 7. hadosztály felvonulását Abonytól Szolnok felé. E két hadosztály Werth Henrik alezredes parancsnoksága alatt vasúton Cegléden, át volt Abonyba szállítandó. Feladatuk volt, hogy a rendelkezésre álló tüzérséggel Abonytól északkeletre, fronttal Zagyvarékasnak úgy csoportosuljanak, hogy a hadosztályok felvonulása után a fő támadási csoport Besenyszög irányában visszaverhesse az ellenséget.⁶

A románok július 31-én igen élénk tevékenységet folytattak. Demetrescu tábornok csoportja kijavította a kisköre-i vasúti hidat, és megszállta Sarud—Kömlő—Vezekény vonalát. A Mosoiu-csoport a fegyverneki hídfőből Jászkisér—Jászladány vonalát és Szolnok nyugati szegélyét érte el, a Holban-csoport Tiszabónél vert hidat. A tiszadadai hídfőt megnagyobbították. Szentesnél azonban átkelési kísérletük kudarcra jutott. Szolnok július 30 óta erős tüzérséggel tűz alatt állott.

Július 31-én a 6. hadosztályparancsnokság jelentette, hogy a 33., 46. és 101. gyalogezred, valamint a 69. tüzérezred két ütege megtagadta az engedelmisséget, míg

a 31. gyalogezred tartja Jánoshidát. A 13. gyalogezred el van csigázva, és hangulata nem bizakodó. A Szolnokot védő IV/10. zászlóalj szintén elhagyta állásait. Éjjel 12 órakor a 6. hadosztály ezredei önkényesen beszüntették a további ellenállást, visszavonulva Tápiógyörgye és Tápiószéle irányába, ahol a hadosztályparancsnokság gyülekeztette őket. Szolnokra bevonultak a románok, a 46. gyalogezred részei Újszászt, a 65. dandár Zagyarvárest, a III/10. zászlóalj pedig Szolnoktól nyugatra a vasúti töltést tartotta. Ezért a hadseregarancsnokság 801/1 hdm. szám alatt elrendelte a 6. hadosztálynak Tápiószéle—Nagykátá környékéről Seregélyes—Sárosd—Adony környékére való szállítását. A 65. dandár a hadosztály hadrendi kötelékéből ismét kiválva, a hadszíntéren maradt.⁷ A 6. hadosztályt azonban Budapestről nem továbbították Dunántúlra, nyilván azért, hogy a tiszántúli harcokban erősen megépített hadosztály kellő pihentetés és fegyvelmezés után Budapest védelmére készenlétben maradjon. A 6. hadosztály eltávozása miatt keletkezett rést nem sikerült betölteni. A hadseregarancsnokság ugyan augusztus 1-ére virradó éjjel 0 óra 50 perckor intézkedett, hogy a III. hadtest szállítsa a 2. dandárt a hozzátartozó 38. tüzezerreddel, valamint az 1. tüzezerdandárt is Hatvanba, hogy a csapatokat Jászberénynél kirakathassák.⁸ Intézkedés történt a III. hadtest zömének Miskolc—Füzesabony vonalára való visszavonására és a II. hadtest nélkülözhető egységeinek Cegléd felé való szállítására is. Julier vezérkari főnök azonban ugyanakkor közölte Landler főparancsnokkal, hogy a III. hadtest parancsnokával (Bokányi) és vezérkari főnökével való telefonbeszélgetése alapján az előkészületben levő akció sikerében nem bízik.⁹

S valóban, a 2. dandár is megtagadta az engedelmességet, mire a hadvezetőség ennek az alakulatnak is az arcvonalból való kivonását és Budapestre szállítását rendelte el, hogy ott karhatalmi szolgálatot teljesítsen. Az 1. hadosztály zöme is beszüntette a harcot, és Miskolcra vett irányt. A Vörös Hadsereg katonáinak hangulata általában olyan volt, mint a monarchia csapatai a páduai fegyverszüneti egyezmény aláírásának időpontjában: nem hittek már a győzelemben, a politikai megbízottak szónoklataira csak egy válaszuk volt: békét, békét! A még harcképes csapatokat — közte az 53. ezredet is — Landler főparancsnok végiglátogatta, és lelkesítő beszédet tartott nekik. Kun Béla, Hamburger, Bokányi és Pogány ismét helyszíni szemlén voltak Cegléden. Az idáig politikai és katonai szempontból megbízható 1. budapesti vörös gyalogezred küldöttsége is kijelentette, hogy nem hajlandó tovább harcolni, hanem követeli Budapestre szállítását, egyúttal „tiszán szocialista” kormány megalakítását javasolja. Az eddig kiváló tisztikar igen számos tagja jelentett beteget vagy éppen otthagyta a csapatokat. Az egyenként és egyetlen csoportokban Budapest felé özönlő katonákat le kellett a főváros előtt fegyverezni. A hadsereg politikai vezetői ezek után maguk is szükségesnek találták a tanácskormány lemondását és egy olyan kormány megalakítását, amellyel az ántánt hajlandó tárgyalásba bocsátkozni. Amikor augusztus 1-én reggel a budapesti IV. hadtest két tisztje azzal jelentkezett Gödöllőn Julier vezérkari főnöknel, hogy Haubrich hadtestparancsnok a tanácskormány erőszakos eltávolítását tervezi, azt válaszolta, hogy Bokányi Dezsőtől nyert értesülése szerint a tanácskormány amúgyis le fog mondani, nem lesz tehát szükség fegyveres akcióra. Ellenben a frontról kivont 2. dandár karhatalmi célra a IV. hadtestparancsnokság rendelkezésére áll.

Augusztus 1-én reggel Szolnoktól délre a Tisza sem megfigyelve, sem biztosítva nem volt. Az I. hadtestparancsnokság vezérkari főnöke ezt a feladatot a 2. hadosztály 38. gyalogezredére bízta, és ugyanezen hadosztály 15. ezredének egyik zászlóalját is visszairányította Csongrádra. Eppen idejében, mert a románok a Körös torkolatánál tutajokon és hajókon átkelési előkészületekbe kezdtek. Tiszafürednél pedig Poroszló irányában keltek át, mire a 80. dandár parancsnoksága az alája rendelt csapatok maradványaival idejében elvonult Egerbe.

A Szolnoktól Tiszafüredig terjedő tiszajobbparti szakaszon 12 román zászlóalj és 3 üteg vonult fel, további ellenséges csapatok pedig átkelőben voltak. Ezek ellen a Vörös Hadsereg bomlása után is még 23 vörös zászlóalj és 4 üteg állott rendelkezésre.¹⁰ Mialatt Budapestet a küszöbön álló politikai válság foglalkoztatta, a még harcképes vörös csapatok szuronysegezve indultak a román hídfő felszámolására. Az utolsó csata részleteiről drámai hatású jelentések tanúskodnak.

Az I. hadtest délelőtt 7 órakor kiadott helyzetjelentése közli, hogy a 2. hadosztály 68. gyalogezrede (a szolnoki ezred) és az I/30. zászlóalj Abonyban van, a

hadosztály többi része pedig útbán. A 3. hadosztály és 65. dandár Zagyvarékas északi szegélyétől a Steinberger-tanya magasságában a Zagyva mentén állásban, észak felé összeköttetés nélkül (!) A 10. dandár részei Szolnoktól nyugatra, Szolnok—Abony vonalától északra és délre állásban. A románok gyenge erőikkel átkeltek Vezenynél. A 6. hadosztály teljesen dezolált állapotban Tápiógyörgyéről és Tápiószeléről Nagykáta felé menetel, ahol a hadosztályparancsnokság is tartózkodik. A 7. hadosztály 4. és 28. ezrede (a volt tengerészezred) Abonyban van, hangulata süllyedőben. Az 1. gyalogezred, amely nem hajlandó többé harcolni, önként elhagyta Abonyt, a 4. hadosztály helyzete változatlan.¹¹

Az I. hadtest vezérkari főnöke reggel 8 órakor már jelentette a főhadiszállásnak, hogy a déli támadó oszlop heves harcok árán elérte Szolnok nyugati szegélyét és a városban most heves utcai harcok folynak. Az északi oszlop Zagyvarékastól délre elérte a Zagyvát, és a déli oszlopot Újszász felé biztosította. Ugyanakkor azonban intézkedni kellett, hogy a visszaözlött 22. gyalogezredet és egy 28-as zászlóaljat Cegléden fogjanak fel. Délelőtt 11 órára Szolnokot a déli oszlop katonái teljesen megtisztították a románoktól. A Zagyván átkelt biztosító csapatokat a románok visszavetették, de a Zagyva-vonal a vörös csapatok birtokában maradt.¹² A magyar támadás a román 18. és 6. hadosztály részeit sorolta fel.¹³ Miskolcon a 2. dandár elszállítása mozdonyhiány miatt lassan haladt előre. A 801/3. hdm. sz./1919, reggel 8 órakor kelt jelentés szerint a dandárt — „ha lehetséges” — Jászberénynél szándékoztak kirakni, hogy az I. hadtest harcaiba beavatkozhasson. A 2. dandár részei (a dandár- és 21. ezredparancsnokság, az I/21. zlj. és 5/38. üteg) beérkeztek ugyan Hatvanba, közben azonban a Tiszafürednél és Kiskörénél átkelet román lovasjárőrök Kálkapolna és Füzesabony között a vasúti vonalat elérve, azt két helyen felrobbantották.

Az 5. munkásezred Poroszlóról jelentette, hogy járőrjelentés szerint az ellenség Kömlőt megszállotta, Besenő felé nyomul előre, Lőrincfalva előtt a helyzet változatlan, Laskó patak felé pedig óvatosan közeledik.¹⁴ A román előnyomulás folytán a III. hadtestparancsnokság Kálkapolnára költözött. A Hadseregparancsnokság összefoglaló helyzetjelentésében közölte, hogy a románok megszállták Jászapátit, és a csapatok utasítást kaptak, hogy a mai kormányválságból kifolyólag értesítsék az ellenséget a felajánlott fegyverszünetről.

Mardaescu tábornok még aznap intézkedett, hogy a Mosoiu-csoport újból foglalja el Zagyvarékast és Szolnokot, aztán pedig zömével Nagykörös—Kecskeméti irányába fordulva, szállja meg a Duna—Tisza-köz déli réaszét. A Holban-csoportnak Cegléden át Budapest felé kellett támadnia, a jobboldalának fedezésére és támogatására rendelt Demetrescu-csoportnak pedig meg kellett szakítania Budapest és Miskolc között a vasúti összeköttetést. Ez aznap 19 órakor Füzesabonynál megtörtént, úgyhogy a III. hadtest csapatai már nem tudtak az I. hadtest balszárnyához felzárkózni. A 2. dandár részlege még beért Budapestre, de a többi csapatok visszavonulási útja el volt vágva.

A budapesti Munkástanács e nap délutánján elfogadta a Forradalmi Kormányzótanács lemondását, és megválasztotta a Peidl Gyula-féle szakszervezeti kormányt. A népbiztosok között, akik emigrációba kényszerültek, ott volt a magyar Vörös Hadsereg főparancsnoka és két hadtestparancsnoka is (Vágó és Pogány). Bokányi ugyan Budapesten maradt, de csapataihoz már nem tudott visszajutni. Haubrich József, az új hadügyminiszter augusztus 2-ra virradó éjjel közölte a főhadiszállással, hogy átveszi a főparancsnokságot. Az ezt követőleg kiadott parancsokban már nem szerepelt a „Vörös Hadsereg” elnevezés. Ugyanő parancsban elrendelte, hogy a hadsereg zászlója ezentúl az egyik oldalon vörös, a másik oldalon pedig piros-fehér-zöld, anyaghiány esetén pedig a vörös zászlók mindkét oldalán nemzeti színű

csfk varrandó fel. Az V. hadtestparancsnokságot feloszlatta, és a személyzetet az I. hadtestparancsnoksághoz osztotta be. Bengyel vezérkari főnök „sürgős családi ügy” címén szabadságot kért, helyét Werth Henrik alezredes, a 7. hadosztály parancsnoka vette át.

Augusztus 2-án délelőtt a 6. hadosztály útban volt Budapest felé. Az általa üresen hagyott házban szinte ellenállás nélkül vonultak a románok Budapest felé. A szolnoki helyzetről a főhadiszállás csak annyit tudott, hogy ott „állítólag saját csapatok” vannak. A románok valóban csak délután 15 órakor vonultak be újból Szolnokra. Ssongrádot a Tiszán átkelt románok megszállották. A reggeli órákban Tápiószéle felől a 4. román lovasdandár bevonult Ceglédre.¹⁵ Amikor az I. hadtestparancsnokság hadikövetek útján felvette vele a kapcsolatot, közölve, hogy a tanácskormány már visszalépett, és az új kormány fegyverszünetet kért, a román dandárparancsnok a fegyverek letételét követelte. A 4. román lovasdandár éle még aznap elérte Alberti-Irsát és Kecskemét felé kanyarodott, a 6. román hadosztály pedig Zagyvarékastól délre, Abonyon és Nagykőrösön át végzett bekerítő mozdulatot Kecskemét irányában, elvágva az I. hadtest visszavonulási útját Budapest felé. Ekkor a 3., 5. és 7. vörös hadosztály Abony—Zagyvarékas—Szolnok közt állott, a 2. hadosztály 15. ezrede Kiskunfélegyházán, a zöm Cegléd és Abony körletében.¹⁶ Gödöllőt délután 16 órakor kiürítették, és a főhadiszállás a budapesti Magyar Király szállóba költözött. Itt székelt egyébként a IV. hadtest parancsnoksága is. Itt újból agilis tevékenységet fejtett ki Stromfeld vezérkari főnök, aki meggátolta, hogy a fővárosban anarchia törjön ki, de a románok önkényes bevonulását Budapestre augusztus 4-én már ő sem tudta megakadályozni.

A sedani méretű tragédia nagyságáról fogalmat alkothatunk azon az alapon, hogy hat kombattáns hadosztály (az 1—5. és 7.) és az I. hadtestparancsnokság volt kénytelen magát megadni. E csapatok lefegyverzése augusztus 8-ig folyt, s ez idő alatt 1235 tiszt és 40 000 katona esett fogságba. Azonkívül a románok 348 különböző méretű ágyút, két 305 mm-es löveget, 52 000 puskát, 4316 karabélyt, 579 revolvert, 190 golyószórót, sok ezer kardot és törp, 87 repülőgépet stb. zsákmányoltak. Csupán egyes szétszórt alakulatok próbáltak ellenállni, főleg a déli övezetben.¹⁷ A 2. dandárnak sikerült Vác felé vonulva átkelni Dunántúlra, és kimenekülni a román gyűrűből.

Katonai szempontból jobb lett volna a 6. hadosztály kiválása után elejteni a szolnoki támadás tervét, és az I. hadtest még harcképes 23 zászlóalját inkább Budapest védelmére vonni vissza. Ezzel meg lehetett volna akadályozni a román megszállást, megmenteni a tüzérseget és meggátolni a budapesti gyárak berendezésének elhurcolását. A románok hamarabb respektálták volna az ántátnak további előnyomulást tiltó parancsát, ha annak magyar részről fegyveres kézzel szereznek érvényt. Politikai vonalon pedig minden valószínűség szerint nyugodtabb légkör alakult volna ki, lehetséges lett volna egy III. internacionálé alapján álló munkáspárt megszervezése, mint a környező országokban. Az a mód, ahogyan ezt az utolsó támadást elrendelték, veszedelmesen hasonlít a „most még utoljára egy győzelmet” mentalitáshoz. A volt monarchia is a páduai egyezmény előtt még egyszer ütközetet fogadott el, be is bizonyult, hogy fegyverszüneti tárgyalás előtti csatavesztés csak hátrányos lehet. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a Vörös Hadsereg a döntő vereséget nem augusztus 1-én, hanem július 24-én Kisújszállásnál szenvedte el. Ebben pedig nagy része volt annak, hogy Korondi Novák Béla százados a hadrendet eladta az ántánt kémszervezetének. Volt olyan bátor ember, aki a Horthy-rendszer idején följelentette (Domján Béla főhadnagy, az 1. vörös hadosztály politikai megbízottja), azonban a budapesti hadbíróság 1935-ben elévülés címén beszüntette az eljárást.¹⁸

Nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy az ántántnak már készen volt a koncentrikus támadási terve arra az esetre, ha a tanácskormány nem lépett volna vissza. Erről Václav Král cseh történész magyar nyelvre is lefordított könyve is tanúskodik.¹⁹ 1919. augusztus 3-tól kezdődőleg megindultak volna a francia, cseh és szerb csapatok is, és e beavatkozás kimenetele nem lett volna kétséges. A Magyar Tanácsköztársaságnak az volt a feladata, mint az erjesztője: meg kellett semmisülnie, hogy hatni tudjon. A magyar Vörös Hadsereg veteránjai végeredményben elégtételt kaptak: negyven év múltán a történelem igazolta véráldozatukat. 1919-ben egy maroknyi nép katonái egy új társadalmi rend védelmében az ántánt milliós szuronyerdejét rohamozták meg, most pedig egykori ellenségeik fiai velük együtt építik a szocializmust.

Dr. Fogarassy László

JEGYZETEK

1. Radu Baldescu: Razboiul național. Operațiunile din anii 1917., 1918 și 1919, Sibiu 189—191. o., G. D. Mardarescu: Camoania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei, 1918—1920, București 1920. 141 o. Dr. Tóth Kálmán a román szöveg kikutatásával és lefordításával igen nagy szívességet tett nekem, amiért is neki ezúton is köszönetet mondok.
2. Dr. Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. Budapest, 1919. 155—157. o.
3. Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarság, 1927. július 17.
4. Lörx Győző is Farkas alezredest hibáztatja a szolnok—kisújszállási balsikerért. Kerekes József ny. vezérezredes hasonló alásponton van, azonban szóbeli közlése szerint az idevonatkozó parancs kiadásáért, amely a 6. hadosztály megroppanását előidézte, Vágó Béla hadtestparancsnok, illetve Steinbrück Ottó százados is felelős.
5. A magyar Vörös Hadsereg, 1919. (Válogatott dokumentumok). Budapest, 1959. 266. sz. okmány, 477. o.
6. Dr. Szabó László i. m. 158—159. o.
7. HIL Tanácsköztársasági iratok, 50. doboz, 441—445. sz. okmány, Szabó László i. m. 160. o.
8. HIL Tanácsköztársasági iratok, 50. doboz, 435. sz.
9. A magyar Vörös Hadsereg, 1919. 267—9. sz. okmány, 479—80. o.
10. Szarazajtai Incze Kálmán: Háborúk a nagy háború után, Budapest, 1938. I. kötet, 81. o. Véleményem szerint a bevetett tüzérség ereje sokkal nagyobb volt.
11. A helyzetjelentés 801/5. hdm. szám alatt a III. hadtest iratai közt található. HIL Tanácsköztársasági iratok, 64. doboz.
12. Dr. Szabó László, i. m. 170—171. o.
13. Augusztus 1-re virradó éjjel a román hadosztálynak két zászlóalja volt Szolnokon. A románok átmenetileg Besenyszögöt is elvesztették. A vörös tüzérség újabb román erőket és támogatást Szajolra üzött vissza. Kerekes József: Magyarország forradalmi harcai. Az 1918/19. évi hadműveletek katonai története. XII. kötet, VII. kötet, 16. fejezet, 62—64. o. Kézirat a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában.
14. Távirat a III. hadtestparancsnokhoz, 801/7. hdm. HIL Tanácsköztársasági iratok, 64. sz. doboz.
15. G. D. Mardarescu i. mű, 9/a. sz. térkép-vázlat.
16. HIL TK 50/472. sz. okmány (hdm. 802/9.).
17. G. D. Mardarescu, i. m. 180—182. o.
18. Péter József (Budapest, II. Frankel Leó utca 7.) közlése. Péter József 1919-ben a Hadügyi Népbiztosságon teljesített szolgálatot. Korondi Novák Béla mint vezérőrnagy Nyugaton halt meg.
19. Sorok írója a könyvet a kolozsvári „Körünk” 1957. évi 10. számában ismertette.

Az 1944-es Szolnok megyei harcok – volt hitlerista tábornokok munkáiban

Hazánk felszabadulása katonai történetének megírása nagy és szép, már elkezdett, de lényegében még meg nem valósított feladata történettudományunknak. A téma fontossága követeli, a közelgő huszadik évforduló pedig sürgeti, hogy a kutatást alaposan, sok irányba szélesítve, minél több erő bevonásával folytassuk. E munka elvégzésének nélkülözhetetlen előfeltétele az 1944–45. évi magyarországi harcok teljes forrásanyagának számbavétele és feltárása; az eredeti hadműveleti iratoktól a résztvevők és szemtanúk visszaemlékezésein keresztül a különféle feldolgozásokig.

Jelen dolgozat kettős célt kíván megvalósítani. Szeretné a figyelmet ráirányítani egy eddig szinte teljesen elhanyagolt, de nélkülözhetetlen forrásanyagra: a második világháború nyugaton megjelenő irodalmára — kitérve az ilyen művek felhasználásával kapcsolatos problémákra is. Egyben megkísérli, csak fő vonalaiban, teljességre törekvés igénye nélkül, az 1944 októberében Szolnok megye tiszántúli részében lefolyt harcok történetének felvázolását.

Nyugat-Németországban már a negyvenes évek végén, tehát nem sokkal a háború befejeződése után a volt hitlerista tábornokok tollából sorra jelentek meg a második világháború történetét tárgyaló különféle összefoglalások, emlékiratok. Ezek célja elsősorban a hitleri Wehrmacht rehabilitálása, a Szovjetunió ellen viselt volt. A német militarizmus e képviselői, miközben vereségeiket a szövetségesek, háború szükségességének megindokolása, a háborús szellem ébresztése és fenntartása elsősorban a Szovjetunió számbeli és technikai fölényével magyarázzák, egyidejűleg levonják harcaiknak a jelen, pontosabban: a jövő háborújában hasznosítható tanulságait is.

Az évek során már könyvtárnyivá sokasodott irodalom 1956-ban újabb fontos művel gyarapodott. Ekkor jelent meg „Elárult csaták. A német véderő tragédiája Romániában és Magyarországon” címen a magyarországi hadieseményeket részletesen tárgyaló könyv.¹ Szerzője Hans Friessner, szolgálatonkívüli vezérezredes, a Romániában és Magyarországon 1944-ben harcolt „Délukrajna”, majd „Dél” hadseregcsoport volt parancsnoka. Az erősen tendenciózus, a német vereségeket a román király és Horthy árulásával, illetve Hitler rossz, teljesen merev vezetési módszerével magyarázó² munkában több fontos adatot találunk a Szolnok megyei harcokra. Friessner megállapítja, hogy az 1944. október 6-án Nagyvárad és Arad között megindult nagy szovjet támadás már a harmadik napon „nagyon kritikus helyzetbe” hozta a hadseregcsoportot. E napon, október 8-án a szovjet csapatoknak sikerült a Tiszát Szolnoktól délre „több helyen átlépni, és a nyugati parton hidfőket alkotni”. Ezzel egyidejűleg a Szeghalmon át észak felé támadó szovjet csapatok éle már a Debrecenről nyugatra eső térséget érte el!

A németek Szolnok megyében elsősorban páncélos és páncélgránátos alakulataikat vonultatták fel, így a 13. páncélos hadosztályt, a „Feldherrnhalle” páncélgránátos hadosztályt, valamint a IV. páncélos hadtestet. Bevetésükkel a német hadvezetés el akarta érni, hogy „összpontosított ellentámadással szétverjék az előretört gyors orosz kötelékeket, és felfogják a mélységbe irányuló ellenséges lökést. Ez példaatlan keménységű páncélos csatát vezet be, amely a következő napokban és hetekben, idegerő és állóképesség tekintetében, a vezetést és a csapatokat a legmagasabb követelmények elé állítja”.

A hitlerista hadosztályok elkeseredetten védekeztek ugyan, de október 27-én, tehát pontosan három hettel a szovjet támadás megindulása után, Friessner Guderian vezérezredesnek, a szárazföldi csapatok vezérkara főnökének írt levelében kénytelen volt beismerni, hogy „az utóbbi idő szakadatlan súlyos harcai hadseregszámom *német* csapatait különösen súlyosan terhelték...” „Hosszabb megállás a Tisza folyónál nemcsak nem lehetséges, de *helytelen* is volna. A rendelkezésre álló erőkkel nem lehet tartani a Tisza-vonalat, mert síkságon terül el, és kiterjedésében a rendelkezésre álló erőkkel nem védhető meg.”³

Egy évvel később, 1957-ben Friessner egyik volt beosztottja is megszólalt. Maximilian Fretter-Pico szolgálatonkívüli tüzérségi tábornok, aki a magyarországi harcokban a „Dél” hadseregszámot kötelékébe tartozó 6. hadsereg parancsnoka volt, „Missbrauchte Infanterie”⁴ című könyvében a német gyaloghadosztályoknak „a kelet-európai nagytérsegen” 1941–44 között vívott harcával foglalkozik. Az 1944 őszi eseményeket csak röviden említve, a németek tiszántúli vereségeit — könyve általános célkitűzésének megfelelően — azzal magyarázza, hogy nem állott elegendő gyalogság rendelkezésükre.⁵

Ilyen előzmények után jelent meg 1960-ban Hans Kissel, lovagkereszttel kitüntetett volt hitlerista vezérőrnagynak „Páncélos csaták a pusztán 1944 októberében” című munkája, amely, mint az alcímből megtudjuk, „Adalékok a „mozgékonyan vezetett védelem” és „védelem állásokból” problémájához”.⁶ Az 1945 óta „A véderő harcban” elnevezéssel megjelenő könyvsorozatnak ez a 27., egyben az első Magyarországgal foglalkozó kötete. A sorozat összeállítása meglehetősen vegyes; az 1940. évi franciaországi hadműveletek leírását éppúgy megtaláljuk benne, mint a Szovjetunió ellen indított támadás különböző mozzanatait, vagy a partizánok elleni védekezés problematikáját.

A magyarországi harcoknak Kissel szemtanúja, közvetlen részvevője volt. 1944 októberében ezredesi rangban, a Romániában csaknem teljesen szétvert 76. gyaloghadosztály kötelékébe tartozó 178. gránátos ezredet vezette, a Nagyvárad, Berettyóújfalu, Derecske körüli harcokban, október 17-ig. Ezt követően Németországba vezényelték, ahol a végső kétségbeesésben életre hívott „népfelkelés” (Volkssturm) törzs-főnöki teendőivel bízták meg.⁷

Könyvének célját ekként fogalmazta meg:

„Függetlenül attól, hogy egy jövőendő háborúban sor kerül-e atom-harceszközök bevetésére vagy nem, az összes földi harcalakulat teljes gépesítése és messzemenő páncélozása felveti az utolsó háborúból átvett és azóta elméletileg továbbfejlesztett harci alapelvek helyességének kérdését. Kiváltképpen fontos, hogy a „védelem”-ről kidolgozott elképzeléseket állandóan felülvizsgáljuk.

Ezért kézenfekvő, hogy a második világháború utolsó időszakának egyik csatáját, melyben egy széles frontszakaszt szinte kizárólag német páncélos és páncélgránátos hadosztályoknak kellett védelmezniük, katonai-tudományos vizsgálódás tárgyává tegyük.”⁸

Könyvének elkészítéséhez Kissel felhasználta a fellelhető (jórészt magántulajdonban levő) hadművelleti naplókat vagy ilyenek másolatait, iratokat, különféle feljegyzéseket és a megjelent irodalmat, így néhány szovjet munkát is. Ezenkívül igénybe

vette számos német tiszt és tábornok, mindenekelőtt a már említett Fretter-Pico segítségét. A felhasznált források és irodalom jegyzékét megadja, bár hivatkozásai nem mindig pontosak,⁹ a megkérdezett személyekre pedig névszerint hivatkozik; ez a munkának — legalább részben — tudományos jelleget ad.

Kissel a Szolnok megyei harcokat Friessner és Fretter-Pico már idézett adatain kívül kizárólag visszaemlékezések alapján tárgyalja, amiből nyilvánvaló, hogy eredeti hadműveleti napló vagy okmány nem állott rendelkezésére. Az események előadásakor főleg Waldemar von Gaza szolgálatonkívüli vezérkari őrnagyra, a 13. páncélos hadosztály volt vezérkari tisztjére, G.-Wilhelm Schöning szolgálatonkívüli alezredesre, a 13. páncélos hadosztály 66. páncélgránátos ezredének volt parancsnokára, a nyugatnémet Bundeswehr páncélos iskoláján szolgálatot teljesítő Günther Pape dandártábornokra, a „Feldherrnhalle” páncélgránátos hadosztály volt parancsnokára, Curt Kronsbein szolgálatonkívüli vezérkari őrnagyra, a IV. páncélos hadtest volt megbízott vezérkari főnökére és dr. Rudolf von Knebel Doeberitz szolgálatonkívüli vezérkari őrnagyra, a 24. páncélos hadosztály volt vezérkari tisztjére hivatkozik.

A „Páncélos csaták a pusztán” részletesen elemzi az 1944. október 6-án hajnali négy órakor Aradtól északra megindult nagy szovjet támadást, melynek következtében a Vörös Hadsereg október 8-án már Szolnok megyében harcolt. A szovjet támadás a 3. magyar hadsereget érte, melynek védelmi vonalát 300 T 34-es harckocsi törte át, mire a magyar hadvezetés már reggel hétkor, tehát három órával a támadás megindulása után elrendelte a visszavonulást a Tiszához. A német hadvezetés csak a délután folyamán ismerte fel, hogy a főcsapás északra, a szolnoki és Szolnok környéki tiszai átjárók ellen irányul.

A németek rendszabályai Nagyvárad környékének, a Körös átjáróinak és Tisza-füred—Ároktő környékének biztosítását célozták. Ez utóbbi feladatot a szeptember végétől Mezőkövesd térségében átszervezés alatt álló „Feldherrnhalle” páncélgránátos hadosztály kapta. A Romániában szinte teljesen megsemmisült s ugyancsak szeptember végétől Örkény—Lajosmizse környékén újjászervezésben levő 13. páncélos hadosztályt szintén utasították, hogy a folyamatban levő szervezést a legrövidebb időn belül fejezze be.

A szovjet előnyomulást a németek elkeseredett védekezéssel és ellenlökéssel próbálták feltartóztatni — sikertelenül. Október 7-én délben a III. páncélos hadtestbe tartozó 1. páncélos hadosztály a hadtestparancsnoktól azt a parancsot kapta, hogy Derecskéről kiindulva, foglalja el Szeghalmot, innen nyugatra fordulva Dévaványát, „hogy így az ellenség további előretörését észak felé elhárítsa, és Dévaványánál a Karcag térségéből délkeleti irányba induló 13. páncélos hadosztállyal összeköttetésbe lépjen”.¹⁰

Ezt a feladatot sem az 1., sem a 13. páncélos hadosztály nem tudta megvalósítani. Szeghalom elfoglalása többszöri kísérlet után sem sikerült, ugyanakkor Gyoma a szovjet csapatok birtokába jutott; így megnyílt előttük az út Szolnok megyébe: Éppen ezért a 13. német páncélos hadosztály 7-én éjjelkor megindult Szolnok felé, majd itt 8-án a hajnali órákban áthaladva, nyolckor Törökszentmiklósról érkezett, s ezzel a III. páncélos hadtest alárendeltségébe került.

A kitűzött feladat: az 1. páncélos hadosztállyal való összeköttetés megteremtése a hadosztály páncélozott csoportja, a 4. páncélos ezred és a 66. páncélgránátos ezred innen, Törökszentmiklósról Kisújszállásra, a hadosztály törzse pedig Kunhegyesre ment. Kisújszállás keleti szélén 8-án délelőtt a hadosztály páncélos felderítő zászlóalja utasítást kapott, hogy Karcag irányába nyomuljon, míg a 66. páncélgránátos ezred egy páncélos századdal megerősített I. zászlóaljának, a hadosztály vezérkari tisztjének parancsára Kisújszállástól délkeletre felderítést végezve, védőállást kellett

foglalnia. A vezérkari tiszt az ellenség helyzetéről részletes adatokat nem ismert, állapítja meg Kissel, majd így folytatja:

„Az ellenség által erősen megszállott Karcagot azonban a páncélos felderítő zászlóalj nyugati irányból nem tudja megközelíteni...”¹¹

E mondat azonban semmiképpen nem felel meg a valóságnak. Lehetséges, hogy a felderítő zászlóalj valóban kapott parancsot a Karcag irányába nyomulásra, de ezt nem hajtotta végre. Jelen dolgozat szerzője 1944. október 8-ának délelőttjét a 4. sz. országos főútvonal mentén töltötte, s végighaladt az úton a karcagpusztai vasúti átjárótól egészen Kisújszállásig. Karcag állítólagos megközelítéséből annyit vett észre, hogy mintegy 11 óra tájban a Karajános nevű határrészen, az országúton két, Karcag felé tartó német páncélcocsival találkozott. Ha tudjuk azt, hogy a német páncélos felderítő zászlóaljnak 1944-ben¹² hat százada volt összesen több, mint 100 páncélcocsival — az egyéb járművekről nem is szólva —, akkor két páncélcocsi menetét a karcagi úton nem lehet egy egész zászlóaljnak tekinteni!

Karcagot egyébként ekkor, október 8-án, vasárnap délelőtt nyugati irányból minden nehézség nélkül meg lehetett volna közelíteni. Ezt a megközelítést a szovjet csapatok semmiképpen nem akadályozhatták, mert a városba csak 9-ének éjjelén, 1 és 2 óra között vonultak be!¹³

Kisújszállásnál a harc — Kissel szerint és a valóságban is — 8-án déltájban kezdődött el, és azt, mint általában a Tiszántúlon, főleg harcokocsik vívták. A dévaványai és a karcagi országút között támadó szovjet harcokocsik, melyeket gyalogság követ, a városon kívül vívott harc után a város közepéig törnek előre, és bár veszteségeket szenvednek, a németeket a város nyugati részébe szorítják. A szovjet harcokocsik este 6 óra tájban már a várostól északnyugatra fekvő erdőt is birtokukba veszik, s ezzel elvágják a városban maradt németeket a hadosztály többi részétől.

Ez a harcleírás, és hasonlóan a megye más részén vívott harcselekmények leírása is, a helyi adatokkal és visszaemlékezésekkel egybevetve nagyjából helytálló. Ugyanezt azonban Kissel könyvének a veszteségeket ismertető részeiről már nem mondhatjuk el. A szerző a szovjet csapatok veszteségeit rendszerint eltúlozza, a németekét pedig csak általánosságban, többnyire nem is számszerűleg, hanem körülírva fejezi ki. Elmondja például, hogy Kisújszállás egy részét fel kellett adni, majd így folytatja: a páncélos századnak már csak 4 bevethető harcokocsija van. Másutt mozgásképtelen saját harcokocsikról beszél, de azt nem tudjuk meg, hogy miért váltak ezek mozgásképtelenné. Ugyanakkor azt állítja, hogy a város keleti szélén több nehéz szovjet harcokocsit lőttek ki, a városban is több szovjet harcokocsit megsemmisítettek, végül a nyugati részen ugyancsak kilőttek kettőt. Eltekintve attól, hogy Kisújszálláson a szovjet csapatok nem nehéz, hanem *közepes* harcokocsikkal támadtak, a városban és környékén a harcok után három T 34-es harcokocsi és egy SZU 85 mintájú páncélvadász maradt vissza kiegétt állapotban. Ezzel szemben a németek mindjárt a harc kezdetén, csupán a várostól keletre vesztettek három páncélcocsit, de Kissel sem ezt, sem egyéb veszteségeiket nem említi.

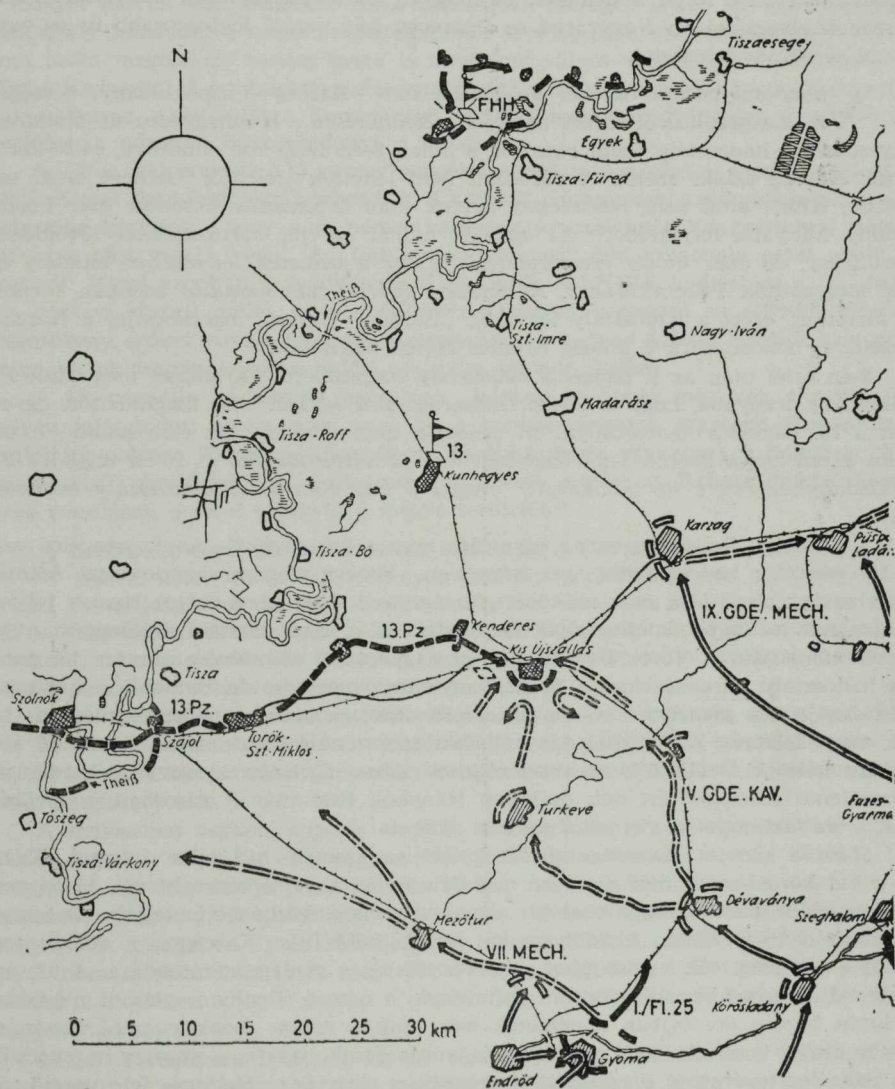
A Kisújszálláson bekerített németeknek a hadosztály Kunhegyesen székelő parancsnokságával sem telefon-, sem rádióösszeköttetése nem volt. Az éj folyamán a 66. ezred segédtisztjének motorkerékpáron sikerült eljutnia a hadosztályparancsnokságra, s innen azzal a paranccsal tért vissza, hogy „Kisújszállást azonnal fel kell adni, és Kunhegyesen át elérni Madarast, ahová a hadosztályparancsnokság is megy”.

Katonai szempontból ma sem érdektelen az az indokolás, mellyel Kissel a város feladását magyarázza:

„A hadosztályparancsnokság elhatározására, hogy Kisújszállást — ha csak átmenetileg is — feladja, az a megfontolás volt irányadó, hogy a kapott feladatot, az előretört ellenséges ékeket megsemmisíteni és az összeköttetést az 1. páncélos had-

osztállyal felvenni, nem lehet megoldani, ha a legfontosabb lököerő, a páncélozott csoport meghatározott pontok veszteségteljes védelmében kötvé marad. A páncélozott kötelékeket inkább a leggyorsabban ki kell vonni, a saját cselekvési szabadság visszanyerésére."

A kapott parancsnak megfelelően a németek 9-én hajnalban Kisújszállást teljesen kiűritették. „Az elvonulás a helységtől északnyugatra fekvő, orosz harckocsik által megszállt erdő mellett időbe került. Az utat először páncél-közelharccsapatoknak páncélokkel szabadabb kellett tenniük. Ezután a harckocsiknak és hármás ágyúval ellátott lövész-páncélokocsiknak az ellenfél harckocsijait le kellett fogniuk, amíg saját csapatok az utat északnyugati irányban igénybevevették.”¹⁴ Kissel itt nem beszél

Skizze 6 :

Bewegungen und Gefechte

am 7.10.1944 Deutsche Russen
8.10.1944 " "

Belegte Ortschaft. " "
***** Ungarn

A harcok menete 1944. október 7-én és 8-án.

(Kissel könyvéből.)

a szovjet csapatok tevékenységéről, de leírásából világos, hogy a néhány, 8-án este felé az ún. Nagyerdőbe eljutott szovjet harckocsi komoly veszélyt jelentett a németek számára, akik a Kenderes felé vonulást másnap hajnalban csak erők végső megfeszítésével tudták kierőszakolni.

A megyében csaknem négy héten át tartott harmüveleteket ily módon a Vörös Hadseregnek az október 8-án és 9-én a 13. német páncélos hadosztály ellen Kisújszálláson vívott harca vezette be. A megyében harcban először ez a város szabadult fel, s felszabadításának jelentőségét ezen túlmenőleg az adja meg, hogy a szovjet csapatok itt érték el a Szolnokról Debrecen, illetve Nagyvárad felé vezető út- és vasútvonalat. A Vörös Hadsereg megjelenése Kisújszálláson, bár a város birtokáért még több alkalommal harc folyt, a németek és magyar csatlósai számára Tiszántúl jelentős részének elvesztését, a Nagyvárad és Debrecen felé vezető legfontosabb út és vasútvonal elvágását jelentette.

A harc súlypontja október 9-én áttevődött Karcag—Püspökladány térségébe. A Kisújszállásról kitört németek Kenderesen, Kunhegyesen át Madarason egyesültek a hadosztály többi részével, s innen 9-én 12.30-kor elindulva, 14.30-kor érték Karcag északi szélét. A városban nem lehettek jelentős szovjet erők, mert kisebb, Kissel által nem részletezett harcok után a támadás 15.30-kor már Püspökladány irányába folytatódott. Az apavári hídnál szovjet harckocsikkal lövöldözésre került sor, de ezek utóbb visszavonultak, s így a németek lényegében akadály nélkül megszállták Püspökladányt. A délutáni szovjet harckocsiktól azonban továbbra is tartottak, ezért a hadosztály legjobb, „Párduc” típusú harckocsijai a Karcagra vezető út biztosítására a község nyugati szélén maradtak.

9-én éjjel után az 1. páncélos hadosztály Nagyrábéról ugyancsak megindult Püspökladány irányába, hogy a Vörös Hadsereg által egyszer már megghiúsított egyesülést a 13. páncélos hadosztállyal itt próbálja megvalósítani. Az élen haladó 1. páncélos ezred heves harcok árán Nagybajomon és Sárrétudvarin át 10-én reggelre Püspökladányhoz ért, s itt találkozott, reggel 6 óra után a 13. hadosztály harckocsijaival.

A németek helyzetén ez az egyesülés nem sokat javított. Az 1. páncélos ezred a 13. páncélos hadosztálytól volt kénytelen löszert szerezni harckocsijai számára, mert saját utánpótlása nem működött kielégítően. Keletebbre súlyos harcok folynak, 9-én a szovjet csapatok elfoglalják Hajdúszoboszlót, és a délutáni órákban már Debrecenre támadják. A Vörös Hadsereg ilyen nagyarányú előretörése miatt a 13. páncélos hadosztály parancsnoksága 10-én Nagyidára megy, s ide rendelik a hadosztály harckocsijainak javarészét is. Az átcsoportosítást azonban a németek mégsem tudják megvalósítani. A Püspökladányról Karcagra vonuló harckocsikat útközben szovjet támadás éri, mely súlyos veszteségeket okoz. Délután a szovjet támadás már közvetlenül Karcagot éri déli és keleti irányból. Este már a városban is lövöldöznek, s ez tart a 11-re virradó éjszakán át.¹⁵

11-én a szovjet támadás mindenekelőtt az apavári híd ellen irányul. Karcag és a híd között az út már az előző nap délutánján szovjet kézbe került, 11-én pedig a hidat előbb harckocsiágyúkkal tűz alá veszik, majd délután elfoglalják. Az éjszaka, majd délelőtt folyamán akadályoztatás nélkül bekerítik Karcagot, s délben megindul a tűzérségi tűz, egyidejűleg a harckocsik és a gyalogság támadása. A 93. páncélgránátos ezred harcálláspontján rajtaütnek, a német ellenlökés viszont megghiúsul. Délután három óra tájban a németek már csak a város északnyugati részén egy kis területet tartanak kézben. Közben a város északi részén a szovjet harckocsik a 13. páncélos tűzérezred ütegállását letaposták, s elzárják a Madaras felé vezető utat.

A bekerített németek a hadosztályparancsnokságtól rádión kérnek segítséget. Az onnan küldött 4—5 „Párduc” harckocsit a szovjet csapatok beengedik a városba, de a kitörési kísérlet alkalmával jórészüket kilövik.

A városból a németek a füredi úton próbáltak kitörni, de az úttól nyugatra álló szovjet harcokcsik heves tüzet zúdítottak rájuk. Ennek következtében „a harcsoport anyagi veszteségei jelentősek. A páncélozott járműveken kívül alig tudtak más járműveket megmenteni. A tüzérosztálynak csaknem valamennyi lövege és járműve, a páncélgránátosok legtöbb járműve és számos betegszállító kocsik megsemmisült.”

Helyi adatok szerint a városban és a kitörés alkalmával a németek 8–10 harcokcsit, számos más járművet, anyagot és sok embert vesztek. A német parancsnok először azt jelentette a hadosztálynak, hogy csoportját teljesen felmorzsolták!¹⁶

A Vörös Hadsereg, mindenekelőtt a harcokcsizók karcagi győzelmével lezárul a megyei harcok első szakasza. Az e szakaszban szerepet játszó 13. német páncélos hadosztály feladatát: a megyébe előrenyomult szovjet ékeket megsemmisítését nemcsak nem tudta megoldani, hanem maga is rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett. A Vörös Hadsereg 12-én folytatta előnyomulását, e napon felszabadította Kunhegyest, Kunmadarast, Abádszalókot, Tiszaderzset és Tiszaszentimrét. E további sikerek következtében a németek Püspökladányt is feladták.

A Vörös Hadseregnek a 13. német páncélos hadosztályon aratott győzelme jelentőségéről Kissel összefoglalóan ezeket írja: a karcagi előretöréssel a szovjet csapatok olyan helyzetbe kerültek, „hogy a 6. német hadsereg jobbszárnyát Nagyváradnál hátulról támadva szét tudták verni. A „Dél-hadseregcsoporthoz” déli arcvonala ezzel ismét felszakadt. Mivel azonban a rendelkezésre álló erők a LXXII. hadtest és a III. páncélos hadtest közötti széles hézag betöltésére, melyen keresztül az ellenfél nyomban jelentékeny erőket vonultat fel, nem elegendők, a magyar Alföld Tiszától keletre eső része birtoklásának kérdése eldőlt az orosz támadó javára...”¹⁷

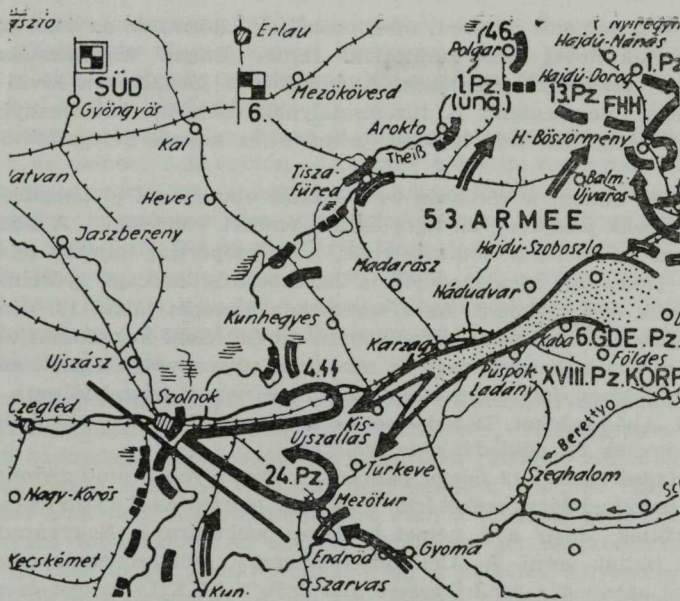
A 13. páncélos hadosztály harcainak leírásakor Kissel még két, a megye más helyén lejátszódott mozzanatot emel ki: a szovjet csapatok átkelését Kunszentmártontól nyugatra a Tiszán október 10-én; továbbá, hogy ugyanezen a napon a „Feldherrnhalle” páncélgránátos hadosztály parancsot kapott a Balmazújváros környéke felé vonulásra, s ezzel elhagyta a megye területét.¹⁸

A Szolnok megyei harcok második szakaszát a IV. páncélos hadtestnek a Szolnokról keleti és délkeleti irányba indított támadása jelenti. E támadás lefolyását Kissel kizárólag visszaemlékezések alapján, hiányosan írja le; könyvének ez az egyik leggyengébb része. Maga is bevallja, hogy még a támadás célját sem sikerült pontosan megállapítania, de bizonyos, hogy ez a kísérlet a Debrecennél harcoló III. német páncélos hadtest tehermentesítésére irányult.

Kissel szerint a támadást október 19-én reggel ötkor indította a szolnoki hídfőből Ulrich Kleemann páncélos tábornoknak a 4. „SS-Polizei”-páncélgránátos hadosztályból és a 24. páncélos hadosztályból álló hadteste. A hídfőről Kissel megjegyzi, hogy az „kicsi” volt.

A helyszínen végzett kutatás alapján egészen más képet kapunk mind a „kis” hídfőt, mind a támadás időpontját illetően. Törökszentmiklóson már október 10-én megjelent egy kis szovjet csapat, de 12-én, csütörtökön a városba visszatértek a németek, mégpedig SS-alakulatok, s a község egészen október 24-ig a birtokukban maradt.¹⁹ A megyében más SS-alakulat az említett 4. „SS-Polizei”-hadosztályon kívül nem tartózkodott, erről maga Kissel írja, hogy már a 19-i támadás előtt napokkal a hídfőben volt bevetve. Világos, hogy Törökszentmiklóst ez a hadosztály foglalta vissza.

Kissel Törökszentmiklósnak ezt az október 12-én bekövetkezett visszafoglalását nem említi, s arról sem tud, hogy az SS-ek a támadást a 4. sz. országos főútvonal mentén folytatva 14-én, azaz szombaton reggel eljutottak Kisújszállás északkeleti kijáratáig, sőt néhány „Párduc” előmerészkedett az országút és a dévaványi vasút keresztezéséig. A város ez alkalommal rendkívül sokat szenvedett. A németek el-

Skizze 14 :

Entwicklung der Lage
vom 19 bis zum 22. 10. 1944

A harcok menete 1944. október 19. és 22. között.
(Kissel könyvéből.)

lőtték a református templom tornyát, s ennek következtében a templom tetőzete is kigyulladt; a városban több helyütt keletkezett tűz, s vasárnapra virradóra kigyulladt a gimnázium is. Több tanterem és a tanári könyvtár, Arany János és Illéssy János kézírataival a lángok martalékává vált.

A következő nap, október 15-e Kisújszálláson nyugodtan telt el. Feltehető, hogy a szovjet csapatok Horthy hírhedt proklamációjának hatására vártak. A várakozásnak azonban az alkony leszálltakor a sorozatvetők összpontosított tüze vetett véget. A „Katyusák”-nak a város németek megszállta részre leadott tüzére az SS-ek hamarosan eltűntek,²⁰ s ezzel a Debrecen felmentésére irányuló első német kísérlet megghiúsult.

A Kisújszállásról nyugat felé visszavonult 4. SS-hadosztály a következő napokban erősítést kapott. Az október 15-én Budapesten bevetett 24. német páncélos hadosztály megérkezett Szolnokra, s 19-én kora reggel támadásra indult a vasúti hídtól délkeletre álló román hadosztály ellen. A támadás sikerrel járt, s a németek az előnyomulást folytatva, dél tájban már Mezőtúrhoz közeledtek nyugati irányból. Bár sikerült betörniük a városba, azt teljesen nem tudták birtokukba venni. A hadosztály páncélozott csoportja északnak fordulva a délutáni órákban elérte Túrkevét, s heves harc után birtokba vette a várost. A csoport az éjszakát Túrkevétől északra „sün-disznóállás”-ban töltötte, s másnap folytatta előnyomulását Kisújszállás irányába.²¹

Ekkor azonban már késő volt! A Vörös Hadsereg október 19-én végleg kiverte a németeket Debrecenből, s bár Kissel nem említi, de ez lehetett a valószínű oka annak, hogy október 20-án délelőtt a 24. páncélos hadosztály parancsot kapott a visszavonulásra. E visszavonulás időpontjáról és részleteiről Kissel semmit sem ír, s munkájából az sem derül ki, hogy a Kisújszállásra valószínűleg 20-án, tehát pénteken délután másodszor is visszament németek ehhez a hadosztályhoz, vagy a Törökszentmiklóson át ismét ebbe az irányba támadó 4. SS-hadosztályhoz tartoztak-e.

Helyi adatok szerint a németek Mezőtúrt október 21-én dél tájban, Túrkevét ugyanezen a napon estefelé, Törökszentmiklóst pedig csak 24-én ürtették ki. Erről Kissel említést sem tesz, csak megállapítja: „A csatamező — feltehetően nagyon gyors — kiürítése után a 4. SS-Polizei-páncélgránátos hadosztály is visszatér a szolnoki hídfőbe...”²²

Ez a szolnoki hídfőbe végrehajtott visszavonulás a megyére vonatkozó utolsó adat Kissel könyvében. A hitleri Wehrmacht volt tábornoka munkája végén arra a következtetésre jut, hogy 1944 októberében a Tiszától keletre vívott harcok menete másként alakult volna, ha a németeknek elegendő gyalogság áll rendelkezésére, ha a szovjet támadás kezdetén nemcsak az 1., a 13. és a 23. páncélos hadosztályt vetették volna be, ha a szolnoki hídfőből megindított támadást nagyobb erőkkel hajtották volna végre, ha... stb. Azt a problémát azonban, hogy a Tiszántúlt a Vörös Hadsereg a háború jellegéből következőleg két- vagy háromszorannyi német páncélos hadosztály és gyalogság otléte esetén is felszabadította volna, sem Friessner vagy Fretter-Pico, sem Kissel nem veti fel. A mi hadtörténetírásunk és az ő műveik mondanivalója között pedig éppen ez az alapvető különbség. Számukra Magyarország, mint Friessner könyve egyik fejezetének címe is mutatja, „hadszíntér” volt csupán, de ezen a hadszíntéren, tesszük mi hozzá, a régi és az új, a rabság és a szabadság ütközött össze, s nem akármilyen háború ért véget, hanem az SS-ek és a „Párducok” pusztulásával örökre letűnt történelmünk ekkor már erősen idejétmúlt korszaka is²³...

Borus József

JEGYZETEK

1. A Holsten Verlagnál, Hamburgban megjelent munka 268 oldal terjedelmű, és 17 fényképet, továbbá 15 térképet és vázlatot tartalmaz.
2. Friessner könyvét a Hadtörténeti Közlemények 1957. 3–4. számában részletesen ismertettem.
3. Az idézetek Friessner 136., 137., 149. és 151. oldalán találhatók. A Gudériannak írt levél 159. s. köv. o.
4. Ezt a kifejezést magyarra szinte lehetetlen pontosan lefordítani. Ertelemszerűen azt jelenti, hogy a német gyalogságot a legfelső vezetés erőszakos módon túlzott követelmények elé állította, visszaélt vele, érelmetlenül feláldozta. A 148. oldalas, 23. vázlatot tartalmazó könyv Frankfurt am Mainban, Bernard & Graefe hadügyi kiadónál jelent meg.
5. 140–141. o. Fretter-Pico szerint a debreceni páncélos csatában a szovjet csapatok vereséget (!) szenvedtek, s ezt, „ha még német gyaloghadosztályok rendelkezésre álltak volna”, ki lehetett volna használni.
6. A 172. oldal terjedelmű, 17 külön vázlattal ellátott könyvet a Kurt Wovinkel Verlag adta ki Neckargemündben.
7. Kissel katonai pályafutásának adatait ld. Wolf Keilig: Das deutsche Heer 1939–1945. Podzun Verlag, Bad Nauheim, 211/4. o. A Volkssturm felállítását Hitler 1944-ben rendelte el, s a náci párt mozgósította a még otthonlevő német férfiakat 16–20 éves korig. Ezek a kiképzetlen, rosszul felszerelt alakulatok a háború menetét természetesen nem változtathatták meg. Vö. Der Neue Brockhaus, Wiesbaden, 1960. V. köt. 420. o.
8. Kissel i. m. 9. o.
9. Pl. a 13. sz. jegyzetben Friessner könyvének 140. oldalára hivatkozik, de a közölt idézet Friessnernél a 151. o.-n található; a 20. sz. jegyzetben megadott 135. o. helyett az idézet a 149. o.-n található, stb.
10. Kissel 38. s. köv. és 46. s. köv. o.
11. Uo. 48. s. köv. o. Az idézet az 50. o.-n.
12. A páncélos felderítő zászlóalj szervezetére ld. Fritz Wiener: Motorisierte Aufklärung — Panzeraufklärung. Feldgrau, 1956. 2. sz. 25. s. köv. o. A második világháború német páncélműveinek fényképei és adatai: F. M. Senger und Etterlin: Die deutschen Panzer 1926–1945. J. F. Lehmanns Verlag München, 1959. Az általam látott páncélcsockok 4 kerekű, 2 cm-es ágyúval ellátott felderítő járművek voltak, német megjelölésük „Sonderkraftfahrzeug 222”. A jármű fényképe és adatai: Die deutschen Panzer 126–127. o.
13. Tüdös Imre karcagi lakos, ny. pártmunkás szíves közlése. Neki és mindazoknak, akik e dolgozat elkészítéséhez helyi adatokat szolgáltattak, ezúton mondok őszinte köszönetet.
14. Kissel 48. s. köv., ill. 56. o.
15. Uo. 57. s. köv. és 63. s. köv. o.
16. Kissel 77. s. köv. o. és Tüdös elvtárs közlése, aki 1961. aug. 23-án a harc egyes mozzanatainak színhelyét is megmutatta.
17. Kissel 83–84., ill. 95. o.
18. Uo. 73., ill. 71. o.
19. Sarkadi Lajosnak, a törökszentmiklói mőzi vezetőjének és feleségének szíves közlése 1961. aug. 25-én.
20. Bucsei László, kisújszállási ny. ref. lelkész egykorú feljegyzései és saját visszaemlékezéseim alapján. Ld. még „A kisújszállási ref. gimnázium évkönyve az 1944–45. tanévről. 4. o.”
21. Kissel 120. s. köv. o. és Tóth Kálmán mezőtúri lakos. pártmunkás, továbbá Márki Gábor túrkevei lakos, ny. pártmunkás szíves közlései 1961. aug. 24-én.
22. Bucsei László, Tóth Kálmán és Márki Gábor közlései: Kissel 122–123. o.
23. Ilyen nézőpontból tárgyalja az 1944–45. évi magyarországi harcokat a „Fejezetek hazánk felszabadításának történetéből” című kötet (Bp., 1960). Ennek utolsó tanulmánya a Szolnok megyei harcokról is több fontos adatot tartalmaz.

A Szolnok megyei településhálózat fejlesztése

A JÁSZKUNSZÁG idei első számában beszámoltunk a gyulai Mezővárosi Napokról, az ott felszínre került, megvitatott és Szolnok megye szempontjából is fontos településfejlesztési kérdésekről. Mostani számunkban három olyan véleményt közlünk, mely már konkrétan a megyei problémákkal foglalkozik. (Szerk.)

Laár Árpád,

az Építésügyi Minisztérium munkatársa:

Előző írásomban általánosságban foglalkoztam a településhálózat kérdéseivel. Annak részben kiegészítése-, részben folytatásaként Szolnok megye településhálózatának nagyságrendi kérdéseiről kívánok statisztikai adatok segítségével elmondani egyet s más.

A felhasznált anyag az 1960-as népszámlálás előzetes eredményei, valamint az 1949-es népszámlálás demográfiai adatai.

Az első adatok, amikkel foglalkozni kívánok, a települések száma. Az 1949-es népszámlálás teljes adatsorral 66 települést közöl. Ezen kívül mint újonnan keletkezett 7 településnek részleges adatait adja meg. Ez összesen 73. Vizsgálódásaimban helyesnek és egyértelműnek találtam, ha csak a 66 településsel számolok, mert a 7 település esetében állandóan becslésekre kellett volna szorítkoznom, hisz ezeknél a településeknél a munkám szempontjából legfontosabb adat, a külterületi lakosság száma, nem állt rendelkezésemre. 1960-ban Szolnok megye 79 településsel szerepel. A települések nagyságrend szerint a következőképpen oszlanak meg:

0— 1 000 fő településenként	1	3
1 000— 2 500 „ „	18	27
2 500— 5 000 „ „	18	24
5 000—10 000 „ „	16	12
10 000—15 000 „ „	8	8
15 000 fő feletti települések	5	5
összesen:	66	79

A két oszlop adataiból — azon kívül, hogy azt láthatjuk, hogy az 5000 fő alatti települések száma növekedett — fel kell még figyelni arra, hogy a 10 000 fő feletti települések száma nem változott, pedig új települések ezekből is alakultak, és az 5000—10 000 lélekszámú települések száma fogyott kétségtelenül az új települések alakítása kapcsán.

Település-kategóriánként a lakosság megoszlása a következő:

Településnagyság	össz. lélekszám	%
0— 1 000	2 668	0,6
1 000— 2 500	50 204	10,9
2 500— 5 000	83 740	13,1
5 000—10 000	82 707	17,9
10 000—15 000	94 127	20,1
15 000—	149 070	32,4
összesen:	462 516	100

A táblázatból világosan látszik, hogy a beruházások kis települések felé irányuló része a lakosságnak mindössze csak 11,5%-át szolgálja: tehát a beruházások hatékonysága következtében nem lehet kedvező. Minden új beruházást, amely ilyen kis települést szolgálna, igen erősen meg kell vizsgálni létesítése előtt. Annak programját, terveit a gazdaságosság szempontjából még akkor is mérlegelni kell, ha az községfejlesztési alapról készülne, mert azok túlméretezettsége, s ezáltal a felhasznált anyag többlet népgazdaságunk amúgyis nehéz építőanyag-

helyzetét csak súlyosbíthatá. Arról van itt szó, hogy ez a kis (11,5%) százaléknyi lakosság 30 településben lakik, 30-szor kis anyagtöbblet tetemes mennyiséget

vonna el az ország anyagellátásától.

Ha a települések nagyságrend szerinti *lélekszám-alakulásait* vizsgáljuk, a következő összeállítást nyerjük.

Települések nagysága:	Össz- lélek- szám		Lélekszám- változás 1949 óta	Bel- területi lélek- szám	Belterületi lélekszám- átlag		Különb- ség
					1960.	1949.	
0—1 000	2 668	+	1 838	1 745	580	792	— 212
1 000—2 500	50 204	+	15 504	32 867	1 220	1 230	— 10
2 500—5 000	83 740	+	20 200	67 873	2 830	2 660	+ 170
5 000—10 000	82 707	—	26 339	65 914	5 500	4 520	+ 980
10 000—15 000	94 127	—	6 089	80 793	10 100	9 150	+ 950
15 000—	149 070	+	7 597	122 347	24 400	19 300	+ 5100
Összesen:	462 516	+	12 711	371 539			

A 2500 fő alatti települések átlagos belterületi lakosság-csökkenése abból adódik, hogy a keletkezett új települések külterületi lakosai megmaradtak általában a tanyákon. A betelepedés ezekben nehezebben megy. Magyarázható ez azzal, hogy az ilyen kis települések kommunális és kulturális felszereltsége nem olyan mértékű, hogy az a lakosságra megfelelő vonzással lehetne. Ezzel szembe lehet állítani az 5000 léleknél többet számláló települések belterületi lakos-

szám-átlag alakulását, amely az összlélekszám fogyása mellett is tetemesen megnőtt. Ezeknél a településeknél a lakosság már talál olyan többletet a belterületen, ami miatt számára kedvező a beköltözés. Gondolok itt iskolaellátásra, kultúrházra, közművesítésre és nem utolsósorban a megindult iparosítással kapcsolatos munkalehetőségekre.

Végezetül a vizsgálódásaimnak a *külterületi lakosság* alakulására vonatkozó részét szeretném közölni.

Település- nagyság	Külterületi népesség	Kült. népesség ‰	Össznépesség ‰-ban 1960.	Össznépesség ‰-ban 1949.
0—1 000	923	1,0	34,6	4,5
1 000—2 500	17 337	19,1	34,6	35,0
2 500—5 000	15 867	17,5	19,0	24,8
5 000—10 000	16 793	18,5	20,4	33,6
10 000—15 000	13 334	17,5	14,2	26,7
15 000—	26 723	29,2	18,0	31,4
	90 977	100	19,7	30,3

A táblázat adatai két nagyon fontos dolgot mutatnak. Az egyik, hogy a külterületi lakosság átlagosan igen jelentősen fogy. Ennek szemléltetésére közöltem itt a kategóriánkénti összlélekszám százalékban jelentkező adatait az 1949-es népszámlálás szerint is. A másik következtetés pedig az, hogy a kisebb településeknél aránylag nagyobb a külterületi lélekszám.

Ha mostmár a megye településhálózatának végső kialakításához hozzákezdünk, mely feltétlenül időszerű a mező-

gazdaság szocialista termelési módra való áttérése miatt, akkor a következő gondolatokat szűrhetjük le magunknak az előbb elmondottakból.

1. Szolnok megye lakosságának 70,4%-a él 5000 főnél többet számláló településekben. Természetszerűnek látszik *ezeknek a településeknek fejlesztése*, és ezt a hálózatot kell tekinteni feltétlenül alapnak a további munkához.

2. *Új települést kialakítani* — amely nem éri el a 2500 fős lélekszámot mint minimumot — *nem szabad*, mert az a

lakosság számára nem biztosít kedvező életteltételeket.

3. A *beruházásokat* úgy kell irányítani, hogy azok többsége az 5000 főnél többet számláló településekre jusson, vagyis hogy ezeknek a településeknek a helyzetét minél jobban megerősítsük.

4. *Ipartelepítések*nél elsősorban a 10 000 főnél többet számláló településeket kell ellátni, hogy azokban a településekben a mezőgazdaságból fokozatosan fel-

szabaduló munkaerőt foglalkoztatni lehessen.

5. A 10—15 000 fő közötti települések számára elsősorban *mezőgazdasági feldolgozó üzem telepítése kívánatos*. A 15 000 főnél nagyobb településeken már nemcsak mezőgazdasági jellegű ipar telepítése indokolt. Az *ipartelepítés* fontosságát hangsúlyozni azért kell, mert ezáltal is erősítjük a munkás-paraszt szövetséget, mely fontos politikai erőforrásunk.

Mészáros János okl. építészmérnök:

A mezővárosaink fejlesztési problémáit vizsgálva, mint minden városrendezési terv kidolgozásakor, ismerni kell a település vagy települések jelenlegi helyzetét, állapotát. Igen fontos, hogy ez az ismeret a tervező számára átfogó, a település minden vonatkozásában vizsgáló, komplex szemlélet alapján születő ismeret legyen. A várostervező a településtudomány elméleti tételeit alkalmazva igyekszik a települést, mint élő organizmust úgy irányítani, hogy az az állandóan fejlődő kultúrált életmódot mindenkor gazdaságosan tudja biztosítani lakói számára.

Alföldi mezővárosaink esetében a megváltozott életkörülmények közt élő parasztság és a kisvárosi munkásság soha nem tapasztalt mértékben igényli a kultúráltabb életformát biztosító környezetet. Ez a tény igen komoly elméleti és gyakorlati felkészültséget követel minden várostervező és városgazdasági szakembertől.

Az általam említeni kívánt gyakorlati kérdések abból erednek, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése folytán megszűntek a kisparaszti gazdaságok. A korszerű, gépesített és jelentősen nagyobb jövedelmet biztosító nagyüzemi gazdálkodás kialakításánál gátló tényezőként jelentkeznek a nagyüzemi táblák területén szétszórtan lévő tanyák. Amellett, hogy ezen tanyaépületek az új gazdálkodási mód teljesítőképességét a legtöbb esetben csökkentik, parasztságunk sem szívesen, hanem a legtöbb esetben kény-

szérhelyzetből adódóan használja őket lakás céljára. Mint már fentebb említettem, parasztságunk mai lakás- és a vele kapcsolódó kultúrigényeit a tanyai lakások nem tudják kielégíteni.

A mezővárosaink jelenlegi helyzetét vizsgálva feltétlenül figyelembe kell venni azt a jelenséget, hogy amíg a kultúráltabb életkörülményeket biztosító városias településeink népességszáma állandóan emelkedik, addig igen sok olyan településünk van, melyek ugyan évszázados múltra tekintenek vissza, de a kultúráltabb életformát biztosító kisvárosok mellett lélekszámuk fogy, vagy csak igen kis %-ban emelkedik.

A fentiek szemléltetésére igen alkalmas a törökszentmiklósi járás és Törökszentmiklós város népességfejlődésének vizsgálata, mely települések gazdasági vonatkozásban és népességszámban csaknem megegyeznek.

	Népesség Szaporodás		
	1949.	1960.	%
1. Fegyvernek	7033	7838	+ 11,1
2. Kengyel	5391	5183	— 3,9
3. Kétpó	2299	2376	+ 3,3
4. Kuncsorba	1731	1394	— 19,5
5. Örményes	1472	1553	+ 5,5
6. Tiszabó	2287	2556	+ 11,8
7. Tiszapüspöki	2664	2565	— 3,7
8. Tiszatenyő	2049	1876	— 8,4
Törökszentmiklósi jár. össz.	24926	25341	+ 1,7
Törökszentmiklós város	22387	23576	+ 5,3

Ez a kis vizsgálat igen hű tükre annak, hogy az Alföld mai lakói mindinkább a közelben lévő kisvárosokba települnek, ahol fejlődő igényeiket egyre jobban kielégíthetik.

Az eddigiekből kiindulva a legfontosabb gyakorlati feladatok közé az alábbiakat sorolom:

1. Meg kell határozni azokat a *meglévő és a városias szerepkör betöltésére alkalmas településeket*, melyek úgy gazdasági, mint kulturális, területi és közlekedési szempontból eleget tudnak tenni a várható feladatok ellátásának, illetve a kulturált életmód biztosítására alkalmasak.

Az így kiválasztott *települések* lélekszáma 10 és 30 ezer között lesz. Ezen települések általában kisvárosok és járási, vagyis területi szerepkörrel rendelkező községek.

Szolnok megye területéről — a megyeszékhely kivételével — ide sorolom az összes városokat, továbbá: Jászapáti, Kunhegyes, Kunszentmárton és Tiszafüred járási székhelyeket, és Jászárokszállás, Tiszaföldvár, valamint Martfű városiasodó községeket.

Véleményem szerint a mezőgazdasági településszerkezet kialakítása kapcsán legtöbb problémát ezek a települések jelentik. A problémák keletkezése törvényszerű, mivel ezeknek a településeknek részben közművesített, a legtöbb esetben tervszerűtlenül kialakult, foghíjas beépítési központjai jelen lehetőségeiknél lényegesen magasabb funkciók betöltésére hivatottak. A felsorolt kisvárosok és területi szerepkörrel rendelkező települések oktatási intézményei már ma is jóval fejlettebbek, és magasabb színvonalú képzést biztosítanak.

2. A területi szerepkörrel nem rendelkező települések *önálló fejlesztése mindaddig indokolatlan*, amíg a városiasodó és területi szerepkört betöltő településeink központjában nem tudjuk biztosítani a kisvárosi életmód alapvető feltételeit. Az 5—10 ezer lélekszámú települések esetében megengedhető az *alacsony fokú kulturális beruházások* telepítése,

amennyiben a település népességfejlődése pozitív irányú. (Fegyvernek, Újszász, Szajol.)

A *még kisebb települések*, mint például Kétpó, Örményes, Tiszabó *kommunális ellátását* a területileg kapcsolódó üzemek, vagy *mezőgazdasági üzemegységek építése során* vagy vele kapcsolatban kell megoldani. Ezeknél alapfokú kulturális beruházások eszközését is csak minimális mértékben tartom szükségesnek. Vizsgálандó ezeknek a településeknek oktatási intézményekkel való ellátása, mert a nagyságrendből adódóan nem minden, sőt igen kevés esetben tudja a település az általános iskola felső tagozatában a korszerű oktatási módszerek alkalmazását biztosítani. Ezeknek a településeknek távolsága a területi szerepkörű városoktól 5—10, esetleg 15 km.

3. Súlyos probléma a *közlekedés. Előszőr*: a kisvárosba tömörült mezőgazdasági lakosság egy részének *naponként kell a munkahelyére*, a gazdaság valamely üzemegységéhez és vissza eljutni. *Másodszor*: a kisebb települések lakói és *a városba bejáró* tanulói ifjúság részére kell a lehetőségek határain belül a jó közlekedés feltételeit biztosítani.

Ezzel kapcsolatban első és legfontosabb a meglévő közúti hálózatunk vizsgálata. Tekintettel arra, hogy közútjaink ma már a legtöbb település megközelítését biztosítják, feladatunk közútjaink korszerűsítésére korlátozódik. Útpályáink korszerűsítésénél törekedni kell arra, hogy a beruházás megtérülési ideje a lehető legrövidebb legyen. Végrehajtása azonban sürgetően jelentkezik, mert ez a községi településeink tömeges személyszállítását biztosító autóbusszpark élettartamát 40—50%-kal megnövelhetné, ami népgazdasági szinten lényeges megtakarítást jelentene. Ezenkívül a közúti közlekedés meggyorsulása sem elhanyagolható szempont.

4. Beépítés szempontjából mezővárosainknál mindenképpen törekedni kell *a gazdaságosan közművesíthető többszintes beépítésre*. Az 1. pontban leírt kisvárosok központjában ez általában biz-

tosítható is. Egyrészt a foghíjas telkek és az üres tömbbelsőek beépítésével, másrészt az elévült és ma már igen kis értéket képviselő épületek szanálásával. Az igaz, hogy az így épített lakásoknak csupán néhány százalékát igénylik a mezőgazdasági dolgozók, de figyelembevételül azt a tényt, hogy a mai gazdatelkes lakóházak bérleti közül igen sokan szívesebben lagnának teljes közművesítéssel ellátott lakásban, ezt a mindenképpen gazdaságosabb megoldást kell választanunk. Emellett ismernünk kell az utóbbi évek azon tapasztalatait, hogy a parasztság egy rétege — éppen az iparosodás folytán — ma már a kisállattartást sem tartja előnyösnek. Mivel azonban a lakóházhoz tartozó kerthez ragaszkodik, fontosnak tartom az olyan zárt sorú, két szintre osztott lakások építésének vizsgálatát, ahol lakásonként 150—200 négyzetméter telék van biztosítva. Ilyen esetben a telkek hosszúsági és szélességi aránya kissé kedvezőtlenül alakul, ez a terület azonban egy fejlettebb fok elérésekor a második ütemben történő beépítés lehetőségét is biztosítani tudja.

5. *A tanyaokról betelepülő lakosság* által igényelt gazdatelkek a város kommunális létesítményekkel való ellátása szempontjából nem kívánatosak ugyan, de a tanyai lakóházak felszámolása végett azzal feltétlenül foglalkoznunk kell.

A nagyüzemi gazdálkodást gátló, szétosztó tanya-rendszer ma még az ország nagyrészen megtalálható. Szolnok megye

területén még az első közé tartozó termelőszövetkezeti városok, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Túrkeve területén is találkozzunk szétszórt tanyaépületekkel. A megye területén közel 20 000 tanya-épület van, melyek csaknem 12 000 kat. hold szántóterületet foglalnak el és vonnak ki a mezőgazdasági művelés alól.

Bár az utóbbi években emelkedést mutatott a városokba települő tanyai lakosok száma, mégis hathatós intézkedésre van szükség ahhoz, hogy a megindult folyamatot meggyorsítsuk. A *jelenlegi ütem 25—30 év alatt* biztosítja a tanya-világ felszámolását. Ezt azonban 8—10 évre lehetne csökkenteni, ha a felszabadított szántóterületek ellenében kedvező lakásépítési lehetőségeket lehetne teremteni: cseretelek biztosítása igen olcsón a tanyai telék ellenében, a lebontott épület belsőségben való újraépítéséhez a szükséges építőanyag kedvezményes biztosítása, magasabb összegű OTP-hitel, stb.

Az érintett néhány kérdés felvetésével, ha vázlatosan is, de megpróbáltatni olyan gyakorlati kérdésekre rámutatni, melyek mezővárosaink mai problémái. Ezek elbírálása és a problémák tisztázása az illetékes szakemberek feladata. Remélem, hogy e néhány gondolat is segít abban, hogy előbbre jussunk, és ezáltal alaposabb és kiforrottabb irányelvek szerint elindítva hajthassuk végre mezővárosaink belső és a mezőgazdasági településhálózat regionális jellegű rendezését.

Erdei Ferenc

akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára:

Örömmel teszek eleget a Jászkunság felhívásának, hogy én is szóljak hozzá a Szolnok megyei településhálózat fejlesztéséről induló vitához. Annál is inkább szívesen vállalkozom erre, mert éppen Szolnok megye mezőgazdasági viszonyaival más oldalról részletesen foglalkozom, tehát számomra is hasznos, ha e megye településhálózatának a kérdéseiről alkalman van véleményét nyilvánítani. Természetesen nem vállalkozhatom arra, hogy önálló és összefoglaló jel-

legű fejtegetésekbe bocsátkozzam, annyira azonban ismerem a problémákat általában is és Szolnok megyében is különösen, hogy a két hozzászóló (Laár Árpád és Mészáros János) véleményéhez kapcsolódva, megjegyzéseket fűzek.

1. Laár Árpád hozzászólása igen érdekesen és tanulságosan világítja meg a Szolnok megyei települések tényleges fejlődését. Helyzetfeltárással és következtetéseivel egyet kell érteni, egy tény-megállapítása azonban, megítélésem sze-

rint, helyesbítésre szorul. Azt mutatja ki ugyanis, hogy Szolnok megyében 1949-től 1960-ig az 5000 lakosúnál kisebb települések száma 19-ről 30-ra emelkedett. Ez magában véve kétségtelenül igaz, azonban valójában nem következett be „az 5000 fő alatti települések számának a növekedése”. Az új községek száma valóban növekedett a statisztika által tükrözött mértékben, azonban ez nem jelenti egyben új, kisebb települések kialakulását. Ez a növekedés a tanyaközpontok kijelölésének és az új községek szervezésének ismert akciója következtében jött létre, azonban az akkori szándék ellenére nagyrészt Szolnok megyében sem fejlődtek ténylegesen településekké a jogilag megszervezett új községek. Pl. Mezőhék község, amit három szomszédos nagyobb település határából hoztunk létre, ma is „eszmei” község, és biztosan állítható, hogy soha nem is lesz belőle önálló település.

2. Mindkét hozzászóló egyértelműen amellett foglal állást, hogy a városok és falvak fejlesztése során határozott *koncentrációt* kell érvényesíteni olymódon, hogy kis településeket nem is szabad létrehozni, a rendelkezésre álló beruházási lehetőségeket pedig a nagyobb településekre kell összpontosítani. A nagysághatárok megvonásában ugyan némi eltérés van a két hozzászóló között, azonban állásfoglalásuk lényege azonos, és azt mindenben csak helyeselni, alátámasztani lehet.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy a Szolnok megyei városok mellett öt nem városi jogú járási székhely, továbbá három városiasodó nagyobb község, tehát összesen tizenöt többé-kevésbé ma is városias települést kellene elsősorban fejleszteni, mégpedig a többiek rovására. A többi kisebb településekben tehát csak alapfokú kulturális, egészségügyi, stb. intézmények létesíthetők vagy újíthatók fel, a legkisebbekben pedig még ilyenek sem.

Úgy tűnhet, hogy ez a sommás következtetés elég merev és feltétlenül hátrányos az amúgyis nehéz helyzetben levő kisebb településekre nézve. Kétségtelenül

így van, azonban a jövő szempontjából ilyen kegyetlennek tűnő elhatározásra feltétlenül szükség van, különben ugyanis sem a kisebb, sem a nagyobb településekben nem lennének létrehozhatók azok a feltételek, amelyeket ma már a mezőgazdaságban dolgozók is igényelnek, és aminek a hiányában még tovább növekedne a távolabbi területekre való elvándorlás.

A koncentrált fejlesztés esetében, a kiemelten fejleszteni javasolt városokban, felmerül azonban egy alapvető kérdés, amit mindkét hozzászóló élesen meg is világít. Ez a közművekkel való ellátottság és a település lazasága. Ekörül volt a legnagyobb vita Gyulán is. A vita eredményeként általános elvi következtetésekre eljutottunk, és ma már életképes elképzelések is vannak arról¹, hogy a városias fejlesztés során milyen típusú többszintes lakóházakat és ezekhez kapcsolva, milyen nagyságú belterületi kereteket lehet kialakítani közvetlenül a lakóépületek mellett és a település szélén. Sokkal nagyobb gond ennél az átmenet megvalósítása. Aligha lehet más járható utat elgondolni, mint hogy minden városias fejlesztésre számításba vett mezővárosban mielőbb kijelöljék a városias betelepítésre szánt területeket, és azon a kidolgozott terveknek megfelelő, szigorú és erőyes építési politikát valósítsunk meg. Ez nyilván sok esetben sérteni fogja egyes lakosok érdekeit, azonban enélkül lehetetlen lenne a fejlesztés ma már egyedül járhatónak ítéltető útján elindulni.

3. A *tanyak* kérdését is élesen felveti különösen Mészáros elvtárs. Ő is úgy itéli, hogy a ma meglevő 20 000 Szolnok megyei tanya 25–30 év alatt szűnik meg, ha a mai ütemben halad előre a városokba, községekbe való beköltözés. S azt is hozzáteszi, hogy kívánatos lenne ennek a folyamatnak a meggyorsítása olymódon, hogy mintegy 8–10 év alatt következnék be a tanyai lakosok zömének a belterületekre való beköltözése. Én úgy gondolom, hogy ezt a folyamatot nem kell gyorsítani. Egyrészt azért sem, mert önmagától is erősen gyorsul, más-

részt azért sem, mert az ilyen tömegű beköltözés feltételeit lehetetlen lenne egy évtizednyi idő alatt megteremteni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell foglalkoznunk a beköltözés feltételeivel és következményeivel, az előbbiekhöz értve a házhelyek juttatását és az építő tevékenység támogatását, az utóbbiakhoz értve a közlekedés fejlesztését.

Építészek és várostervezők körében elterjedt felfogás, hogy a tanyai lakosok beköltözése esetén hatalmas méretűvé válik a belterületi lakóhely és a külterületi munkahelyek közötti közlekedés igénye, s ezt különböző járművekkel rendszeresítendő „ingajáratokkal” kell megoldani. Fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy e szükséglettel nem kell olymértékben számolni, mint ahogyan ezt a várostervezők vélik. A belterületi lakóházból való kijárási ugyanis nem válik szükségessé minden mezőgazdasági dolgozó számára, és akiknek ki is kell járni, azoknak sem kell az év 365. de még 150 napján keresztül sem. Arról van ugyanis szó, hogy a mezőgazdasági termelés területi elhelyezkedésével mindinkább a specializáció jut érvényre, tehát a nagyobb munkaigényű ágazatok a települések közelébe helyezhetők, a szántóföldi termelés pedig a fokozódó gépesítés nyomán mind kevesebb kézi munkaerőt igényel. Hogy ez nemcsak elméleti következtetés, azt a szövetkezeti városok példája is mutatja, amelyekben viszonylag szerény és kezdetleges szállítási eszközök birtokában is aránylag zavartalanul meg tudják oldani a szükséges mértékű munkabajárását.

4. Az ipartelepítés kérdésében is figyelemreméltó gondolatokat vetnek fel a hozzászólók. Teljesen egyet lehet érteni

azzal, hogy csak a nagyobb településekben lehet általában ipari üzemek odatelepítését számításba venni. A kisebbekben elsősorban és csaknem kizárólag a mezőgazdasági termeléssel összekapcsolódó iparágakra lehet gondolni. Nagy kérdés természetesen, hogy Szolnok megye területén milyen nagyobb ipari létesítmények telepítése válhat lehetővé a későbbi távlatban is. Bizonyos azonban, hogy a jelenlegit többszörösen meghaladó méretű ipar telepítésére lehet gondolni, hacsak a helyi építőszükséglet ellátását kielégítő építőanyag és építőipar növekedését nézzük is. Emellett részint a földgázra épült, részint nagyobb vízigényű iparágak telepítése is indokolt lesz Szolnok megyében. Az ipari növekedés másik ágát sem kell azonban lebecsülni. A kisebb településeken is elhelyezhető, mezőgazdasággal összefüggő iparok ugyanis gyorsütemben fognak növekedni. Ilyen iparágak: takarmánygyárak, tisztító, feldolgozó, osztályozó, csomagoló, raktározó létesítmények és ezeken kívül a szorosabban vett feldolgozó iparágak.

Végeredményben tehát a Szolnok megyében lehetséges ipari fejlődést hosszabb távlatra nézve jelentékeny arányúnak tételezhetjük fel. Ennek ellenére számolnunk kell azzal, hogy ez a megye belátható időre túlnyomóan mezőgazdasági jellegű lesz, és a termelés fejlesztésének a fő útjait elsősorban és különösképpen a mezőgazdaság fejlesztésében kell keresnünk. Ennek a lehetőségei öntözés nélkül is egyelőre kimeríthetetlenek, az öntözés Szolnok megyében elsősorban számbajöhető kiterjesztése pedig még távolabbi, ma még nem is becsülhető lehetőségeket rejt.

Válasz a Szolnok Megyei Néplapnak

A Szolnok Megyei Néplap 1961. július 30-i számában terjedelmes cikket közölt a Jászkunságról. A szerkesztő bizottság kifejtette ezzel kapcsolatos véleményét, és azt megküldte a Szolnok Megyei Néplap felelős szerkesztőjének, aki azonban kitért a közlés elől, mondván, hogy legföljebb 2 hasábot tud rendelkezésünkre bocsátani. A Jászkunság szerkesztő bizottságának az volt az álláspontja, hogy az amúgyis rövidre szabott választ, mely kéziratban mindössze 20 gépett sorral volt hosszabb, mint az első cikk, tovább rövidíteni nem tudja. Bármelyik rész elhagyása vagy megkurtítása csak gyöngítene álláspontunk kifejtését. Ezért a szerkesztő bizottság úgy határozott, hogy a Szolnok Megyei Néplap cikkére írott választ változatlan formában a Jászkunságban hozza nyilvánosságra.

Még egyszer a Jászkunságról

Örömmel láttuk, hogy a Szolnok Megyei Néplap július 30-i számában terjedelmes cikket közölt a Jászkunságról. A bíráló mindenképpen hasznos, mert alkalmat ad néhány kérdés tisztázására, a szerkesztő bizottság véleményének kifejtésére.

A legalapvetőbb eltérés közöttünk, hogy semmiképpen sem érthetünk egyet a cikkíró módszerével. A VII. évfolyamát megjelentető folyóiratból kiemelni három, nem is egy évfolyamba tartozó számot, és ennek alapján bírálatot mondani az *egészről* — nyilván helytelen, mert az összefüggéseiből kiragadott három szám nem tükrözheti az egészet. Ha már — úgy látszik — nem volt lehetőség arra, hogy az eddig megjelent összes számokat átforgassa, legalább egy teljes évfolyamot — vagy legalább tartalomjegyzékét — kellett volna megvizsgálnia, hiszen köztudomású, hogy egy folyóiratnál egy-egy évfolyam alkot valamelyes egységet, kerek egészet.

Például szigorúan számon kéri a szerkesztő bizottságtól, amiért nem közölt cikket az öntözésről. Ha azonban a szemügyre vett három szám előtti számot (VI. évf. 2. sz.) megnézte volna, máris talált volna öntözésről szóló cikket, mint ahogyan — az egyetlen összevont számból álló IV. évfolyam kivételével — *minden egyes* évfolyamban hoztunk cikket erről a kérdésről.

A cikkíró több helyen tesz említést arról, hogyan képzei el a folyóirat célkitűzéseit, feladatait, megállapítván, hogy a Jászkunság programját a TIT célkitűzéseinek kell képezniök. A TIT célkitűzései meglehetősen sokrétűek. Egyrészt

kifelé irányulnak (ismeretterjesztő előadások, stb.), másrészt a társulatba tömörült értelmiségiek világnézeti, szakmai és kulturális nevelését szolgálják. Nyilvánvaló, hogy *egyetlen* lap keretében két ilyen, egymástól meglehetősen elütő feladatnak *egyszerre* megfelelni nem lehet. A TIT megyei szervezetének elnöksége a lap megindulásakor úgy döntött, hogy a folyóirat — már csak szűkre szabott megjelenési lehetőségei miatt is — a megye értelmiségéhez szóljon elsősorban. Ezzel — természetesen közvetve — jól segíti a népszerűsítő ismeretterjesztést is. Ezt a programot különben a lap 1958. évi 1. számában meg is fogalmaztuk.

Ha a cikkíró ennek ismeretében vizsgálta volna az említett három számban megjelent tanulmányokat, nyilván nem írta volna a 19 közül 8-ról, hogy ilyen vagy olyan oknál fogva nem való a Jászkunságba. Arról persze lehet vitatkozni, hogy a folyóiratnak ez az immár hetedik éve követett célkitűzése helyes-e. A cikkíró azonban nem ezt tette, hanem más alapokra helyezkedett, és olyasmit kért számon, amit a folyóirat nem is akart megvalósítani.

Sokszor elhangzik olyan megállapítás — a cikkben is felmerül —, mely azt sorolja, mi *hiányzik* a lapból. Egy negyedévenként megjelenő folyóiratnál napirendről soha le nem kerülő kérdés ez. Itt azonban felvetődik egy fontos elvi probléma, melynek meggondolása hiányzik a cikkíró fejtegetéseiből, s ezért kéri számon a felsorolásában szereplő témákat (úrhajózás, természettudományos felfedezések, stb.). Egy vidéki ismeretterjesztő

folyóiratnak csak akkor van létjogosultsága, ha egyrészt a *helyi* műszaki, mezőgazdasági, történelmi, irodalmi, stb. kérdéseket vizsgálja, másrészt alkalmat, nyilvánosságot ad arra, hogy a helyi erők hozzájáruljanak az országos kérdések megoldásához. Az a lényeg, hogy *mit ad a lap az országnak*. Ha tehát nincs Szolnok megyében olyan szakember, aki valami *újat* tudna mondani az úrhajózásról, akkor erről a témáról ezután sem fogunk közölni cikket, mert azért nem lenne érdemes egy vidéki folyóiratot fenntartani, hogy az országos lapok megállapításait ismételtesse. De éppen a vizsgált három szám adhat példát arra, hogy az első pillanatra a meggyétől oly idegennek tűnő téma, mint a február 15-i napfogyatkozás is helyet kaphatott a lapban. Mégpedig az előbb kifejtett elvi alapon, mert a *szolnoki* megfigyeléseket tartalmazta.

Kifogásolta a cikkíró, hogy nem találta kellő számban a munkatársak között a megye szakembereit. A vizsgált három számból nyilván sokan hiányoznak, de az talán véleménye módosítására készíti a cikk szerzőjét, ha elmondjuk, hogy a hat évfolyamban megjelent 217 tanulmányt 157 szakember — köztük 115 Szolnok megyei — írta. Bizonyára vannak a megyében még ezeken kívül is olyanok, akik munkatársaink lehetnének (magunk is ismerünk ilyeneket), de — ebben egyetérthet velünk a cikkíró — az ilyen jellegű kapcsolat kétoldalú...

A három számból ítélve a cikk aránytalanul soknak tartja „a tudományos ismeretterjesztéshez és világnézeti neveléshez nem sok segítséget nyújtó történelmi, irodalomtörténeti, régészeti, stb. tanulmányokat”.

Itt valami félreértésnek kell lennie, mert ebben a három számban *egyetlen történelmi és régészeti tanulmány sincs*, s az irodalomtörténeti cikkek is mindössze másfél ívet vesznek el a 9 ívet tartalmazó 3 számból. Ilyen formán nem értjük, hogyan gondolta a cikkíró ezt a kijelentést, s ez esetben azt sem lenne érdektelen tudnunk, mit ért „stb.”-n. Úgy véljük, ezen a ponton fogalmazása nem szabatos, mert azt nem tételezzük fel, hogy *mindenfajta* történelmi, irodalomtörténeti és régészeti tanulmányt elvetendőnek tart, márpedig az idézett mondat ezt jelenti.

E tekintetben is sokkal szerencsésebb lett volna egy *teljes* évfolyamot megvizsgálni. Rendelkezésre bocsátjuk az 1960-as évfolyam ilyen irányú vizsgálatát. Az évfolyam 4 számában 25 tanulmány jelent meg 146 oldal terjedelemben. Ebből társadalomtudományi 14 tanulmány (74 oldal), természettudományi 11 cikk (72 oldal). Ez az arány — véleményünk szerint — egészséges.

Nem értjük a cikkírónak azt a kifogását, hogy nem foglalkoztunk nemzetközi kérdésekkel. Az általa vizsgált 3 számban Görögországról, Olaszországról és a Német Demokratikus Köztársaságról írtak ott járt tagjaink, s mint írásaikból megállapítható, egyáltalában nem kerültek a politikai kérdéseket. Hogy nem írtunk nagy elemző cikkeket a nemzetközi problémákról? Mint fentebb kifejtettük, ezt nem is tartjuk feladatunknak, illetve a lap számára legmegfelelőbbnek a követett módszert tekintjük.

A cikkel ellentétben a szolnoki főtéri építkezésekről írott tanulmányunk megjelentetését helyesnek tartjuk. Ma is azt valljuk, hogy a nagyvárossá fejlődő Szolnok első ilyen irányú lépéseinek megörökítése, a modern lakástervezés és ezzel összefüggően a modern lakásberendezés sok embert érdekel, s a tanulmány visszhangja is eljárásunk helyességét igazolja.

A cikk leszögezi, hogy kevés a nyílt és egyértelmű politikai állásfoglalást tartalmazó írás, és megállapítja: úgy tűnik, mintha a szerkesztő bizottság „valamiféle politikamentes tudományosságra törekednék. Ezt a súlyos kifogást semmivel sem indokolja, de — véleményünk szerint — nem is tudná; nem hogy a vizsgált három számban, de a Jászkunság egyik számában sem. Ha közöltünk is olyan tanulmányokat, melyek tárgyuknál fogva csak erőltetetten fogalmazhatunk volna meg politikai állásfoglalást, cikkeink témaválasztásának és megírásuk módja mindenkor „nyílt” és „egyértelmű” volt, s megfelelt az ideológiai és szakmai követelményeknek. Azok, akik rendszeresen olvassák lapunkat, ebben igazat adnak nekünk. A szolnoki Téli Tárlatról szóló cikkünk, valamint Háy Károly Lászlóról közölt megemlékezésünk pedig a legkézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy nem vagyunk hívei a „tisztá” művészetnek sem.

Varga József azt állítja, hogy a szerkesztés gondossága ellen sok kifogást kell emelni, mert a szerkesztők elfogadnak tartalmilag zavaros, sőt nem egyszerű tudománytalan, nem marxista megállapításokat. E súlyos vád igazolására hozott két példája azonban igen-igen gyenge érv, mert mindkét idézetben egyszerűen félreértette a kifogásolt mondatokat.

Ecsery Elemér azt írta, hogy a Marx alapján álló történetírók, megvizsgálva az elmúlt korok történelmét, igazolták azt a marxista alaptételt, mely az alap és felépítmény viszonyára vonatkozik, s amit a Marx előtti haladó filozófusok is észrevettek. Szó sincs azonban arról, amit a cikk a tanulmány írójának tulajdonít, hogy ti. az előző korok filozófiáját igazolták volna. Ilyet Ecsery Elemér nem állít.

A Majoros Károlytól hozott idézet félreértését maguk a Szolnok Megyei Néplap olvasói is ellenőrizhetik, mert az idézet nem a szocialista hazafiság előzményeiről, hanem a szocialista hazafiságra nevelés elődjéről beszél. Szocialista hazafiságra nevelésünk közvetlen előzménye pedig — sajnos — a Horthy-korszak nacionalizmusa volt.

És végül reflektálnunk kell arra, hogy gondosabban kellene ügyelnünk: ne helyettesítsük a tudományos színvonalat a szakmai tolvajnyelvvel. Kár, hogy ennek a Jászkunságra vonatkoztatva általános érvényű megjegyzésnek igazolására a

példákat — egy kivételével — *egyetlen* cikkből hozza. Ilyen formán még akkor sem lenne jellemző az egész folyóíratra, ha történetesen elfogadható lenne. Viszont az a véleményünk, hogy az idézett — mégpedig nem egészen pontosan idézett — kifejezések a maguk helyén, összefüggéseikből ki nem ragadva egyáltalában nem érthetetlenek, és főleg nem a tudományos színvonalat helyettesítik. Különbben is úgy véljük, helytelen álláspont szakmai tolvajnyelvnek minősíteni az egyes tudományágakban használt szakkifejezéseket, amelyekkel persze meg kell ismerkednie annak, aki az illető tudományághoz közeledik.

Nagyon sajnáljuk, hogy a cikkíró helytelen módszert alkalmazva foglalkozott lapunkkal, és ezért természetesen nagyrészt téves megállapításokra jutott. Emiatt bírálatából alig hasznosíthattunk valamit. Azzal egyetértünk, hogy az ateista propaganda eddig hiányzik a lapból, hogy írhattunk volna már pl. a baromfitenyésztésről, hogy sort keríthettünk volna módszertani kérdésekre is. Azt sem vitatjuk, hogy *még gondosabb* szerkesztés csak javíthatja a színvonalat, hogy egynémely cikkünk lehetne olvasmányosabb is, de továbbra is úgy látjuk, hogy *a folyóirat kitűzött programja helyes, és hogy e program megvalósítása talán nem válik szégyenére sem Szolnok megyének, sem a TIT-nek.*

A Jászkunság szerkesztő bizottsága.

Betkowski Jenő: Tiszai hajósélet Szolnok, 1961.

A Damjanich János Múzeum Közleményei III—IV.

Betkowski Jenő, Szolnok népi víziéletének nagyérdemű munkása újabb kiváló közleménnyel lepte meg országsszerte szép számmal élő tisztelőit, amikor a régi tiszai hajósélet néhány jellegzetes mozzanatát, a régi teherszállító fahajók kikötését és pakolását, majd ereszkedését, végül kirakodását örökíti meg évtizedes tanulmányok alapján. Anyagának forrása nemcsak az a sok derék, nagyrészt már nem is élő szolnoki hajós-ember, akiket — nagyon helyesen — névszerint is megemlíti, hanem saját-maga is. Tudós hevülettel, de a szolnoki vízenjárók iránti mélységes emberi együttérzésből is, sokszor elkísérte őket útjaikon is, közvetlen közlőről figyelhetette meg életüket, munkájukat. Betkowski ragyogó példát mutatott arra, hogy a „poros” vidéken sem kell elveszni, sőt a néppel való összeforrottságban marandó, jellegzetes műveket lehet alkotni. Megvallom, Szolnok hallatára — nem szólva derekas népgazdasági teljesítményeiről — már régóta két szép képzet csöndül föl bennem: a művésztelep és Betkowski Jenő munkássága.

Miről is van szó nézetem szerint Szolnok esetében? A derék osztrák festő, Pettenkofen, meg Deák-Ébner Lajos és a szolnoki művésztelep annyi más kiváló tagjának alkotásai nyomán művészi hitellességgel nyert megörökítést Szolnok népelete, emberi atmoszférája, tájjellege, de Betkowski Jenőig nem akadt senki, aki életét Szolnok múltjának, népeleti sajátosságainak szentelte volna. Szolnoknak nincs várostörténeti monográfiája,

kiadott forrásanyaga, régebbi népeletéről csak foszlányok ismeretesek. A felszabadulás óta mutatkozó szép erőfeszítések, így a Damjanich János Múzeum gyűjtései és kiadványai már ígéretes haladást mutatnak, de, sajnos, csak lassan tudják pótolni az „úri” Szolnok döbbenetes mulasztásait. A 30-as évek derekán először járva a városban, szinte kinevettek, amikor a múzeum, illetőleg képtár iránt érdeklődtem.

Csak még egyet! Ismeretes Szeged és Szolnok víziéletének számos természetes hasonlósága. A mi Kovács Jánosunk, de főleg Tömörkény Istvánunk akár novelláiban, akár néhány tudományos igényű fejtegetésében szintén szól a szegedi vízenjárókról, de, sajnos, nem azzal a rendszerességgel, ami Betkowski kutatásainak olyan értékes vonása. Így aztán Szolnok kutatója sok hasznos ösztönzést, megvilágítást ad a szegedi népelet munkásának is. Bizonyára így fog azonban szólni Baja, Tolna, Dunaföldvár, Vác, Győr, de Óbecse, Apatin, Komárom, Pórszóny, sőt Bécs, Linz és még annyi más város hajóséletének bűvárához is.

Betkowski Jenő nagyértékű dolgozata a szolnoki múzeum kiadványaként, Kaposvári Gyula avatott szerkesztésében látott napvilágot. Elvárjuk a monográfia még meg nem jelent részeinek, sőt alkalmas időben a teljes műnek megjelenését. Szolnok városa ezzel nemcsak magát, népi hagyományait tiszteli meg, hanem népeletünk, művelődéstörténetünk kutatóinak kiváló, forrásértékű munkát ad majd a kezébe.

Bálint Sándor

Abádszalók földje, népe, kultúrája

(Dr. Antal Károly, Czicze József, Dömötör Ákos anyaggyűjtése,
valamint az abádszalóki honismereti szakkör működése alapján összeállította
Dr. Dömötör Sándor.)

Szolnok, 1961.

Örömmel vehetjük tudomásul, hogy az utóbbi időben egyre gyakrabban jelennek meg kiadványok a tanácsok támogatásával. Ez azt mutatja, hogy e tanácsok helyesen értelmezik és valósítják meg a művelődési politikánkból rájuk háruló feladatokat. Ilyen támogatással jelent meg legutóbb az Abádszalókról szóló monografikus jellegű kiadvány is. Előszavából azt is érezzük, hogy a községi tanács értékelte a honismereti szakkör és helyi szerzők gyűjtőmunkáját, erőfeszítéseit, s inspirálta a gyűjtőket az eredményes munkavégzésre és feldolgozásra. Ez pedig nagyban emeli a kiadvány jelentőségét, mely egyúttal a szolnoki *Damjanich János Múzeum Közleményei* sorozat értékes folytatása is.

Lényegében közös gyűjtőmunka eredményét összegezte Dömötör Sándor, s e kollektív jelleg érezhető az értékes és kevésbé sikerült részek váltakozásában. Ettől függetlenül e kis monográfiából — melyet a szerzők sem tartanak teljesnek — elég színesen ismerhetjük meg az abádszalóki vidéket, földet, népének történetét, életét. Vázlatossága ellenére is igen értékes része a természeti, s jó folytatása ennek a gazdasági tényezők elemzése. Tárgyalják a szerzők Abádszalók településének történetét, elemzik népességét, mezőgazdasági és ipari termelésének történeti alakulását. Aránytalanul sokat foglalkoznak a község történetével: a honfoglalástól követik a két falu, Tiszaabád és Tiszaszalók életének alakulását. Ezután röviden érintik a művelődési tényezőket (iskola, mozi, közegészségügy stb.), majd külön fejezetben szólnak a magyar művelődéstörténet néhány jelentősebb alakjáról (Abádi Benedek, Orczy Lőrincz, Udvarhelyi Miklós stb.), akik Abádszalókról indultak el pályájukon. A hagyományok megbecsülésének példaként nagyon vázlatosan emlékeznek meg a népi kultúra fennmaradt hagyományairól (ünnepi alkalmak, szórakozások, babonák, mesék, stb.). Végül a honismereti szakkörök ve-

zetésének módszertani problémáiról olvashatunk.

A továbbiakban nem ezekkel a tartalmi kérdésekkel — hisz ezek értékét részben már jeleztük is —, inkább a feldolgozás módjával kapcsolatban vetnénk fel néhány problémát.

Több helységről vagy vidékről szóló monografia jelent meg az utóbbi években, s ezek részben az e műfajban úttörők (Fodor Ferenc, Györffy István stb.) feldolgozásmódját követték, de néhány, főleg Dunántúlról szóló — köztük dr. Dömötör Sándor munkája is — egész új felfogásban mutatja be egy vidék, népcsoport életét. Csak helyeselhettük, ha ilyen műveknél az a cél, hogy „csupán monografikus, ismeretterjesztő jellegű, honismereti mű” legyen, amint ezt a szerzők maguk is meghatározták esetünkben. Nyilvánvaló, hogy az ilyen jellegű feldolgozás szolgálja kulturális forradalmunkat. Ez a törekvés azonban különösen akkor valósítható meg nehezen, ha kollektív munkáról van szó. Ezt érezték e mű szerzői is. Általában eredményesen oldották meg az ismeretek közlését, s nagyobb részben értékesen hajtották végre az összegyűlt anyag szelekcióját is. E törekvés leginkább a „Történelmi—társadalmi tényezők” c. fejezetben feneklett meg. A meglévő adatok válogatás nélküli, tömeges felsorolása különösen a XVIII. századig terjedő részre jellemző. Ugyanakkor elhagyták az adatoknak a történelmi—társadalmi változás, fejlődés szempontjából való értékelését. Ezt az sem menti, hogy törekvésük volt: „Nem adtunk sok értékelést, adatainkat a könyvben nem akartuk agyonmagyarázni, mert az a véleményünk, hogy az értékelést az olvasóknak kell elvégezniök...” Ez ellentmond az írásos ismeretterjesztés — mint a népművelés egyik megnyilvánulási formája — törvényszerűségeinek, érvényesülésének. Így ez a rész menthetetlenül a pozitívista szemlélet- és tárgyalásmód felé

sodródott, s ez eszmeiségét tompítja, érvényesülését károsan befolyásolja.

A fejezetek jól épülnek egymásra (kisebbségi probléma, hogy a bútort, ruházat, sőt még az építkezés is nem kerülhetne-e a népi kultúra elemzéséhez), arányaikban azonban eltolódás tapasztalható. Már a történeti rész tárgyalásánál is hiányolni lehetett, hogy kevés szó van az emberek, Abádszalók népe életéről. Ezt föltétlenül pótolni lehetett volna a hagyományokról szóló fejezetben. Olyan fontos foglalkozási ágak, mint pásztorkodás, halászat, pákászás (egyes történeti korokban szinte főfoglalkozások voltak a községben!) nem tűnhettek el nyomtalanul, s az egy időben intenzív kendertermelés és feldolgozás sem múlhatott

el hagyománytalanul (a viseletre is hatást kellett gyakorolnia). A vizes, morotvas területek a gyékény- és vesszőfonást virágoztatták fel. A hagyományos népi életmód, szokások mellett elsősorban ezek a népi kismesterségek adtak volna színesebb képet a régi abádszalóki emberek küzdelmes, mindennapi életéről.

Az említettek ellenére is értékesnek mondható e kis monografikus jellegű munka. A tudományos kutatásnak értékes forrásanyagul, a népművelésnek pedig hazánk megismerését segítő műként ajánlhatjuk. A mű egésze a lelkes szakköri tagok, helyi szerzők és nem utolsósorban Dömötör Sándor munkáját dicséri.

Nagy József

Megjelent

SZOLNOK MEGYE 1918/19-BEN

című kötet, amely a Magyar Tanácsköztársaság Szolnok megyei emlékeit dolgozza fel. Többek között részletesen ismerteti a magyar Vörös Hadsereg hősi harcait a tiszai fronton.

Számos korabeli fénykép és dokumentum egészíti ki a szöveget.

Ára: 14 Ft.

Kapható a Szolnok megyei földművesszövetkezeti boltokban.

A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL

Tájékoztató az 1961/62. ismeretterjesztő évad előkészítéséről

Az 1961/62-es ismeretterjesztő tervek elkészítésénél az irányadó szempontokat a III. Országos és a Megyei Küldöttgyűlés határozta meg. Az évi célkitűzéseket, valamint az egyes tudományágak helyét nagyon gondos felmérő munka alapján állapítottuk meg.

A megyei tematikai tervekben, figyelembevételével a szocializmus építésének feladatait, különös figyelmet fordítottunk a termelést segítő témák beállítására. A szakosztályok a helyi üzemek sajátosságainak megfelelően dolgozták ki a munkásakadémiai előadások tematikáját, illetve segítették e tematikák kidolgozását. Az előadássorozatok tervezésénél is figyelembe vettük a helyi szükségleteket, az üzemi adottságokat, és a témákat úgy igyekeztünk összeállítani, hogy azok a fenti célkitűzést segítsék. (Nagyvelemes építkezések, A műszaki technika fejlődése, Üzemgazdasági problémák, Gázellátás, A Tisza-híd építése, stb.)

A termelőszövetkezetek munkájának elősegítése érdekében az agrár szakosztály olyan tervet állított össze, amely mind a megszilárdítást, mind a terméshozamok növelését segítheti. (Pl.: Az öntözés, Szerfás épületek létesítése, Felnevelési betegségek elhárítása, stb.) Más szakosztályok (jogi, történelmi, stb.) tematikája sajátos jellegüknek megfelelően az általános műveltséget és az egységes paraszti osztály kialakítását igyekszik elősegíteni.

Az általános műveltség és természettudományos világkép kialakítása érdekében az anyagi világ fejlődéstörvényeivel, az egészséges életmóddal, az atomenergia felhasználásával, a giccs elleni harccal, stb. foglalkozó előadásokat állítottunk be. Az elmúlt évhez viszonyítva a megyei tematikában több biológiai, fizikai, kémiai, csillagászati téma kapott helyet. A nacionalista és idealista nézetek ellen határozottabban helyeztünk előtérbe fi-

lozófiai, politikai, történelmi, irodalmi, erkölcsi témákat. Valamennyi szakosztály vezetőségének feladatává tettük a kérdéssel való fokozottabb foglalkozást. (Az igaz hazaszeretetről, Munka és élet-hívás, Közösség és egyén viszonya, Népi demokratikus országok gazdasági, kulturális élete, stb.)

A megyei tematikai terv összeállítása korábban megtörtént, mint a központ terveinek leküldése. Ennek ellenére különösen a tsz-akadémiák programjához készített „Példatár”, a „Nők akadémiaja”, az „Ütmutató a munkásakadémiák megrendezéséhez” c. anyagok az előkészítő munkához komoly segítséget adtak.

A megyei Elnökség által jóváhagyott tematikai tervek a járási, városi titkárok, valamint a népművelési felügyelők megkapták. Ennek segítségével a városokban és községekben az előtervezések megkezdődtek. A munkásakadémiák, valamint a tsz-akadémiák tematikáját minden érdekelt szervnek megküldtük. A Megyei Pártbizottság Ipari Osztályának és a Szakszervezetek Megyei Tanácsának rendezésében tartott ipari tanácskozáson az ismeretterjesztés, a munkásakadémiák és az előadássorozatok kérdése jelentős helyet kapott. A Megyei Pártbizottság a gazdasági, a szakszervezeti és pártvezetőket tette felelőssé üzemük területén a munkásakadémia megszervezéséért. E tanácskozás eredményeként az előkészítő munka meggyorsult, több üzemben a munkásakadémiák végleges tematikája is elkészült. A műszaki szakosztály vezetősége konkrét segítséget nyújt egy-egy üzem tervező — előkészítő munkájához.

A mezőgazdaság területén indítandó ismeretterjesztő munka tárgyában is több tárgyalás folyt. Ennek lezárásaként a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta a mezőgazdaság területén folyó

oktató-nevelő munka általános tervét. Szolnokon 6 előadásból álló szabadegyetem indul, melynek előadásait 100 termelőszövetkezetben fogják ismertetni. Kb. 120 ezüstkalászos tanfolyamot is szerveznek a megyében. A termelőszövetkezeti akadémiák beindítása nehezebben, vontatottabban halad. Bár a mezőgazdasági szakemberek „nem”-et nem mondanak, de nem sok bizalommal tekintenek a termelőszövetkezeti akadémiák elé. Arra hivatkoznak, hogy a mezőgazdaság egyébirányú szakoktatása teljesen kielégíti a termelőszövetkezeti parasztság igényét, s nincs mód és igény arra, hogy újabb hosszabb lélegzetű tanfolyam induljon. A Megyei Pártbizottság agit. prop. és a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya a tsz-akadémiák beindítását szorgalmazza.

Az egyre növekvő feladatok az előadónak mind szakmai, mind ideológiai továbbképzését követelik. A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályával együttesen megyei jelleggel 5 témából előadói konferenciát rendezünk. Ezekből a témákból valamennyi járás községében és minden városban az ismeretterjesztésben résztvevő előadók részére helyi konferenciákat tartunk. Az első előadói konferenciát szept. 8-án *Az ismeretterjesztés lélektana és módszertana* címmel rendeztük. A következő témák: *A műszaki ismeretterjesztés elvi és módszertani kérdései*, *A korszerű műveltség*, *A öt éves népgazdasági terv célkitűzései Szolnok megyében*, *A SZKP XXII. kongresszusának főbb kérdései*. A fentiek kívül szinte valamennyi szakosztály rendez szakmai jellegű konferenciát, ankétot, vitát. (A mai magyar irodalom, Az alkoholizmus társadalmi problémái, Az osztályharc jelenlegi alakulása, stb.)

Az ismeretterjesztő előadások ellenőrzését a társadalmi és tömegszervezetek vezetőivel együtt végezzük. A megyei elgondolás szerint az előadásoknak mintegy 8–10%-át kívánjuk ellenőrizni. Az ellenőrzés munkatervét, a járási, városi tervek alapján, 1961. október 1-ig dolgoztuk ki. A népművelési apparátus munkatársai az előadás szervezettségét, korszerűségét, szemléletességét vizsgálják, míg a TIT és a tömegszervezetek szakszerű ellenőrzést végeznek. Elsősorban olyan előadásokat ellenőriznek, amelyek az üzemi termelést és a falusi nagyüze-

mi gazdálkodást, valamint a tudatformálást segítik elő.

A járási, városi szakcsoportok kialakítása még folyamatban van, — egyes helyeken (Mezőtúr, Túrkeve, Jászapáti járás, stb.) befejeződött. A járási szakcsoportok a megyei szakosztályok konferenciáin képviselői alapján vesznek részt. A kapott anyagot helyi ankét, vita keretében tárgyalják meg.

A nyár folyamán az előadók részére tanfolyamot nem rendeztünk.

A szervezeti munka tapasztalatairól

A pártnak a kulturális munkáról szóló határozatának megfelelően az érdekelt társadalmi és tömegszervezetek az országos irányelvek alapján már az előkészítés időszakában megfelelő tájékoztatást kaptak. Ezen a tanácskozáson a járásiak, városok párt- és tanácsvezetői is résztvettek. Az egységes népművelési tervet a Megyei Művelődési Tanács vitatta meg, és hagyta jóvá.

Az előkészítő munkában az együttes tanácskozás mellett külön megbeszélések is voltak a KISZ, a nőtanács, a szakszervezet és a kultúrotthonok megyei, járási és városi vezetőivel. Ezeken a tanácskozásokon az elvi megállapodások mellett sikerült a tervek gyakorlati egyeztetése is. Az MSZBT, a HNF témái az egységes tervben kaptak helyet, s így fő figyelmüket a szervező munkára fordíthatják. A mezőgazdasági szakoktatás és ismeretterjesztés tervének előzetes vitájában a fenti szervek is résztvettek.

A megyei szervezet terveinek mutatói:

a) munkásakadémia (10 üzemben)	16
b) tsz-akadémia	24
c) nők, szülők akadémiája	20
d) ifjúsági akadémia	20
e) kereskedelmi akadémia	24

Az összes előadások száma: 2500

Az új évad beindítása október elején történik. A tervekkel a rádió, újság, plakátok foglalkoznak. Az akadémiáknál ünnepélyes megnyitót tervezünk.

Az 1960/61. évben a falusi ismeretterjesztő előadások anyagi fedezetét helyileg vállalták. A járási és városi népművelési felügyelők csak a megyei előadók költségét utalták át. Ezen a gyakorlaton a népművelési szervek az 1961/62. évben sem kívánnak változtatni. Az üzemeknél

tartott előadások térítése biztosítottnak látszik.

Az előadói konferenciákra, a szemléltetésre, vázlatokra, járási és városi titkárok tiszteletdíjára nincs fedezet. Az elmúlt ismeretterjesztő évben a járások bevétele — a tagdíjat nem számolva — összesen nem haladta meg a 4000 Ft-ot. A megyei szervezet önálló bevételeit tovább emelni nem lehet. A Megyei Tanács mindennemű anyagi támogatástól elzárkózik.

A társadalmi vezetők tevékenységéről

A megyei Elnökség a szakosztályok és az országos választmányok előzetes tervei alapján június 12-én vitatta meg az új ismeretterjesztő év célkitűzéseit. A vita alapján az Ügyvezető Elnökség átdolgozásában a kész anyagot a járások, városok részére megküldtük.

A megyei szervezet a járási, városi elnökségekkel együttesen értékelte az 1960/61. évi ismeretterjesztő munkát. A májusi járási, városi elnökségi üléseken sok szó esett az új ismeretterjesztő év előkészítéséről. A vita középpontjában az előadások tartalmi és módszertani kérdései állottak. Ezeken az elnökségi üléseken a tavalyi tapasztalatok figyelembevételével konkrét megbízatásokat adtak az elnökség tagjainak; pl. az ifjúság, a parasztság, a műszaki ismeretterjesztés kérdéseinek segítségét bízták egy-egy elnökségi tagra. Ilyen megbízatást adtak Mezőtúr, Jászberény, Tiszafüred, stb. Az új ismeretterjesztő tervek elkészítésében az elnökségi tagok többsége mind megyei, mind járási, városi szinten résztvesz. A járási, városi egyetemes tervek szeptember 1-ig készültek el.

A megyei terv előkészítésében a megyei szakosztályok saját terveik elkészítésével, a klubprogram, előadói konferencia kidolgozásával segítettek.

A megyei szakosztályok vezetőségei helyesen, több szakosztályi tagot bíztak meg vázlatok elkészítésével. (Művészeti, műszaki és egészségügyi szakosztály.)

A megyei Elnökség az őszi folyamán a következő kérdéseket kívánja megvitatni:

- a) Jászkunság szerkesztő bizottságának munkája.

- b) A járási és városi elnökségek tevékenysége az ismeretterjesztő munka tartalmi részének megjavítása érdekében.

- c) A társulati tagság részvétele az ismeretterjesztő munkában.

A járási, városi elnökségeknek javasoljuk: vitassák meg a falusi ismeretterjesztés tartalmi munkáját.

Szovjet vendégek Szolnokon

A TIT Országos Központjának vendégeként a Szovjet Természettudományi és Politikai Ismeretterjesztő Társulat 28 tagú csoportja tartózkodott Magyarországon. Augusztus 29-én Szolnokra látogattak a vendégek, akiket erre az útra elkísért dr. Nagy László főtitkár és Bencze László tudományos titkár, valamint dr. Kocsis Ferenc, az Élet és Tudomány felelős szerkesztője is. A szovjet testvér-társulat tagjai a megyei elnökség tagjaival szívélyes baráti légkörben csepegték ki tapasztalataikat. Augusztus 30-án délelőtt a szovjet vendégek a város nevezetességeit tekintették meg.

Megnyílt az ismeretterjesztő mozi

A TIT és az MSZBT megyei szervezetei szeptember 8-án megnyitották az ismeretterjesztő mozit. Az „*Utazás a nagyvilágban*” című sorozatban szeptember folyamán Magyarországról, októberben a Szovjetunióról, novemberben szomszédainkról és távolkeleti baráti országokról, decemberben nyugateurópai és afrikai országokról készült filmek kerültek bemutatásra.

Minden hónap utolsó előadásán szellemi fejtörőt tartunk a hónap folyamán bemutatott filmek témájáról.

Szülők Főiskolája Szolnokon

Októberben kezdődött Szolnokon a Szülők Főiskolája. A Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztálya és az általános iskolák igazgatóságainak rendezésében havonként egy-egy lélektani, pedagógiai előadás hangzik el.

Előadások a német kérdésről

Az MSZBT, a KISZ és a TIT közös rendezésében a megye húsz középiskolájában és MTH-intézetében előadásokat tartottunk a német kérdésről.

Az NDK ismeretterjesztő társulatának elnökhelyettese Szolnokon

November 9-én a megyei szervezet ügyvezető elnöksége vendégül látta a Német Demokratikus Köztársaság ismeretterjesztő társulatának hazánkban tartózkodó elnökhelyettesét, *Walter Berthold* elvtársat. A német vendéget az Országos Titkárság képviselőjében *dr. Tilkovszky Lóránt* és *Varró József* elvtárs kísérték. Rövid szolnoki időzés után a megyei pártbizottság és az ügyvezető elnökség tagjainak kíséretében *Kunhegyesre* látogattak, s itt a Lenin Tsz székházában találkoztak a község és a termelőszövetkezet vezetőivel. *Bernát elvtárs*, a tsz elnöke és *Lippai elvtárs*, a tsz főagronómusa tájékoztatta *Berthold* elvtársat a szövetkezet gazdasági és kulturális helyzetéről. E baráti beszélgetés után a járási művelődési házat és a járási könyvtárat tekintették meg. A vendég mindkét intézmény munkájáról nagy elismeréssel nyilatkozott.

Aznap este *Szolnokon* a megyei szervezet klubjában *Berthold* elvtárs a megyei elnökség tagjaival folytatott baráti beszélgetést, és részletesen tájékoztatta őket a Német Demokratikus Köztársaság falusi akadémiainak tevékenységéről. A szívélyes légkörben folytatott eszmecsere a késő esti órákba nyúlt.

Kitüntetés

Az MSZBT Országos Elnöksége *Lévai István* elvtársat, a megyei szervezet titkárát a magyar-szovjet kapcsolatok ápolásában kifejtett munkásságáért aranykoszorús jelvénnel tüntette ki.

Filmbarátok Köre

A megyei szervezet ebben az évben mintegy 300 hallgató részvételével szervezte meg a Filmbarátok Körét. A nagy népszerűségnek örvendő előadásokat *Somogyi Magda*, a Hunnia Filmgyár dramaturgja tartja. Az előadásokhoz kapcsolódó filmeket a Filmtudományi Intézet biztosítja.

Előadások

A megyei szervezet egészségügyi szakosztálya november 10-én a megye orvosi részére szervezett előadást. *Dr. Vilmon Gyula* miniszterhelyettes, a TIT Országos Egészségügyi Választmányának elnöke Közegészségügyünk időszéri kérdéseiről tájékoztatta a hallgatóságot,

A Hazafias Népfront, az MSZBT és a TIT megyei szervezete november 24-én rendezte Lomonoszov-emlékünnepséget. A nagy tudós születésének 250 éves évfordulója alkalmával *Dala László*, a Természettudományi Közlöny felelős szerkesztője méltatta munkásságát.

Elnökségi ülés

A TIT Szolnok megyei szervezetének elnöksége december 15-én tartott ülésén a járási és városi elnökségek munkáját, valamint a nemzetközi kérdésekkel kapcsolatos ismeretterjesztő munkát tárgyalta meg. Az ülés részletes ismertetésére következő számunkban visszatérünk.

Előadói konferenciák

Az elmúlt hónapokban a megyei szervezet szakosztályai az alábbi előadói konferenciákat tartották: szeptember 6-án: *A berlini kérdés* (Kőhidi László); szeptember 8-án: *Az ismeretterjesztés módszertana és lélektana* (Dr. Radnai Béla); szeptember 12-én: *Az erkölcs mint társadalmi tudatforma* (Molnár János); szeptember 25-én: *Az áru útja, a fogyasztási cikkek importjának szerepe a lakosság ellátásában* (Kajner Gyula); október 2-án: *Vallás-erkölcs — kommunista erkölcs* (Majoros Károly); október 19-én: *a művészeti szakosztály előadójának felkészítése*; november 10-én: *A technikai forradalom* (Balla Dezső).

Klubestek

A megyei szervezet klubjában szeptember 25-én „*A geodézia kapcsolata a mesterséges égitestekkel*” címmel hangzott el előadás. Október 7-én *zenés klubest*re jöttek össze tagjaink, s közben két ismeretterjesztő filmet is megnéztek. Október 17-én *dr. Osgyán István* és *dr. Ráczy György párizsi úti élményeiről* számolt be. Október 20-án mutatott be tagjainknak a „*Soha többé*” című svéd dokumentumfilmet. Október 27-én *dr. Pogány Frigyes* egyetemi tanár tartott nagysikerű előadást „*A szobrászat és festészet kapcsolata az építészettel*” címmel. Az előadást majdnem kétszáz színes dia bemutatása kísérte. November 10-én a szolnoki művészek hagyományos *téli tárlatán* tartott tárlatvezetést *Kaposvári Gyula*,

Lévai István

IV. Országos Biológus Napok

Balatonfüred, 1961. október 20—22.

A IV. Országos Biológus Napokat 1961. október 20—22-én rendezte a TIT Balatonfüreden. Mintegy másfélszáz szakember vett részt ezen a találkozón, melyet *Tangl Harald* professzor nyitott meg.

Fábián Gyula egyetemi tanár *A kvantitativ zoológia és a genetika kapcsolatai* c. előadása világosan rámutatott, hogy a genetika is az exakt — ezen belül a kvantitativ — zoológiai módszerek felé halad. Jóllehet a matematikai módszereket a zoológiában már kb. 30 évvel ezelőtt elismerte a többség, céltudatos alkalmazásuk csak napjainkban kezdett általános lenni. A megfigyelések feldolgozásában és értékelésében teret engedünk a statisztikai és biometriai adatoknak, s a következtetések levonásakor sem hagyjuk figyelmen kívül a számszerű eredményeket. Tenyésztett állatainkkal (magyar tarka szarvasmarha, üregi és házi nyúl, beromfi-fajták, stb.) végzett kísérletekből szűrte le a tapasztalatokat.

Bálint Andor egyetemi tanár is hasonló témát boncolt. *A hibridizáció a növény- és állatvilágban* c. előadásából hallhatuk, hogy a hibridizálás milyen komoly lökést adott a genetikának. A formális genetikai koncepció elégtelenségét, tartóhatatlanságát bizonygatva, a haladó és reakciós biológia különbségét hangsúlyozva jutott el a következtetéshez, hogy a génelmélet nem magyarázhatja a heterózishatást, hanem az asszimiláció és disszimiláció arányának kedvezőbbé válása a többlettermelés oka, s nem lehet csak egy folyamatra visszavezetni.

Anghi Csaba egyetemi tanár *A konstitúció az állatvilágban* c. előadásában rövid történeti áttekintés során eljutott a nervizmus alapján álló pavlovi konstitúció-szemlélethez. Tisztázta a konstitúció meghatározását: öröklött és szerzett tulajdonságok összessége, melynek alapján az állat a környezethatásokra reagál a belső környezet adta lehetőségek határain belül. A konstitúcióból a termelésre való következtetés eddig nem vezetett eredményre, egyszerűen a biológiai szükségyszerűség hiánya miatt. Miért legyen a vad szarvasmarha teje több, vagy a muflon gyapjúja finomabb? Az inkább járható út, hogy már fiatal

korban vizsgáljuk, hogy milyen termelést fog elbírní az állat. Tehát konstitúciós prognózisra van szükség. A jövőben a tenyésztett állatoknál a fajta fogalma helyébe inkább a konstitúció fogalma lép — hangsúlyozta az előadó a konstitúció és termelőképeség lezárása során.

Kramer Miklós kandidátus *A reguláció biokémiai kérdéseiről* beszélt. A mikro-organizmusok világában tapasztaltakról számolt be. Igen részletesen foglalkozott a molekuláris biológia kérdéseivel, s rámutatott, hogy a sejt organizációja sokkal magasabbfokú, mint a legbonyolultabb technikai berendezés.

Törő Imre akadémikus *A sejtek szerepe a szervezet adaptációjában* c. előadásában a reguláció és adaptáció egymáshoz közelállására mutatott rá számos transplantációs példával. Előfordul, hogy az átültetett szövet körül később gyulladás lesz, mivel idegenként kezeli azt a kapott szervezet, s e differenciálódás alapja specifikus fehérje képződése. A morfológiai differenciációt tehát kémiai előzi meg.

Kontra György főiskolai tanár *Élet és lélek* címmel a fiziológia és a pszichológia határterületeiről beszélt. Különösen szükségessé tette ezt az, hogy a tudományok századunkban elsősorban a határterületeken fejlődnek igen gyorsan, ezért előadása komoly segítséget nyújtott pedagógusok, ismeretterjesztő előadók számára. Az experimentális pszichológia egyedül tudományos, korszerű eredményeinek fényében mutatott rá bőséges példával az elavult nézetekre. Ma már a lélektanban helytelen mást látni, mint a kortikális relációk tudományát. Kovács Ferenc nyelvész nagyszerűen támasztotta alá a témát a másik szakember oldaláról is.

Haranghy László akadémikus *Az öregedés biológiája* c. előadásában (Balázs András ismertette) különösen közvetlenül érdekelt volt mindenki. A gerontológia, az ontogenezis későbbi szakaszának tudománya még rövid múltra tekint vissza. Igaz, az életkor meghosszabbítása napjainkra már szép eredményt ért el. Míg 1840 körül 24 év az átlagos életkor, addig a századfordulón már a férfiaknál 37, a nőknél 38 év, 1959-ben pedig a fér-

fiaknál 65, a nőknél 68,9 évre emelkedett, vagyis több, mint két és félszeresére nőtt. Az sem véletlen, hogy a Nemzetközi Gerontológiai Társaság a népi demokráciák közül elsőként hazánkat hívta fel szervezett kutatásokra. Modern szemléletünk ma már nem kórosnak tekint az öregséget, nem betegségnek, hanem szükségszerű folyamatnak az örök fejlődés törvényében. Az élet lényegéhez tartozik. Fejlődési folyamat, biológiai folyamat, biológiai szükség-szerűség tehát. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a halál ma még hamarabb bekövetkezik főleg kóros okok miatt, mint fejlődési folyamat következményeként. A biológiai élet felső határát ma — becslések szerint — 100 év felett, kb. 150 évben látjuk. (Magyarországon 1960-ban 24 ember volt 100 éven felül.) Nagyon jó lenne elérni, hogy csak biológiai halál következtesen haljaraak meg az emberek. A biológiai élet felső határának megközelítésében nagy az orvosok, de az egész társadalom szerepe is.

Érdekes kiegészítést adott Hortobágyi Tibor egyetemi tanár a mikroorganizmusok köréből. Scenedesmus és egyéb növényi fajok is öregedési tüneteket mutatnak: anyagcseretermékek halmo-

zódnaak fel, látszólagos fiatalodás következik be pl. halmozódott időjárási frontbetörés, napfolttevékenység, stb. révén.

Tangl Harald egyetemi tanár *Az anti-biotikumok szerepe a biológiában* címmel tartott szintén nagy érdeklődéssel kísért előadást, majd *Az űrha'ózás biológiai kérdései* c. előadás következett, melyet Halm Tibor kandidátus tartott.

A biológiai filmeknek gondoskodtak az esték jó kihasználásáról. Bemutatásra került több színes film, így: Játék az életért, Ezüst szálak, Az élet titka, Afrikában jártunk, Ut a csillagok felé címűek. A természetvédelmi ritkaságok tanulmányozására pedig Kenyeres Lajos, a természetvédelmi tanács főtítkára vezetett kirándulást Badacsonyba, ill. a talpolcai medencébe.

Bereczky Endre egyetemi tanár zárószavai után Entz Béla kandidátus vezetésével a Balaton északi medencéjének hidrológiai és hidrobiológiai tanulmányozását szolgáló közös hajókirándulással zárultak a Biológus Napok. Anyagát a TIT az előző évekhez hasonlóan külön kiadvány formájában is megszerezhetővé és hasznosíthatóvá teszi biológusaink számára.

Nyilas István

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Bálint Sándor egyetemi tanár (Szeged); Borus József, a történelemtudományok kandidátusa, az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa (Budapest); Csalog Zsolt muzeológus, a Damjanich János Múzeum munkatársa (Szolnok); dr. Dömötör Sándor, a Népművelési Intézet osztályvezetője (Budapest); Erdei Ferenc akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára (Budapest); dr. Fogarassy László tudományos kutató (Bratislava); Hernádi Tibor, a Szolnok Megyei Néplap munkatársa (Szolnok); Kiss Dezső kisállattenyésztési felügyelő (Szolnok); Laár Árpád, az Építésiügyi Minisztérium munkatársa (Budapest); Mészáros János okl. építészmér-

nők (Törökszentmiklós); Nagy József tanítóképző intézeti tanár (Jászberény); Oelmacher Anna művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria munkatársa (Budapest); Oláh György, a Szolnok Megyei Tanács végrehajtó bizottságának elnöke (Szolnok); dr. Páter János, a MÁV Egészségügyi Kutató Laboratórium vezető főorvosa (Budapest); Soós István, az MSZMP Szolnok megyei bizottságának munkatársa (Szolnok); Szarvas Ferenc tudományos kutató, a Nagykunsági Mezőgazdasági Kísérleti Intézet munkatársa (Karcag); dr. Szebeni József, a MÁV Járóműjavító vezető üzemorvosa (Szolnok); dr. Szele Béla gyógyszerész (Szolnok),